

Κείμενα και Διηγήματα

Ζαν Μαλακέ
Κείμενα και Διηγήματα

Αντίθεση

Το βιβλίο Ζαν Μαλακέ, *Κείμενα και Διηγήματα* εκδόθηκε τον Ιούνιο του 2023 σε 500 αντίτυπα από το εκδοτικό εγχείρημα *Αντίθεση*. Όλα τα κείμενα και οι μεταφράσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν ελεύθερα, στο σύνολό τους ή τμηματικά, για την ανάπτυξη του ταξικού ανταγωνιστικού κινήματος, χωρίς να είναι απαραίτητη η αναφορά στην πηγή. Είμαστε εχθρικοί απέναντι σε κάθε είδος πνευματικής ιδιοκτησίας.

Διεύθυνση e-mail για επικοινωνία:
thesi@antithesi.gr

Ιστοσελίδα:
antithesi.gr

Περιεχόμενα

Προλογικό Σημείωμα	9
Μαριάνκα	23
Το ρολόι	43
Ποιος σκότωσε τον Μιμί;	61
Αποσπάσματα από ένα ημερολόγιο	71
Πόλεις	87
Αραγκόν ή ο Επαγγελματίας Πατριώτης	91
Ο επιθεωρητής	101
Επίμετρο: Έμιλι Μπίκερτον, <i>Πλανήτης Μαλακέ</i>	113

Προλογικό σημείωμα

Ο συγγραφέας Ζαν Μαλακέ (Jean Malaquais) (λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Βλαντίμιρ Μαλακί (Vladimir Malacki)) γεννήθηκε στη Βαρσοβία το 1908 σε μια μη θρησκευόμενη εβραϊκή οικογένεια. Σε ηλικία δεκαεπτά ετών έφυγε από την Πολωνία για την Παλαιστίνη και τελικά κατέληξε στη Γαλλία μέσω Μασσαλίας, με ενδιάμεσους σταθμούς τη Ρουμανία και την Αίγυπτο. Δούλεψε ως λαντζέρης, μηχανικός, φορτοεκφορτωτής, ακόμη και ως μεταλλωρύχος στα ορυχεία της Προβηγκίας. Όντας κι αυτός απόκληρος και άπατρις εργάτης, μετέφερε τη δεινή εμπειρία της εργασίας και της ζωής των μεταναστών εργατών στα ορυχεία στο πρώτο εκδοθέν μυθιστόρημά του με τίτλο *Οι Ιαβανέζοι* (Les Javanais), το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε σε συνέχειες στην εφημερίδα *Le Peuple* της συνδικαλιστικής ομοσπονδίας CGT το 1939.¹

Όπως έγραφε στο ημερολόγιό του λίγα χρόνια αργότερα, δεν θα γινόταν ποτέ «άνθρωπος των γραμμάτων» – θα παρέμενε ένας εργάτης που δουλεύει τις λέξεις ως υλικό για να δώσει μορφή στην εμπειρία του: «Η ζωή ενός ανθρώπου, ειπωμένη σε πρώτο πρόσωπο, δεν μπορεί να εκφραστεί. Δεν έχουμε ούτε την απόσταση ούτε την αποσύνδεση που είναι απαραίτητη. Στη μυθοπλασία, στην ποίηση, σπανιότερα στο δοκίμιο, είναι που η γραφή το πετυχαίνει αυτό καλύτερα, επειδή γίνεται εν αγνοία της. Ο συγγραφέας μιλάει για τον εαυτό του μόνο όταν μιλάει για κάτι άλλο». Όπως συμπλήρωνε σε μια επιστολή του προς τον Νόρμαν Μέιλερ, «καθώς αφηγείσαι μια ιστορία ανθρώπων που κάτι τους τρώει, που τρώνε, πίνουν και κάνουν βόλτες», επιτρέπεις σε αυτούς τους ανθρώπους να φανερώσουν την ιδιαίτερη ιστορία τους. «Όσο πιο γρήγορα σταματήσετε να τρώγεστε με τον εαυτό σας, τόσο πιο γρήγορα θα καταλάβετε τι είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο δίπλα σας να τρώγεται».

1. Έμιλι Μπίκερτον, «Πλανήτης Μαλακέ», *New Left Review* II-84, Νοε-Δεκ 2013. Περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση.

Ο Μαλακέ ήρθε σε επαφή με τις σοσιαλιστικές ιδέες ήδη από παιδί, καθώς η μητέρα του ήταν ενεργό μέλος της εβραϊκής σοσιαλιστικής οργάνωσης Μπουντ (Πολωνική Γενική Ένωση των Εβραίων Εργατών). Φεύγοντας από την Πολωνία για την Παλαιστίνη εγκατέλειψε τη μικροαστική ζωή του και τις σπουδές του στην Πολωνία, εξεγειρόμενος τόσο απέναντι στον πατέρα του, που ήταν δάσκαλος Αρχαίων Ελληνικών και Λατινικών, όσο και απέναντι στη μητέρα του, δεδομένου ότι μια από τις βασικές θέσεις της Μπουντ ήταν η εναντίωση στον Σιωνισμό και τη μετανάστευση στην Παλαιστίνη. Όπως έλεγαν «όπου ζουν Εβραίοι, αυτή είναι η χώρα τους». Φτάνοντας το 1926 στο Παρίσι είχε ήδη ασπαστεί τον μαρξισμό.

Η απέχθειά του προς τον σταλινισμό και προς την εθνικιστική και ξενοφοβική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στη Γαλλία τον έφερε κοντά στον, επίσης Εβραίο, αντισταλινικό κομμουνιστή Μαρκ Σιρίκ, ο οποίος προερχόταν από τη Μολδαβία και έκανε διάφορες χειρωνακτικές δουλειές. Μεταξύ τους αναπτύχθηκε μια στενή φιλία. Ο Σιρίκ, που είχε διαγραφεί από το Κομμουνιστικό Κόμμα Γαλλίας λόγω της κριτικής που είχε ασκήσει στον κρατικό καπιταλισμό της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν ενεργά αναμειγμένος στην επαναστατική πολιτική και επηρέασε βαθιά τον Μαλακέ. Έτσι, ο τελευταίος προσέγγισε αρχικά την τροτσκιστική οργάνωση *Ligue Communiste* (Κομμουνιστική Λίγκα) χωρίς ποτέ να προσχωρήσει σε αυτήν και λίγα χρόνια μετά, το 1933, ήρθε σε επαφή με επαναστατικές ομάδες στα αριστερά του τροτσκισμού, την *Union Communiste* (Κομμουνιστική Ένωση) και τους Ιταλούς μπορντιγκιστές γύρω από τα έντυπα *Prometeo* και *Bilan*, που ήταν εμικρέδες στη Γαλλία και το Βέλγιο.²

Ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του '20, ο Μαλακέ είχε αρχίσει να στέλνει διηγήματα προς δημοσίευση σε γαλλικά περιοδικά, με ανάμεικτα αποτελέσματα. Για να βγάλει όμως τα προς το ζην έκανε όλων των ειδών τις δουλειές, μεταξύ των οποίων και αυτή του

2. Philippe Bourrinet, «MALAQUAIS Jean [MALACKI Vladimir dit]», *Le Maitron*. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://maitron.fr/spip.php?article89270> (ανακτήθηκε στις 4/6/2023).

φορτοεκφορτωτή στα κρεοπωλεία της κεντρικής αγοράς του Παρισιού Λε Αλ, μένοντας ταυτόχρονα από δω και από κει. Καταβροχθίζοντας λογοτεχνία στη βιβλιοθήκη της Σεν Ζενεβιέβ, ένα βράδυ του 1935 έπεσε τυχαία πάνω σε μια φράση του Αντρέ Ζιντ από ένα απόσπασμα του ημερολογίου του, όπου ο Γάλλος συγγραφέας έγραφε ότι η εμπειρία του να κερδίζει τα προς το ζην πιθανόν να εμπλούτιζε τη γραφή του, εξιδανικεύοντας ρομαντικά τη μισθωτή εργασία. Ο Μαλακέ του έστειλε μια οργισμένη επιστολή στην οποία του περιέγραφε τις συνθήκες διαβίωσης όσων δεν έχουν κεραμίδι πάνω από το κεφάλι τους και ζουν καθημερινά στην εξαθλίωση. Ο Ζιντ του απάντησε με μια επιστολή που απευθυνόταν στην *poste restante* του ταχυδρομείου της οδού Κουζά, καθώς ο Μαλακέ δεν είχε μόνιμη διεύθυνση, στέλνοντάς του και μια ταχυδρομική επιταγή 100 φράγκων. Διπλά εξοργισμένος και ταπεινωμένος, ο Μαλακέ επέστρεψε ταχυδρομικώς την επιταγή σκισμένη σε κομμάτια. Τελικώς οι δύο άντρες συναντήθηκαν και αναπτύχθηκε μεταξύ τους βαθιά φιλία που κράτησε μέχρι τον θάνατο του Ζιντ. Η βοήθεια του Ζιντ στον Μαλακέ δεν περιορίστηκε στο λογοτεχνικό επίπεδο, του έδωσε ακόμα και χρήματα για να νοικιάσει σπίτι στην επαρχία ώστε να ολοκληρώσει το μυθιστόρημά του *Οι Ιαβανέζοι*. Μετά τη δημοσίευση του μυθιστορήματος σε συνέχειες στην εφημερίδα της CGT, ο Μαλακέ το πρότεινε αρχικά στον εκδοτικό οίκο Gallimard, ο οποίος το απέρριψε. Το βιβλίο τελικά εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο του Ρομπέρ Ντενοέλ, που ήταν επίσης εκδότης του Σελίν, τιμήθηκε με το βραβείο Renaudot και μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες.

Το εν λόγω κοινωνικό μυθιστόρημα εξυμνήθηκε από τον Τρότσκι που έγραψε για τον Μαλακέ ότι είναι «ένας νέος μεγάλος συγγραφέας... το όνομα του οποίου πρέπει να θυμόμαστε». Ο Τρότσκι επαινεσε τον Μαλακέ ως έναν προικισμένο μυθιστοριογράφο, του οποίου η συναρπαστική παρουσίαση των δεινών των μεταλλωρύχων απέφυγε τόσο την αγοραία προπαγάνδα όσο και τη φλυαρία. Ο Μαλακέ δεν ήταν ένας προπαγανδιστής ή ένας ευτελής ρομαντικός: ήταν ένας κορυφαίος λογοτέχνης, του οποίου το μυθιστόρημα αποτύπωνε έξοχα την αναταραχή της εποχής με τη γλώσσα του ποιητή.

«[Ο] συνδυασμός του προσωπικού, ανυπότακτου λυρισμού και της βίαιης επικής ποιήσης», έγραφε ο Τρότσκι, «που ανήκει στην εποχή του, δημιουργεί ίσως τη γοητεία του μυθιστορήματος».³

Τον Ιούλιο του 1936 όταν ξέσπασε η επανάσταση και ο εμφύλιος πόλεμος, ο Μαλακέ έφυγε για την Ισπανία όπου ήρθε σε επαφή με το Εργατικό Κόμμα Μαρξιστικής Ενότητας (Partido Obrero de Unificación Marxista - POUM), και συγκεκριμένα με τη Διεθνή Ταξιαρχία Λένιν, της οποίας ηγούνταν Ιταλοί μπορντιγκιστές όπως ο Ενρίκο Ρούσο (Enrico Russo). Ο Μαλακέ απομακρύνθηκε από το POUM όταν αυτό κάλεσε σε ενότητα των «δημοκρατικών δυνάμεων» εναντίον του Φράνκο, καθώς θεώρησε αυτή την κίνηση ως το τέλος της επανάστασης. Στην Ισπανία συνάντησε τον Κουρτ Λαντάου, έναν τροτσικιστή που σύντομα δολοφονήθηκε από την Γκεπεού, τον Αντρές Νιν που επίσης δολοφονήθηκε, καθώς και άλλους αγωνιστές. Είχε την ατυχία να πέσει πάνω στον Ίλια Έρενμπουργκ, έναν σταλινικό συγγραφέα που είχε προαχθεί σε στρατιωτικό διοικητή. Παραλίγο να εκτελεστεί ως «φασιστικός πράκτορας» από τους σταλινικούς, κατάφερε όμως να επιστρέψει στη Γαλλία τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου. Εκείνη την περίοδο ανέπτυξε στενή σχέση με τον Βίκτορ Σερζ που είχε καταφέρει να διαφύγει από τη σταλινική Ρωσία μετά από φυλακίσεις και εκτοπισμούς.

Αν και άπατρις, ο Ζαν Μαλακέ επιστρατεύθηκε τον Σεπτέμβριο του 1939 όταν η Γαλλία κήρυξε τον πόλεμο στη ναζιστική Γερμανία. Κατά τη διάρκεια του λεγόμενου «ψεύτικου πολέμου», που ονομάστηκε έτσι λόγω της περιορισμένης κλίμακας των εχθροπραξιών, και καθώς περνούσαν οι μέρες με εξαντλητική χειρωνακτική εργασία στο 620^ο Σύνταγμα Σκαπανέων, ο συγγραφέας γέμιζε τα σημειωματάριά του με τις εμπειρίες και τις εντυπώσεις του, χρησιμοποιώντας ένα σαρκαστικό, επαναστατικό και εικονοκλαστικό ύφος. Τα αισθήματά του ως διεθνιστή επαναστάτη, αλλεργικού στην ιδέα της πατρίδας, αποτέλεσαν το υλικό για το βιβλίο του *Ημερολόγιο*

3. L. Trotsky, «A Great New Writer», *Fourth International* τ. II, ν. 1, Φεβρουάριος 1941.

πολέμου (Journal de guerre) που εκδόθηκε το 1943 στις ΗΠΑ. Το εν λόγω βιβλίο, που ήταν μια σκληρή κριτική της γαλλικής κοινωνίας, εκδόθηκε στη Γαλλία μόλις το 1997.

Ο Μαλακέ φυλακίστηκε το 1940 σε στρατόπεδο αιχμαλώτων, απ' όπου κατάφερε να δραπετεύσει και να φτάσει στο Παρίσι στις 21 Ιουνίου του 1940. Ο Μαλακέ διέτρεχε τριπλό κίνδυνο: ήταν άπατρις, Εβραίος και κομμουνιστής. Πέντε μήνες αργότερα, όταν εκδόθηκαν τα πρώτα διατάγματα κατά των Εβραίων, αναγκάστηκε να διαφύγει και πάλι μαζί με τη συντρόφισσά του Ρωσίδα ζωγράφο Γκαλί Γιούργκεβιτς. Αρχικά μετέβησαν στη Μπανόν και λίγο αργότερα στη Μασσαλία που ακόμη δεν ήταν υπό γερμανική κατοχή, όπου διέμειναν μεταξύ 1941 και 1942.⁴ Στη Μασσαλία συναντήθηκε με άλλους συγγραφείς και καλλιτέχνες που προσπαθούσαν να διαφύγουν από τον ναζισμό, καθώς και με παλιούς και νέους συντρόφους. Ανάμεσά τους ήταν ο Αντρέ Μπρετόν, ο Μπενζαμέν Περέ, ο Βίκτορ Σερζ, ο Μαζ Έρνστ, ο Μαρσέλ Ντισάν και ο Μαρκ Σιρίκ. Με τους πρώτους συναντήθηκε στη Βίλα Ερ-Μπελ (που την αποκαλούσαν Βίλα της Ελπίδας-για-Βίζα). Εκεί ήταν η βάση της Επιτροπής Διάσωσης Έκτακτης Ανάγκης (ERC) που είχε συγκροτήσει ο Βάριαν Φράι (Varian Fry) όταν έφτασε στη Μασσαλία στα μέσα Αυγούστου του 1940. Η συγκεκριμένη Επιτροπή βοήθησε χιλιάδες ανθρώπους να διαφύγουν προς την Αμερική για να γλιτώσουν από την Γκεστάπο και τους μπάτσους του καθεστώτος του Βισύ.⁵ Ο Μαλακέ επιβί-

4. Geneviève Nakach, «Jean Malaquais (1908-1998)», *Nuit blanche* v. 116, 2009.

5. Στην πραγματικότητα, ο Βάριαν Φράι απήφησε τις εντολές της κυβέρνησης των ΗΠΑ. Ο πρόξενος των ΗΠΑ στη Μασσαλία Φούλερτον τον προέτρεψε να επιστρέψει στις ΗΠΑ μόλις έναν μήνα μετά την άφιξή του. Βρήκε μόνο στήριξη από τον υποπρόξενο Χίραμ Μπίνγκαμ που ανακλήθηκε στις ΗΠΑ τον Μάιο του 1941. Ομοίως, όταν επισκέφθηκε το Βισύ για να δημοσιοποιήσει την έκθεση του Μπενεντίτ για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη νότια Γαλλία, ο Φράι, όπως ήταν αναμενόμενο, έτυχε της απόρριψης του γαλλικού Υπουργείου Εσωτερικών, καθώς και των ξένων πρεσβειών. Τελικά, η απέλασή του από τη Γαλλία εγκρίθηκε από το ίδιο το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ.

ωσε κάνοντας δουλειές του ποδαριού. Εργάστηκε στη συνεργατική Croquefruit την οποία διηύθυναν τροτσκιστές –όπως ο Συλβέν Ιτκίν⁶– και στην οποία εργάζονταν όλες οι κατηγορίες διωκόμενων: απάτριδες, Εβραίοι, τροτσκιστές και διεθνιστές κομμουνιστές. Μαζί

Το φθινόπωρο του 1940, ο υφυπουργός Μετανάστευσης και Προσφύγων, Μπρέκνριτζ Λονγκ, έπεισε τον Ρούσβελτ ότι η είσοδος προσφύγων από την Ευρώπη θα έφερνε στις Ηνωμένες Πολιτείες «πεμπτοφαλαγίτες» ή κομμουνιστές. Έτσι, η διαφυγή των προσφύγων εμποδίστηκε, με μόνη εξαίρεση τη διαφυγή γνωστών προσωπικοτήτων. Από την πλευρά του ο Φράι ήθελε να σώσει όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους, όχι μόνο διάσημους. Προσπάθησε να απεγκλωβιστεί από το Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ και να αναπτύξει άλλα δίκτυα σχέσεων που θα έδιναν οικονομική και τεχνική υποστήριξη, όπως η οργάνωση αρωγής προσφύγων HICEM (οργάνωση αρωγής της εβραϊκής μετανάστευσης) και η YMCA (Young Men's Christian Association). Τον Ιούνιο του 1941, η μεταναστευτική πολιτική των ΗΠΑ αυστηροποιήθηκε περαιτέρω, με τον Ρούσβελτ να δίνει την αρμοδιότητα εξ ολοκλήρου στον γραφειοκρατικό μηχανισμό του Υπουργείου Εξωτερικών. Έκτοτε, η ηγεσία της Επιτροπής Διάσωσης Έκτακτης Ανάγκης (ERC) θεωρούσε ότι ο Φράι «είχε αντικαταστήσει την ουδέτερη ανθρωπιστική ρητορική με μια επικίνδυνη μαχητικότητα πολύ κοντά στον σοσιαλισμό και είχε αναπτύξει παράνομες δραστηριότητες σε μια περίοδο διεθνούς κρίσης». Σε ένα εχθρικό περιβάλλον χωρίς υποστήριξη, η απομάκρυνση του Φράι ήταν αναπόφευκτη. Στις 31 Ιουλίου 1941, η γαλλική αστυνομία τον ανακήρυξε καταζητούμενο. Στις 29 Αυγούστου κλήθηκε στη Νομαρχία, όπου έμαθε ότι επρόκειτο να απελαθεί από τη Γαλλία. Ο Βάριαν Φράι επέστρεψε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον Οκτώβριο του 1941 και ξεκίνησε μια περιοδεία διαλέξεων, χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία, κατά την οποία κατήγγειλε τις μεταναστευτικές πολιτικές. Ακολουθώντας τη συμβουλή του Βίκτορ Σερζ, προσπάθησε να κινητοποιήσει την αμερικανική κοινή γνώμη υπέρ των προσφύγων και επιτέθηκε μέσω του αριστερού Τύπου στην πολιτική του Υπουργείου Εξωτερικών. Έγραψε άρθρα για το *New Leader* και τη *New Republic*, προειδοποιώντας το κοινό για την κατάσταση στην Ευρώπη και ιδίως για τη σφαγή των Εβραίων, που είχε εγκαταλείψει η αμερικανική εξωτερική πολιτική. Βλ. Charles Jacquier, «Varian Fry, ou une leur vive dans la nuit», *Agone*, διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://agone.org/aujourd'hui/varian-fry-ou-une-leur-vive-dans-la-nuit-i> (ανακτήθηκε στις 4 Ιουνίου του 2023).

6. Γάλλος ηθοποιός, θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης εβραϊκής καταγωγής.

με τον φίλο του Μαρκ Σιρίκ κατήγγειλαν τις συνθήκες εκμετάλλευσης εντός της συνεργατικής, καταφέροντας να βελτιώσουν τους μισθούς. Επίσης, η ομάδα των διεθνιστών κομμουνιστών που δημιουργήθηκε ανέπτυξε δραστηριότητες προπαγάνδας ενάντια στο καθεστώς του Βισύ και τον διωγμό των Εβραίων και των αριστερών και βοήθησε στη φυγάδευση των προσφύγων. Ο Μαλακέ απαθανάτισε αυτή την ιστορία στο έργο του *Πλανήτης δίχως βίζα* (Planète sans visa), ένα αριστούργημα που εκδόθηκε το 1947. Σε αυτό το μυθιστόρημα, η πόλη της Μασσαλίας βρίσκεται στο επίκεντρο και δεν αποτελεί απλώς ένα τυχαίο σκηνικό. Μνημονεύονται όλοι όσοι συντρόφευσαν τον συγγραφέα εκείνη την περίοδο. Ταυτόχρονα απεικονίζονται, χωρίς όμως να γίνονται ποτέ καρικατούρες, οι τραμπούκοι του καθεστώτος του Βισύ που καταδίωκαν τον ίδιο και τους συντρόφους του. Ο ίδιος κατάφερε να σαλπάρει για τη Βενεζουέλα μέσω Ισπανίας μαζί με την Γκαλί τον Οκτώβριο του 1942, χάρη στη βίζα για το Μεξικό που του εξασφάλισε η παρέμβαση του φίλου του Αντρέ Ζιντ. Όντας άφραγκος, βρήκε κατά τύχη βοήθεια από μια πλούσια οικογένεια καθολικών φιланθρώπων, τους Σλούμπεργκερ, οι οποίοι συνεισέφεραν ανώνυμα σε ένα ταμείο για τη στήριξη των αντι-φρανκικών Ισπανών προσφύγων, ενώ είχαν φροντίσει και για τη χήρα του Τρότσκι που ήταν άπορη. Ο Μαλακέ με την Γκαλί αναχώρησαν από το Καράκας για το Μεξικό.

Το 1943 βρέθηκε στην Πόλη του Μεξικού μαζί με τους Βίκτορ Σερζ, Αντρέ Μπρετόν, Μπενζαμέν Περέ, Μαρσό Πιβέρ και Μουνίς. Κατήγγειλε με σφοδρότητα τον ιμπεριαλιστικό πόλεμο και από τις δύο πλευρές. Γνώρισε το ζεύγος Άλις και Όττο Ρύλε πριν από την αυτοκτονία τους και υποστήριξε τον Γερμανό συγγραφέα Γκούσταβ Ρέγκλερ, ο οποίος κατηγορήθηκε από το Κομμουνιστικό Κόμμα του Μεξικού –όπως και οι Μουνίς, Σερζ και Γκόρκιν– ότι ανήκε στην «πέμπτη φασιστική φάλαγγα». Έδωσε διαλέξεις στο Γαλλικό Λατινοαμερικανικό Ινστιτούτο (IFAL) στην Πόλη του Μεξικού, όπου ο

Μαρσώ Πιβέρ, φίλος του στην εξορία, ήταν γενικός γραμματέας.⁷ Όπως και ο Μπενζαμέν Περέ, έγραφε για την υπερρεαλιστική επιθεώρηση *El hijo prodigo* (Ο άσωτος υιός) του Οκτάβιο Παζ. Ωστόσο, ο Ζαν Μαλακέ δέχθηκε επιθέσεις από τον Μπενζαμέν Περέ και, κυρίως, από τον Βίκτορ Σερζ. Η φίλια του με τον τελευταίο διαρρήχθηκε.⁸

7. Ο Μαρσώ Πιβέρ (Marceau Pivert) ήταν Γάλλος σοσιαλιστής και ηγέτο της αριστερής πτέρυγας («Επαναστατική Αριστερά») του σοσιαλιστικού κόμματος του Λεόν Μπλουμ.

8. Σύμφωνα με το άρθρο του Mitchell Abidor, «World With No Escape», στο διαδικτυακό περιοδικό *Jewish Currents* που δημοσιεύτηκε στις 7 Σεπτεμβρίου του 2022, η σύγκρουση μεταξύ του Σερζ και του Μαλακέ αφορούσε το γεγονός ότι ο πρώτος θεωρούσε ξοφλημένη την προοπτική της επανάστασης μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και υποστήριζε τη δημιουργία μετώπου με αστικές δημοκρατικές δυνάμεις. Αντιγράφουμε ένα διαφωτιστικό απόσπασμα: «[Οι] σύντροφοι του Σερζ αισθάνονταν ότι, ανεξάρτητα από τα επιτεύγματά του στο παρελθόν, ανεξάρτητα από τα δεινά που υπέφερε υπό τον Στάλιν, και ανεξάρτητα από την οξυδέρκεια και το θάρρος του, η κατάστασή του διέφερε ελάχιστα από τη δική τους. Και αυτοί, επίσης, είχαν αναγκαστεί να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους, είχαν φυλακιστεί και είχαν υποστεί βασανιστήρια· τι έδινε στον Σερζ το δικαίωμα να τους επιβάλλεται; Λόγω της τάσης του να ηγεμονεύει και να υποτιμά τους άλλους, τον αποκαλούσαν πίσω από την πλάτη του “Ο Πάπας”. Η σύγκρουση κορυφώθηκε στις 13 Οκτωβρίου 1944, σε μια συνεδρίαση της Διεθνούς Σοσιαλιστικής Επιτροπής των εξόριστων, όταν ο Πολωνοεβραϊός συγγραφέας και ακροαριστερός ακτιβιστής Ζαν Μαλακέ σηκώθηκε και εξέφρασε τη γνώμη του για την πολιτική γραμμή του Σερζ. “Μου φαίνεται”, είπε, “ότι ο Βίκτορ εναποθέτει τις ελπίδες του στους Άγγλους Συντηρητικούς και Φιλελεύθερους”. Ο Σερζ απάντησε φωνάζοντας: “Σπάνια συναντά κανείς ανεντιμότητα σαν τη δική σου”. Όταν η συνάντηση διακόπηκε και οι δύο άντρες βγήκαν στον δρόμο, ο Μαλακέ οργισμένος απάντησε: “Με κατηγορείς για σπάνια ανεντιμότητα, ενώ εσύ, στις σχέσεις σου με τους συντρόφους...” Πριν προλάβει να τελειώσει, ο Σερζ άρπαξε τον Μαλακέ από το πέτο. Η διαμάχη από εκεί και έπειτα οξύνθηκε, ώσπου ο Σερζ άρπαξε τη σύζυγο του Μαλακέ, Γκαλί, η οποία επίσης είχε συμμετάσχει στη συνάντησή, και φώναξε: “Αν δεν ήσουν γυναίκα, θα σε χαστούκιζα”.

Ενώ ο Σερζ θα μπορούσε να συγχωρεθεί για την άρμοστη συμπεριφορά του εφόσον δέχτηκε πρόκληση, είναι πιο δύσκολο να δικαιολογησει κανείς τον τρόπο με τον οποίο αντέδρασε τις εβδομάδες που ακολού-

Ο Μαλακέ προσπάθησε να φτάσει στη Νέα Υόρκη όπου εκδόθηκε το *Ημερολόγιο πολέμου* του. Ο Αμερικανός υποπρόξενος στην Πόλη του Μεξικού, μεγάλος λάτρης της τέχνης, φρόντισε να φτάσει στις ΗΠΑ και τη Νέα Υόρκη το 1946, αν και οι αιτήσεις του για βίζα απορρίπτονταν. Τότε ξεκίνησε η μακρά φιλία και συνεργασία του με τον Αμερικανό συγγραφέα Νόρμαν Μείλερ, του οποίου το μυθιστόρημα *Οι γυμνοί και οι νεκροί* μετέφρασε στα γαλλικά.

Το 1947, επιστρέφοντας στο Παρίσι, εντάχθηκε στην αριστερή κομμουνιστική ομάδα γύρω από το περιοδικό *Internationalisme*, με επικεφαλής τον Μαρκ Σιρίκ, μια ομάδα πολιτικής συζήτησης στην οποία συμμετείχαν για ένα διάστημα ο Μαξιμιλιάν Ρουμπέλ και ο Σερζ Μπρισιανέρ. Επέστρεψε στις ΗΠΑ στα τέλη του 1947 και δίδαξε εκεί ευρωπαϊκή λογοτεχνία μέχρι το 1968 ως επισκέπτης καθηγητής σε διάφορα ιδρύματα, χωρίς να έχει μόνιμη θέση σε κάποιο πανεπιστήμιο. Αν και δήλωνε με περηφάνια ότι ήταν άπατρις, του δόθηκε η αμερικανική υπηκοότητα, αλλά διατήρησε το ψευδώνυμό του. Στις ΗΠΑ συνδέθηκε φιλικά με τον θεωρητικό του συμβουλευτικού κομμουνισμού Πάουλ Μάτικ, τη Ράγια Ντουναγιεφσκάγια της ομάδας *News and Letters* και τον Γερμανό φιλόσοφο Χέρμπερτ Μαρκούζε. Αν και δεν ήταν μέλος κάποιας οργάνωσης, συνέχισε να είναι

θησαν. Μετά από την επιστολή που έστειλε ο Μαλακέ την επόμενη μέρα στην οποία κατηγορούσε τον Σερζ ότι “έχει γίνει δεξιός ρεφορμιστής”, ο Σερζ ζήτησε από τη Διεθνή Σοσιαλιστική Επιτροπή να του επιβληθούν κυρώσεις. Στα μέσα Νοεμβρίου ο Σερζ έγραψε μια επιστολή προς την ηγεσία της ομάδας των εμικρέδων υποστηρίζοντας ότι “ο Μαλακέ δεν ανήκει σε καμία σοσιαλιστική οργάνωση και δεν έχει καμία σοβαρή δραστηριότητα” και, το πιο καταδικαστέο απ’ όλα, ότι “είναι εβραίος πρόσφυγας και όχι πολιτικός πρόσφυγας”. Μια αριστερή ομάδα, υπονοεί ο Σερζ, δεν έχει κανένα λόγο να πάρει στα σοβαρά κάποιον που εκδιώχθηκε από το σπίτι του μόνο και μόνο επειδή είναι Εβραίος. Κατόπιν αιτήματος του Σερζ, συστάθηκε μια επιτροπή για να διαμεσολαβήσει στη διαμάχη· όταν αυτή δεν κατέληξε στην καταδίκη του Μαλακέ, ο Σερζ παραιτήθηκε από την οργάνωση, αλλά όχι πριν στείλει μια επιστολή στην οποία την κατηγορούσε ότι “συνεχίζει τις διαλυτικές συνήθειες της Κομιντέρν” – δηλαδή του σταλινισμού. (Σκληρή κατηγορία για να την απευθύνει κανείς σε ανθρώπους των οποίων οι ζωές είχαν απειληθεί από σταλινικούς, όπως ακριβώς και η ζωή του Σερζ)».

ανεξάρτητος ελευθεριακός κομμουνιστής και παρέμεινε σε επαφή με ευρωπαίους συμβουλευτικούς κομμουνιστές, όπως ο Μαξιμιλιάν Ρουμπέλ στη Γαλλία και οι Άντον Πάνεκουκ και Χενκ Κανέ-Μέγιερ στην Ολλανδία.

Όταν βρισκόταν στο Παρίσι κατά τη δεκαετία του 1960, συμμετείχε στις συναντήσεις της ομάδας του Μαξιμιλιάν Ρουμπέλ που εξέδιδε τα *Τετράδια για τον σοσιαλισμό των συμβουλίων* (Cahiers pour le socialisme des conseils). Επιστρέφοντας μετά από διετή διδασκαλία στο Πανεπιστήμιο Monash στη Μελβούρνη της Αυστραλίας, το 1967-1968, βρέθηκε στη δίνη των γεγονότων του Μάη του 1968 στο Παρίσι, τα οποία τον συνεπήραν. Όπως ήταν φυσικό, συμμετείχε σε συζητήσεις με ομάδες συμβουλευτικών και αντιεξουσιαστών κομμουνιστών. Επέστρεψε στις ΗΠΑ το 1969, αφού όμως είχε πρώτα την ευκαιρία να συναντήσει στη Γαλλία όλες τις αντιεξουσιαστικές ομάδες.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, ο Ζαν Μαλακέ μετακόμισε στη Γενεύη μαζί με την τρίτη σύζυγό του, Ελιζαμπέτ. Διατηρούσε επαφές με το Παρίσι και ταξίδευε εκεί για να προκαλεί τις βεβαιότητες των μικρών «υπεραριστερών» ομάδων, των οποίων τις θέσεις υιοθετούσε – αν όχι όλες, τουλάχιστον τη βαθιά απόρριψη του μύθου της σοσιαλιστικής Ρωσίας και κάθε μορφής κράτους. Χωρίς να ανήκει σε κάποια ομάδα, ο Ζαν Μαλακέ παρέμεινε σημείο αναφοράς για το ρεύμα της «υπεραριστεράς».

Μεταξύ του 1996 και του 1998, μετά από 50 χρόνια αδιαφορίας για το έργο του από τη γαλλική εκδοτική βιομηχανία, ορισμένα από τα βιβλία του επανεκδόθηκαν, αποτελώντας τεκμήριο της αντίστασης ενός *μέτοικου* αλλεργικού σε κάθε μορφή πατριωτισμού επί σχεδόν έναν αιώνα. Ο Ζαν Μαλακέ πέθανε στη Γενεύη στις 22 Δεκεμβρίου του 1998, αφού ολοκλήρωσε την επεξεργασία της νέας έκδοσης του αριστουργήματός του *Πλανήτης δίχως βίζα*.

Στο βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας επιλέξαμε να συμπεριλάβουμε ορισμένα από τα σημαντικότερα για εμάς διηγήματα και κείμενα του Ζαν Μαλακέ που γράφτηκαν μεταξύ 1936 και 1947. Το πρώτο εξ αυτών με τίτλο «Μαριάνκα» (Marianka) δημοσιεύτηκε στις 15 Ιουλίου του 1936 στο περιοδικό *Europe*. Πρόκειται για

ένα διήγημα στο οποίο εξιστορείται ένα πογκρόμ που εξαπέλυσαν οι δυνάμεις του εθνικιστή Ουκρανού Πετλιούρα σε ένα χωριουδάκι της Ουκρανίας, από τη σκοπιά του μοναδικού επιζήσαντα Γερμανοεβραίου εφήβου. Το δεύτερο διήγημα δημοσιεύτηκε στις 15 Ιανουαρίου του 1937 στην εβδομαδιαία λογοτεχνική και πολιτική εφημερίδα *Vendredi* και έχει τίτλο «Το ρολόι» (*La Montre*). Το διήγημα αυτό φαίνεται να είναι εμπνευσμένο από τη ζωή και τα ταξίδια του συγγραφέα καθώς διαδραματίζεται διαδοχικά σε ένα ορυχείο μολύβδου, στην πόλη της Μασσαλίας και στο Αλγέρι. Το επόμενο διήγημα έχει τίτλο «Ποιος σκότωσε τον Μιμίκ;» (*Tu as tué Mimiq!*) και δημοσιεύτηκε στις 5 Αυγούστου του 1939 στο λογοτεχνικό περιοδικό *Les Nouvelles littéraires*. Έχει πιο ανάλαφρη θεματολογία καθώς αφηγείται με παιγνιώδη τρόπο την κατάληξη του αγαπημένου παπαγάλου του θείου Χάχα, που πνίγεται καταπίνοντας από τη λαιμαργία του μια παραμάννα, γιατί ο ανιψιός του Σεζάρ καθυστερεί να φέρει βοήθεια. Όπως γράφει το παράθεμα στην αρχή του διηγήματος: «Εάν ο Σεζάρ ήταν ένας λιγότερο δημοφιλής νέος, αυτή η οδυνηρή ιστορία δεν θα χρειαζόταν να ειπωθεί». Μετά τα διηγήματα παρεμβάλλονται αποσπάσματα από το ημερολόγιο του Ζαν Μαλακέ («Αποσπάσματα από ένα ημερολόγιο») (*Excerpts from a Journal*), τα οποία γράφτηκαν μεταξύ 1940 και 1942 αλλά δημοσιεύτηκαν στις 17 και τις 24 Μαΐου του 1947 στην εφημερίδα *New Leader* της Νέας Υόρκης. Το επόμενο κείμενο αυτής της έκδοσης είναι το ποίημα *Πόλεις* (*Villes*), που γράφτηκε ανάμεσα στο φθινόπωρο του 1943 και τον χειμώνα του 1944 και δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Hémisphères*, τ. 2-3 (Φθινόπωρο 1943/Χειμώνας 1944). Πρόκειται για ένα συγκλονιστικό ποίημα για τις πόλεις της Ευρώπης μέσα στον πόλεμο. Το έκτο κείμενο του βιβλίου έχει δημοσιευτεί και παλιότερα στα ελληνικά, πριν από 40 χρόνια, στο περιοδικό *Πεζοδρόμιο* τ. 12 και έχει τίτλο «Λουί Αραγκόν ή ο Επαγγελματίας Πατριώτης». Το κείμενο αυτό γράφτηκε στις 7 Μαρτίου του 1945 στην Πόλη του Μεξικού και πρωτοδημοσιεύτηκε στα αγγλικά τον Αύγουστο του 1945 στο περιοδικό *Politics* που εξέδιδε ο Αμερικανός ελευθεριακός σοσιαλιστής Ντουάιτ ΜακΝτόναλντ. Πρόκειται για ένα κείμενο αμείλικτης κριτικής στον αριστερό εθνικισμό όπως εκφράστηκε από τους στα-

λινικούς και, ιδιαίτερα, από τον υποστηρικτή του ΚΚΓ Λουί Αραγκόν. Ο Μαλακέ γράφει αυτό το κείμενο εκτός των άλλων για να υπερασπιστεί τον φίλο και μέντορά του Αντρέ Ζιντ, ο οποίος είχε δεχτεί συκοφαντική επίθεση από τον Αραγκόν μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Όπως επισημαίνει ο Μαλακέ, αυτό που είναι ιδιαίτερα απεχθές με άτομα σαν τον Αραγκόν είναι ότι «όλα όσα είχε κάποτε αγαπήσει τα έχει πλέον ατιμάσει». Το έβδομο και τελευταίο κείμενο του Μαλακέ που περιλαμβάνεται σε αυτό το βιβλίο, με τίτλο «Ο επιθεωρητής», είναι ένα κεφάλαιο από το βιβλίο του *Πλανήτης δίχως βίζα*, το οποίο δημοσιεύτηκε τον Μάρτιο του 1947 στο αμερικανικό περιοδικό *Commentary* στα πλαίσια της προώθησης της έκδοσης ολόκληρου του βιβλίου στα αγγλικά το 1948. Το κεφάλαιο αυτό είχε δημοσιευτεί στα γαλλικά το φθινόπωρο του 1946 στο μεξικανικό περιοδικό *Terres Latines*.

Η έκδοση ολοκληρώνεται με την ενσωμάτωση του κειμένου της Έμιλι Μπίκερτον «Πλανήτης Μαλακέ» ως επίμετρο, το οποίο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *New Left Review*, στο τεύχος II-84, Νοέμβριος/Δεκέμβριος 2013. Το κείμενο αυτό αποτελεί βιβλιοκριτική της βιογραφίας του Μαλακέ που έγραψε η Ζενεβιέβ Νακάς και η οποία δημοσιεύτηκε το 2011 με τίτλο *Malaquais rebelle* (Ο επαναστάτης Μαλακέ). Παρότι πρόκειται περί βιβλιοκριτικής, έχει την αξία αυτοτελούς κειμένου παρουσίασης του έργου και της ζωής του Μαλακέ, με μια ιδιαίτερα διεισδυτική ματιά. Όλα τα κείμενα μεταφράστηκαν από τα μέλη της Αντίθεσης.

Θα κλείσουμε αυτό το εισαγωγικό σημείωμα με μια φράση από το κείμενο της Μπίκερτον που θεωρούμε ότι συμπυκνώνει το περιεχόμενο του έργου του Ζαν Μαλακέ: «Ο Μαλακέ έγραψε για να αναδείξει όλες τις δυνατότητες και τις ελπίδες που περιέχονται στη ζωή και το μυαλό των ανθρώπων».

Αντίθεση, 5 Ιουνίου 2023

Μαριάνκα

Στον Ζυλιέν Μπλαν¹

Ακούστε, ήταν ένα πολύ μικρό χωριό χαμένο στη μαύρη γη της απέραντης Ουκρανίας, ανάμεσα στον Δνειπέρο και τον Πριπιάτ, τον παραπόταμό του, κοντά στα δυτικά σύνορα της περιφέρειας Τσερνίγκοφ. Χωριό κατ' ευφημισμόν· στην πραγματικότητα μερικά αγροκτήματα διασκορπισμένα εδώ και εκεί που δεν αριθμούσαν πάνω από τριάντα ψυχές συνολικά. Είναι αλήθεια ότι πριν τον πόλεμο ο αριθμός των κατοίκων ήταν μεγαλύτερος, ίσως διπλάσιος... Αλλά με τον πόλεμο, την επανάσταση και την πείνα οι νεώτεροι και πιο γεροί άντρες σταδιακά έφυγαν και στη Μαριάνκα είχαμε μείνει μόνο οι παππούδες, οι γυναίκες και εμείς τα παιδιά.

Ήμασταν όλοι μας χωρικοί, τρεις εβραϊκές οικογένειες, δύο γερμανικές οικογένειες, στη μία από τις οποίες ανήκα και εγώ, και λίγες ουκρανικές οικογένειες. Οι γονείς μου εγκαταστάθηκαν στον τόπο τη δεκαετία του 1890, ακολουθώντας άλλους μετανάστες που προτίμησαν να πάνε πιο μακριά, προς τον Βόλγα. Εγώ γεννήθηκα εδώ και, εκείνη την εποχή, το 1919, ήμουν περίπου δεκαπέντε χρονών.

Ήταν μια ταραγμένη περίοδος, γινόταν λόγος για επανάσταση, πείνα και επιδημίες. Μια μέρα, ο γερο-Χάνς Κρέμερ, ο πατέρας μου, έφερε στο σπίτι δύο λιποτάκτες, δύο χωρικούς, οι οποίοι είχαν στρατολογηθεί με τη βία σε κάποια ένοπλη ομάδα. Ο ένας από αυτούς πέθανε την επόμενη μέρα από τέτανο που προκλήθηκε από μια πληγή στο αριστερό του πόδι. Ο άλλος, που λεγόταν Κολένκο, Μιχαήλ Κολένκο, ένας μεγαλόσωμος κοκκινομάλλης με το φοβισμένο

1. (σ.τ.μ.) Ο Ζυλιέν Μπλαν (Julien Blanc) ήταν Γάλλος συγγραφέας που μεγάλωσε σε ορφανοτροφεία και έζησε μια ζωή περιπλάνησης, αλητείας και παραβατικότητας. Στα δεκαεννιά του κατατάχτηκε εθελοντικά στον στρατό ως οπλίτης πενταετούς θητείας. Κηρύχθηκε λιποτάκτης δύο φορές. Μετά από πολλές ποινές αποστρατεύτηκε το 1934. Το 1935 πήγε στη Βαρκελώνη. Συμμετείχε το 1936 στην ισπανική επανάσταση και στον εμφύλιο πόλεμο στις γραμμές των αναρχικών.

βλέμμα ενός βασιανισμένου ανθρώπου, μας είπε πως τον Νοέμβριο του 1918 είχε γίνει η ανακήρυξη του ανεξάρτητου κράτους της Δυτικής Ουκρανίας με κήρυξη πολέμου κατά της Πολωνίας. Ότι τον ίδιο Δεκέμβρη, στις 14 του μηνός νομίζω, ένα διάγγελμα κατήργησε το Χετμανάτο² και εγκαθίδρυσε το Διευθυντήριο. Μας έλεγε επίσης πως θα αποκτούσαμε μια χώρα πραγματικά εθνικά ανεξάρτητη με πρωτεύουσα το Κίεβο και ότι θα ερχόταν ένας βασιλιάς από το εξωτερικό που θα έφερνε την ειρήνη. Πράγματι, στις 3 Ιανουαρίου του 1919, έγινε «η επανένωση των δύο Ουκρανικών Δημοκρατιών» με αποτέλεσμα να ξεσπάσει πόλεμος και στα δυτικά και στα ανατολικά σύνορα.

Σήμερα, το «αυτονομιστικό» κίνημα της περιόδου 1918-1921 έχει τη θέση του στα βιβλία της ιστορίας, με αναφορές για τον ρόλο που έπαιξαν σε αυτό οι Σύμμαχοι και η Γερμανία, οπότε γνωρίζετε τη σημασία του. Αλλά οι άνθρωποι που ζούσαμε στη Μαριάνκα δεν ήμασταν πολύ ενθουσιασμένοι με όλες αυτές τις αιματηρές ανατροπές, πρώτα με τον πόλεμο, μετά με την επανάσταση, μετά με αυτή την «ανεξαρτησία» που δεν φαινόταν να προμηνύει τίποτα καλό.

Όντας μικροϊδιοκτήτες αγρότες, η αντίληψή μας για τον κόσμο περιοριζόταν από τα όρια του χωραφιού μας και μισούσαμε τις ένοπλες συμμορίες που λεηλατούσαν τακτικά τις σοδειές και τα ζωντανά μας. «Δεν θα σταματήσει ποτέ αυτή η καταραμένη ιστορία;» μουρμούριζε ο πατέρας μου καθώς έκοβε ένα κομμάτι μπέικον από ένα παϊδάκι αλατισμένου χοιρινού που κρεμόταν από το ταβάνι. «Δεν θα σταματήσει ποτέ;...» ρωτούσε τη λαχανοσαλάτα του, την αγαπημένη του δαμάλα, το αλέτρι του. Δεν ήξερε, δεν ξέραμε ότι αυτή η καταραμένη ιστορία σύντομα για αυτόν θα τελείωνε.

2. (σ.τ.μ.) Χετμάνος ονομαζόταν ο διοικητής των Κοζάκων της Ουκρανίας. Είχε καταργηθεί ως αξίωμα από την Αυτοκράτειρα Αικατερίνη το 1764 και αναβιώθηκε το 1918 μετά το συντηρητικό γερμανοκίνητο πραξικόπημα που ανέτρεψε τη Λαϊκή Δημοκρατία της Ουκρανίας, της οποίας ηγούνταν φιλελεύθερες δυνάμεις. Το πραξικόπημα εγκαθίδρυσε το βραχύβιο μοναρχικό καθεστώς του Χετμανάτου της Ουκρανίας, χρίζοντας ως χετμάνο τον Ουκρανό στρατιωτικό και αριστοκράτη Πάβλο Σκοροπάντσκι.

Ο Φεβρουάριος του 1919 ήταν πολύ δύσκολος. Το κρύο ήταν πρωτοφανές, και οι περίφημοι καταρράκτες του Πριπιάτ των οποίων η καταιγιστική ροή δεν σταματά ποτέ, πάγωσαν με φουσκάλες κατά μήκος της όχθης όπως τα βρεγμένα χείλη που τα παγώνει ο αέρας. Τα κοτόπουλα ψόφησαν από το κρύο στα κοτέτσια και οι λύκοι, σπρωγμένοι από το ψύχος, περιφέρονταν έξω από τη Μαριάνκα, με μια μοχθηρή λάμψη στα απελπισμένα μάτια τους.

Ήταν λοιπόν Φεβρουάριος, Παρασκευή βράδυ, σούρουπο. Ετοιμαζόμενοι να επισκεφθώ τον γερο-Δάσκαλο Μελλάχ, το σπίτι του οποίου απείχε περίπου σαράντα βήματα από το δικό μας. Μου άρεσε να παρακολουθώ το μυστήριο της Υποδοχής της Νύφης,³ να ακούω τις τελετουργίες και τις ψαλμωδίες του γέρου ραβίνου. «Γιόχαν, μην αργήσεις να γυρίσεις σπίτι», με συμβούλεψε η μητέρα μου, «οι λύκοι μπαίνουν μέχρι μέσα στη Μαριάνκα». «Φυσικά και όχι, mutti, θα επιστρέψω νωρίς στο σπίτι για τη σούπα», τη διαβεβαίωσα.

Πρεσβύτερος του χωριού, ευσεβής και απλός άνθρωπος, μεγάλος γνώστης του Ταλμούδ, άριστος σχολιαστής των ιερών κειμένων, ο Δάσκαλος Μελλάχ ήταν ο θρησκευτικός ηγέτης της εβραϊκής κοινότητας στη Μαριάνκα, ο ραβίνος, ο ψάλτης, ο *schokhet*.⁴ Σε αυτόν απευθύνονταν οι ομόθρησκοί του για την επίλυση διαφορών, δυσκολιών κάθε είδους ή για να τους εξηγήσει ασαφή χωρία του νόμου, γιατί τον τιμούσαν ως άνθρωπο του Θεού. Η κρίση του είχε τη φήμη του αλάθητου.

Όμορφος άντρας, πολύ κοτσονάτος παρά τα εβδομήντα δύο του χρόνια, με το ωσειδές πρόσωπό του να περιβάλλεται από μια μακριά λευκή μεταξένια γενειάδα – η όψη του ραβίνου Μελλάχ είχε κάτι το αρχοντικό. Αφού έμεινε δύο φορές χήρος χωρίς να αποκτήσει παιδιά, ξαναπαντρεύτηκε αργά στη ζωή του για τρίτη φορά και, στην ώριμη ηλικία των πενήντα πέντε ετών, έγινε πατέρας μιας κόρης, της Μύριαμ. Το ότι είχε στερηθεί αρσενικούς απογόνους ήταν η μεγάλη στενοχώρια της ζωής του, γιατί ποιος θα έλεγε την προσευχή

3. (σ.τ.μ.) Στην εβραϊκή παράδοση, πρόκειται για λειτουργία της Παρασκευής για την υποδοχή του Σαββάτου, όπου Νύφη είναι το Σάββατο.

4. (σ.τ.μ.) Το πρόσωπο που διαπράττει την τελετουργική σφαγή των ζώων.

μετά από αυτόν; Ωστόσο, ο ερχομός αυτής της κόρης, ενώ περίμενε να πεθάνει άτεκνος, είχε μετατρέψει σταδιακά αυτή τη στενοχώρια σε αγάπη, σε εκείνο το είδος της φανατικής αγάπης που είναι τόσο συνηθισμένη στις εβραϊκές οικογένειες.

Ήταν περίπου τρεις και μισή όταν έφτασα εκεί για να δω τον ηλικιωμένο Δάσκαλο, και το σκοτάδι είχε ήδη πέσει έξω. Το σπίτι του είχε ένα μεγάλο δωμάτιο και ένα μικρότερο όπου η γυναίκα του ραβίνου είχε ένα μπακάλικο και μια κουζίνα. Ο καιρός ήταν ήπιος. Το τραπέζι στο κέντρο του κεντρικού δωματίου ήταν στρωμένο με ένα λευκό τραπεζομάντιλο, με σερβίτσια για τρία άτομα. Η σύζυγος του ραβίνου Μελλάχ, νεαρή και ακόμα μάλλον ελκυστική, έφερε δύο βαριά ασημένια κηροπήγια και τα ακούμπησε στο τραπέζι. Άναψε τα κεριά, στάθηκε μια στιγμή σιωπηλή, έβαλε τις παλάμες της πάνω από τη φλόγα και έπειτα, σκεπάζοντας το πρόσωπό της με τα χέρια της, ψιθύρισε τις προσευχές.

Σύντομα εμφανίστηκε ο Δάσκαλος Μελλάχ, επιβλητικός, με ένα ευγενικό χαμόγελο στα καλοσυνάτα μάτια του. Ήταν ντυμένος κατά τον τρόπο των Χασιδīm, με έναν μακρύ χιτώνα από μαύρο μετάξι, κοντό παντελόνι, λευκές κάλτσες, γυαλιστερά δερμάτινα παπούτσια, γούνινο καπέλο. Με πλησίασε και μου χάιδεψε στοργικά τον ώμο: «Ωστε έχεις μεγάλη αγάπη γι' αυτήν, τη Νύφη που στέλνει ο Θεός στους γιους του Ισραήλ;...»

Συμφώνησα με ένα νεύμα, τα ρωσικά του ήταν υπέροχα, είχε την αυθεντική προφορά της Πετρούπολης. Η συμπεριφορά του είχε κάτι το πηγαία ευγενές και εξέπεμπε μια βαθιά γαλήνη που διαπότιζε την ατμόσφαιρα με μια σοφή ηρεμία, καταλαβαίνετε τι εννοώ, σαν μια μεγάλη αγαθή ώθηση. Η παρουσία του και μόνο δημιουργούσε μια εορταστική ατμόσφαιρα. Δεν εννοώ μια θορυβώδη, φασαριόζικη ατμόσφαιρα πανηγυριού αλλά μια ενδόμυχη χαρά, ένα αίσθημα γαλήνιας ευτυχίας, σχεδόν αποκλειστικά πνευματικής ευτυχίας. Αλήθεια, ο άνθρωπος αυτός είχε μια υπέροχη προσωπικότητα.

Η Μύριαμ έφερε δύο σαββατιάτικες φρατζόλες και τις άφησε μπροστά στον πατέρα της. Τις σκέπασε με μια πετσέτα με κρόσσια, κάθισε στα δεξιά του γηραιού κυρίου και τράβηξε τις μακριές ξανθές πλεξούδες της στην ποδιά της. Είχε κληρονομήσει από τον πατέρα

της το ωοειδές της πρόσωπο και την ελαφρώς κυρτή μύτη, ενώ από τη μητέρα της τα ανοιχτόχρωμα μάτια· τα ντελικάτα χείλη της είχαν ζωηρό κόκκινο χρώμα.

Μου χαμογέλασε, γέροντας το κεφάλι της πάνω στον έναν της ώμο, και μια από τις πλεξούδες της έπεσε στο μάγουλό της. Κοκκίνισα έντονα και απομακρύνθηκα, προσποιούμενος ότι έψαχνα να βρω μια καρέκλα. Είδα ένα παγκάκι στον τοίχο, ακριβώς δίπλα στην πόρτα που έβγαζε σε έναν μικρό διάδρομο που οδηγούσε στη Μαριάνκα. Η οικοδέσποινα έφερε ένα μπουκάλι βότκα και μικρά ποτηράκια και ο ραβίνος Μελλάχ άρχισε να ψέλνει τις προσευχές.

Αν και αυτό δεν ήταν κάτι εντελώς πρωτόγνωρο για μένα, παρακολουθούσα με μεγάλη προσήλωση. Οι εκπληκτικοί λαρυγγικοί ήχοι που έβγαζε ο ραβίνος Μελλάχ, οι επικλήσεις που έμοιαζε να ανακαλεί από τα βάθη της ύπαρξής του, το ρυθμικό κούνημα του σώματος, μάγεψαν με κάποιον τρόπο το μυαλό μου, προκαλώντας ένα είδος ληθαργικής γαλήνης. Η φαντασία μου περιπλανήθηκε στα σύνορα της πλάσης, άκουγα τους θρήνους ενός ολόκληρου έθνους παγιδευμένου στην έρημο. Συμμετείχα σε ένα κατανυκτικό μυστήριο εμπνευσμένο –βάσει ποιου συνειρμού ιδεών;– από τις ιστορίες του Καρλ Μάι.⁵

Το τρεμάμενο φως των κεριών σχημάτιζε μια τερατώδη κινούμενη σκιά που σε κάθε χειρονομία του γέροντα πεταγόταν στο ταβάνι προς τη μια και την άλλη κατεύθυνση σαν τεράστια νυχτερίδα. Εκεί, η κινούμενη αυτή σκιά που σερνόταν ύπουλα, γινόταν η σκιά του ίδιου του Σατανά. Ο Σατανάς, μαστιγωμένος και βασανισμένος από τις ψαλμωδίες του γέροντα, σφάδαζε με μαρτύρια χειρότερα από οτιδήποτε θα μπορούσε να γεννήσει η κόλαση.

Παρακολουθούσα τη φοβισμένη σκιά και αναρωτιόμουν αν θα κυρίευε τον σεβάσμιο Δάσκαλο. Αν θα τον τύλιγε με τον παχύ μανδύα της, αν θα τον ρουφούσε και θα τον πετούσε μακριά με μια κραυγή δαιμονικής αγαλλίασης. Κοίταξα τον ραβίνο Μελλάχ, ήθελα διακαώς να του φωνάξω να προσέχει, αλλά είδα το όμορφο χέρι

5. (σ.τ.μ.) Ο Καρλ Μάι (Karl May) ήταν Γερμανός συγγραφέας μυθιστορημάτων με φανταστικά ταξίδια και περιπέτειες.

του να χαϊδεύει τα λευκά γένια του και στο μέτωπό του διέκρινε μια τόσο απόλυτη ηρεμία που η έκβαση της μονομαχίας έγινε αμέσως φανερή: το καλό θα νικούσε το κακό. Πολλά χρόνια μετά τον θάνατό του εξακολουθούσα να παιδεύομαι για να βρω την απόλυτη ισορροπία της πνευματικής του ζωής, με την προσωπική ευδαιμονία που φαινόταν να έχει επιτύχει. Αν σήμερα τον βλέπω με τόση καθαρότητα, είναι επειδή τον είδα να πεθαίνει όπως έζησε, απαλλαγμένος από κάθε μαρτύριο, από κάθε αμφιβολία. Τέτοιος ήταν και η αμφιβολία δεν άγγιξε ποτέ την ψυχή του. Είχε κατακτήσει την αυτοκυριαρχία και γι' αυτόν αυτή η κατάκτηση ήταν το κλειδί του σύμπαντος και του γίγνεσθαι. Τα υπόλοιπα αποτελούν μатаιοδοξία.

Όμως παρεκκλίνω από την αφήγησή μου...

Όταν άκουσα τον ραβίνο Μελλάχ να ψέλνει, έχασα κάθε αίσθηση του χώρου και του χρόνου. Δεν υπήρχε ιδιαίτερη ομορφιά σ' αυτή την ψαλμωδία με τους σπασμένους, ασαφείς ρυθμούς της, αλλά ο τόνος της φωνής του και το παράξενο βουητό των λέξεων τροφοδοτούσαν τη φαντασία μου και γέμιζαν το μυαλό μου με ουράνιες οπτασίες. Όταν ευλόγησε το ψωμί, οι τελετουργικές χειρονομίες του μου έφεραν στο μυαλό τους πρωτόγονους χορούς της γέννησης των αιώνων, και όταν έψαλλε «Η σημερινή ημέρα είναι πιο ευλογημένη από όλες τις άλλες ημέρες» ένιωσα ότι ο Θεός θα κατέβει και θα βρεθεί ανάμεσά μας. Εικόνες σχηματίστηκαν από το άσμα, μια φυσική, μεθυστική έμπνευση από τους ψαλμούς με κατέλαβε. Τραγούδησα κι εγώ, το σιωπηλό τραγούδι των δασών, των ουράνιων τόξων, των απόκρημνων βράχων που λούζονται από τη θάλασσα, των λουλουδιών που πίνουν τον ήλιο. Ήμασταν οι τραγουδιστές αυτού του κόσμου.

Περίπου μιάμιση ώρα αργότερα, ετοιμαζόμουν να πάω σπίτι όταν η σπαρακτική και γεμάτη οδύνη κραυγή μιας γυναίκας διαπέρασε τον αέρα. Εισχώρησε στο δωμάτιο ταυτόχρονα μέσα από τους τοίχους και τα παράθυρα, μακρόσυρτη, παρατεταμένη, σαν να είχε μια απτή υλική ποιότητα. Σχεδόν αμέσως, βηματισμοί ακούστηκαν στον σκο-

τεινό διάδρομο και η πόρτα υποχώρησε από ένα δυνατό σπρώξιμο. Ένας άνδρας στάθηκε ακίνητος, με τα πόδια σε διάσταση, φορώντας μπότες που έφταναν στα γόνατα, με την παπάχα ριγμένη πίσω στον λαιμό του και με ένα αυτόματο πιστόλι στο δεξί του χέρι.. Άλλοι άνδρες διακρίνονταν πίσω του, κρυμμένοι στο σκοτάδι.

Μαζί τους μπήκε στο δωμάτιο ο μαύρος βοριάς. Ανατρίχιασα. Είδα τον ραβίνο Μελλάχ να σηκώνεται αθόρυβα, να απλώνει το χέρι του σαν να χαιρετούσε ρωμαϊκά και να λέει:

«Ειρήνη υμίν».

Ο άνδρας με το περίστροφο περιεργάστηκε τον γέροντα και στη συνέχεια κοίταξε εμάς, καρφώνοντας το βλέμμα του στις γυναίκες. Ανασήκωσε τους ώμους του, τώρα πια ήμασταν όλοι όρθιοι, με το βλέμμα μας στραμμένο στο περίστροφό του. Με αυτό έκανε νόημα στους συντρόφους του και ακολουθούμενος από έξι άνδρες μπήκε στο δωμάτιο.

Είπε: «Είμαστε εθελοντές του χετμάνου Πετλιούρα, μαχητές για την ανεξαρτησία της Ουκρανίας».

«Ειρήνη υμίν», επανέλαβε ο ραβίνος Μαλλάχ.

Η πόρτα είχε μείνει ορθάνοιχτη στην παγωμένη αρκτική νύχτα. Η ύπαιθρος ήταν σκεπασμένη από ένα πηχτό σκοτάδι και άκουγες τον μαύρο άνεμο να μαστιγώνει τα δέντρα. Προχώρησα προς τα εμπρός για να κλείσω την πόρτα, αλλά δέχτηκα ένα χαστούκι κατευθείαν στο πρόσωπο. Με πέταξε κάτω από το τραπέζι. Η Μύριαμ άνοιξε το στόμα της, αλλά έπνιξε την κραυγή με το χέρι της. Ο γερο-ραβίνος σηκώθηκε και με βοήθησε να σταθώ στα πόδια μου. Είπε ευγενικά:

«Έλα, δεν είναι τίποτα, Γιανίκι... Σήκω πάνω... Δεν έπαθες τίποτα, Γιανίκι, δεν έπαθες τίποτα».

Πάλεψα να σηκωθώ στα πόδια μου. Η δεξιά πλευρά του προσώπου μου είχε πάρει φωτιά. Το έδαφος είχε φύγει κάτω από τα πόδια μου και τα πάντα γύριζαν όπως σε μια βάρκα σε θαλασσοταραχή. Η γλώσσα μου κόλλησε. Έφτυσα και ένα σπασμένο δόντι έπεσε στο πάτωμα, ο ραβίνος Μελλάχ προσποιήθηκε ότι ξεσκόνιζε το σακάκι μου.

«Ηθελες να κλείσεις την πόρτα, Γιανίκι... Γιατί δεν το είπες; Στάσου, θα την κλείσω εγώ».

Κινήθηκε προς την πόρτα και πριν προλάβει να την φτάσει, μια γροθιά στο στομάχι τον λύγισε στα δύο. Παραλίγο να πέσει, αλλά την τελευταία στιγμή συγκρατήθηκε και πιάστηκε από την άκρη του τραπέζιου. Η σύζυγος και η κόρη του έτρεξαν πάνω του, και καθώς η πρώτη κρατούσε τον γέρο, η Μύριαμ έφερε μια καρέκλα. Έκλαιγαν, αναστατωμένες και τρομοκρατημένες, φοβούμενες να πουν έστω και μια λέξη, μην τολμώντας καν να κοιτάζουν τους σιωπηλούς εισβολείς.

Μέσα από ένα πέπλο δακρύων, είδα επτά άνδρες να στέκονται με τα πόδια τους σε διάταξη. Ο άνδρας που εισέβαλε πρώτος στο δωμάτιο και που προφανώς ήταν ο αρχηγός, έμοιαζε να είναι περίπου σαράντα χρονών, ψηλός και γεροδεμένος. Η παπάχα που είχε ρίξει πίσω στο κεφάλι του αποκάλυπτε ένα σκληρό μέτωπο, φουσκωμένες φλέβες και πυκνά λιναρόξανθα μαλλιά, ξηρά σαν φύλλα καλαμποκιού. Δεν μπορούσα να διακρίνω τα μάτια του, καθώς ήταν βαθιά χωμένα μέσα στις κόγχες τους, και μια γενειάδα αρκετών ημερών μουτζούρωνε το κάτω μέρος του σαγονιού του με κοκκινωπές κηλίδες. Κρυφά, κοίταξα τους συντρόφους του· έμοιαζαν να έχουν φτιαχτεί από το ίδιο καλούπι. Φορούσαν μια απρόσμενη εξάρτηση, που φούσκωνε μέσα από γιλέκα και πουλόβερ που ήταν είτε πολύ κοντά είτε πολύ μακριά. Ήταν βρώμικοι, ρακένδυτοι. Κάποιοι από αυτούς δεν είχαν μπότες ιππασίας, τα πόδια τους ήταν τυλιγμένα με υφασμάτινες γκέτες, λασπωμένες και πρόχειρα δεμένες, και μόνο ο οπλισμός τους ήταν σε άριστη κατάσταση.

Από έξω έφταναν υπόκωφοι ήχοι· ξανακούστηκε μια γυναικεία κραυγή και ένας θόρυβος από πιάτα που έσπαιναν. Ένα άλογο χλιμίντριζε. Έπειτα, βήματα που έτριζαν στο χιόνι. Στο ορθογώνιο που διαγράφονταν στο σκοτάδι μέσα από την ανοιχτή πόρτα, δύο φιγούρες πλησίασαν και ένας άνδρας μπήκε στο δωμάτιο κατευθυνόμενος προς τον αρχηγό. Για ένα λεπτό διαβουλεύτηκαν υπόκωφα, λακωνικά, μονολεκτικά, και οι υπόλοιποι άντρες κοιτούσαν το τραπέζι.

Όταν τελείωσαν τη συνομιλία τους, ο κοκκινομάλλης πλησί-
 ασε το τραπέζι, έβαλε ένα γεμάτο ποτήρι βότκα και το κατάπιε με
 μια γουλιά. Κοίταξε το ποτήρι στο φως των κεριών, κροτάλισε τη
 γλώσσα του και το ξαναγέμισε. Επανάλαβε αρκετές φορές αυτή την
 τελετουργία, σχολαστικά, μεθοδικά, περιεργαζόμενος κάθε φορά
 το περιεχόμενο του μπουκαλιού, ενώ οι σύντροφοί του παρακολου-
 θούσαν, υπολογίζοντας επίσης τη στάθμη του ποτού. Όταν αυτή
 έπεσε στο μισό, τους έδωσε το μπουκάλι μαζί με το ποτήρι του, κι
 εκείνοι σερβιρίστηκαν με τη σειρά τους, πίνοντας ο καθένας γρή-
 γορα από ένα ποτήρι, με μια γουλιά, σαν να αγαλλίαζε ολόκληρο
 το κορμί τους. Και, πιστοί στον αρχηγό, κροτάλισαν και αυτοί τη
 γλώσσα τους.

Ο αρχηγός σήκωσε το περίστροφό του από το τραπέζι, προ-
 σποιήθηκε ότι το ελέγχει και ρώτησε:

«Είναι καλή;»

«Πολύ καλή», απάντησαν οι υπόλοιποι σέρνοντας τα
 πόδια τους.

Στον ίδιο τόνο, συνέχισε:

«Λοιπόν, κάθαρμα, εσύ πίνεις καλή βότκα ενώ εμείς πολεμάμε
 τους μπολσεβίκους;... Βρωμερέ Εβραίε, είσαι με τους μπολσεβίκους,
 έτσι δεν είναι;... Όπως όλοι οι μπάσταρδοι οι οβριόι, ε;...»

Άρπαξε τη γενειάδα του ραβίνου Μελλάχ και τράνταξε άγρια
 τον γέροντα που τον κοίταζε με καθαρό βλέμμα. Δεν του ξέφυγε
 ούτε ένας αναστεναγμός. Οι γυναίκες ρίχτηκαν πάνω στο χέρι του
 τύπου, αλλά εκείνος με μια βίαιη σπρωξιά τις έριξε και τις δύο στο
 πάτωμα. Οι υπόλοιποι επευφημούσαν φωναχτά, με ευθυμία, καρφώ-
 νοντας το αδιάκριτο βλέμμα τους κάτω από τις φούστες των γυναι-
 κών. Ξεχνώντας τον πόνο και το φόβο, έτρεξα να τις βοηθήσω να
 σηκωθούν στα πόδια τους. Έτρεμαν σαν τα φύλλα της σημύδας.

«Πρέπει-να-έχω-δέκα-χιλιάδες-ρούβλια-μέσα-σε-μια-ώρα-
 αλλιώς...» έψαλλε κοροϊδευτικά ο άνδρας.

Κρατώντας ακόμα τη γενειάδα του γηραιού Δασκάλου, έφερε
 το πρόσωπο του ραβίνου κοντά στο δικό του. Με τα μάτια του να
 καρφώνουν τα ορθάνοιχτα μάτια του θύματός του, επανέλαβε μία ή
 δύο φορές:

«Δέκα-χιλιάδες-ρούβλια... Δέκα-χιλιάδες-ρούβλια...»

Με την κάννη του πιστολιού του, έπαιξε ταμπούρλο πάνω στη μύτη του γέροντα, και με μια αναπνοή που έξεχνε βότκα, φύσηξε στο ανασηκωμένο πρόσωπο του ραβίνου:

«Αυτά τα ψωριάρικα μπολσεβίκικα σκυλιά δεν θα πάρουν τίποτα... Και τώρα φαγητό και ποτό!»

Χαλάρωσε τη λαβή του και έσπρωξε τον γέροντα μακριά με ένα ελαφρύ χτύπημα στο πιγούνι. Ο ραβίνος Μελλάχ κάθισε για μια στιγμή στην άκρη της καρέκλας, με το κεφάλι στραμμένο προς τα πίσω, στη στάση που είχε επιβάλει η γροθιά του ξένου. Η περιποιημένη του γενειάδα είχε ανακατευτεί. Σηκώθηκε βαριά, στάθηκε εντελώς όρθιος, με το αδύνατο κοκαλιάρικο χέρι του να ακουμπάει στο τραπέζι. Μόνο τότε άρχισε να εκδηλώνεται το σοκ της πρόσφατης άγριας χειροδικίας, και είδα ότι τα χέρια του άρχισαν να τρέμουν, ασυγκράτητα, σπασμωδικά. Αλλά τίποτα δεν αλλοίωσε τη γαλήνη του προσώπου του. Τα χείλη του κινήθηκαν, ανεπαίσθητα στην αρχή, μετά πιο φανερά, και τελικά κατάλαβα τον σχηματισμό των λέξεων. Χάρη στις πολυάριθμες επισκέψεις μου στον πατέρα της Μύριαμ, είχα μάθει να αναγνωρίζω πολλές από τις προσευχές και τις τελετές: Ο ραβίνος Μελλάχ απήγγειλε την προσευχή για τους ετοιμοθάνατους.

Η Μύριαμ και η μητέρα της δούλεψαν πυρετωδώς. Πριν προλάβεις να πεις κύμινο, το τραπέζι ήταν καλυμμένο με τα πιο εκλεκτά εδέσματα από το μπακάλικο. Η βιασύνη τους είχε μια δόση τραγικότητας και γκροτέσκου. Τρελαμένες από την αγωνία, έτρεχαν πέρα δώθε αναστατωμένες, με τα χέρια τους φορτωμένα με πιάτα και μπουκάλια, σκοντάφτοντας στα έπιπλα και στους τοίχους, τρέμοντας σαν τα σπουργίτια στο σκληρό χιόνι του Φεβρουαρίου. Ο ραβίνος Μελλάχ προσευχόταν.

Ο άνδρας που είχε μείνει έξω μπήκε τώρα μέσα και οι εννιά τους καταβρόχθιζαν τα φαγητά σαν πεινασμένοι λύκοι· προφανώς είχαν να φάνε τουλάχιστον είκοσι τέσσερις ώρες. Το ένα μπουκάλι διαδεχόταν το άλλο: μόλις άνοιγε ο φελλός το είχαν ήδη πει. Και μόλις ένα μπουκάλι άδειαζε, ένας από τους άνδρες το έπιανε από

τον λαϊμό και με έναν δυνατό κρότο το έσπαγε στην άκρη του τραπέζιού. Σύντομα όλο το δωμάτιο ήταν γεμάτο γυαλιά.

Η πόρτα παρέμενε ανοιχτή, όπως η πόρτα ενός πανδοχείου όπου πίνεις ένα ζεστό ποτό μεταξύ της αλλαγής των αλόγων. Ο χειμώνας είχε εισβάλει στην ίσπα⁶ με το αιχμηρό, ανατριχιαστικό του δάγκωμα. Η Μαριάνκα έδειχνε σημάδια μιας παράξενης, ασυνήθιστης δραστηριότητας, ασυνήθιστοι ήχοι έφταναν στα αυτιά μας: τραχιά βήματα στο σκληρό χιόνι, μακριά, στη λευκή πεδιάδα· χοντρά γέλια που έμοιαζαν να σκληραίνουν, και ακούγονταν πολύ κοντά εξαιτίας της καθαρότητας του αραιού παγωμένου αέρα· θόρυβος πυροβολισμών που αντηχούσε ακατάπαυστα, όπως μια μπάλα που αναπηδά· έπειτα, πολύ μακριά, ένα νανούρισμα τόσο παλιό όσο η ίδια η δημιουργία, τραγουδισμένο με τη γλυκιά φωνή ενός μεθυσμένου: «Του μπογκατίρ⁷ θα έχεις την όψη και την ψυχή του κοζάκου...» πήγαινε το ρεφρέν.

«Βρήκαμε τον Μιχαήλ Κολένκο!»

Ένας άνδρας πέρασε το κατώφλι σαν σίφουνας. Οι υπόλοιποι σταμάτησαν το χλαπάκισμα, με το στόμα γεμάτο, με τους αγκώνες υψωμένους και τα ποτήρια να αγγίζουν τα χείλη τους.

«Τι είπες;...» είπε ο αρχηγός. «Τι είπες;...»

Η φωνή του ήταν σχεδόν τρυφερή. Χαϊδεψε ήρεμα το πηγούνι του. Ο νεοφερμένος πρόσθεσε γρήγορα:

«Κρυβόταν στο κελάρι ενός χωρικού, αλλά ο Ματέικο δεν μπορεί να βρεθεί. Ίσως κρύβεται και αυτός σε κάποιο κελάρι.»

«Φέρτε τον Κολένκο! Και βρείτε μου τον άλλο τον αχρείο!»

Ο τύπος έκανε στροφή προς τα πίσω και χάρθηκε στο παγωμένο σκοτάδι της Μαριάνκα. Ο αρχηγός επέστρεψε στο ποτό του, πίνοντας μικρές γουλιές, φουσκώνοντας τα μάγουλά του πριν καταπιεί, κοιτάζοντας μοχθηρά εμάς τους τέσσερις και τους συντρόφους του, με ένα χαμόγελο στα σαρκώδη χείλη του. Με το πίσω μέρος του χεριού του συνέχισε να χαϊδεύει το πυκνό μούσι του και πού και πού ρεούταν ηχηρά, με ευχαρίστηση. Σύντομα ακούστηκαν βήματα στην

6. (σ.τ.μ.) Ρώσικο ξύλινο αγροτόσπιτο.

7. (σ.τ.μ.) Η ρώσικη εκδοχή του περιπλανώμενου ιππότη-ήρωα.

παγωμένη γη και εμφανίστηκαν δύο άνδρες που κρατούσαν τον Μιχαήλ Κολένκο. Τα χέρια του ήταν δεμένα πισθάγκωνα.

Παρά το αμυδρό φως των κεριών, τα φοβισμένα μάτια του Κολένκο άστραψαν καθώς κοιτούσε γύρω του. Όταν αναγνώρισε τον αρχηγό, τον είδα να χλωμιάζει και να προσπαθεί με τα τεράστια μακριά του χέρια να ελευθερωθεί. Κάποιος του έριξε μια γροθιά από πίσω και έπεσε πάνω στο τραπέζι με θόρυβο. Την ίδια ακριβώς στιγμή, ο αρχηγός τον χτύπησε με το περιστροφικό στο πρόσωπο και το κοντάκι του όπλου έσκισε το πρόσωπό του από την κορυφή του μετώπου μέχρι το πηγούνι. Το αίμα ανάβλυσε και τύφλωσε τον άνδρα. Ούρλιαξε. Έπεσε προς τα πίσω, αλλά τον έπιασαν και τον έσπρωξαν μπροστά. Έκλαιγε σαν παιδί που το χτυπάνε με τη βέργα.

«Α, να 'σαι πάλι...» είπε ο αρχηγός. «Ήθελες να το σκάσεις, προδότη... Ήθελες να την κοπανίσεις...»

Μιλούσε με τον μελιστάλακτο τόνο ενός ανθρώπου που ρωτάει για την υγεία των γονιών σου, μαλακό και μακρόσυρτο, όπως η προφορά των νότιων χωρών.

Χτύπησε ξανά τον λιποτάκτη στο πρόσωπο με το κοντάκι του όπλου του. Θα τον έριχνε αναισθητό, αλλά ο Κολένκο πετάχτηκε στο πλάι· ακόμη και τότε το μέταλλο βρήκε τη μύτη του και έκοψε ένα κομμάτι. Ο άντρας ούρλιαξε και έπεσε στα γόνατα. Το σώμα του έγειρε προς τα εμπρός, ταλαντευόταν μπρος πίσω, με το αίμα να αναβλύζει ακόμα από τις πληγές του. Οι άλλοι ξέσπασαν σε γέλια, διασκεδάζοντας που έβλεπαν έναν μεγαλόσωμο ψηλό άνδρα να σπαρταράει σαν σκουλήκι. Ξέρετε, όταν σκέφτομαι εκείνο το καταραμένο μέρος στη Μαριάνκα υπό τον έλεγχο των στρατιωτών του Πετλιούρα, εξακολουθώ να ακούω εκείνο το γέλιο, τόσο μεθυσμένο από βότκα, τόσο βραχνό από ηδονή. Το ακούω, δεν υπάρχει κακία σε αυτό, αυτό το γέλιο είναι ειλικρινές και αυθόρμητο, γεννημένο μέσα στα βασανιστήρια και το αίμα ενός ανθρώπου που ουρλιάζει από τον φόβο. Είναι ότι η ζωή γι' αυτούς τους ανθρώπους δεν είχε καμία αξία, ούτε η δική τους ούτε των άλλων, και ότι αυτό που δεν θα πιούμε ή δεν θα πηδήξουμε τώρα, μπορεί να μην το πιούμε ή να μην το πηδήξουμε ποτέ. Απλώς δεν είχαν τίποτα ανθρώπινο πέρα από την απανθρωπιά τους.

Η γυναίκα του ραβίνου αισθάνθηκε αδιαθεσία. Καθώς η Μύριαμ έτρεξε να φέρει κι άλλα ποτά, ο σεβάσμιος Δάσκαλος κι εγώ σπεύσαμε κοντά της. Αν και κατέβαλε μεγάλη προσπάθεια, μια νευρική κρίση τη συντάραξε. Την έπιασε λόξιγκας και ξαφνικά ένα κύμα εμετού την έριξε κάτω από την καρέκλα. Σφάδαζε από ντροπή και πόνο, μην μπορώντας να ελέγξει τα σωθικά της. Ο Δάσκαλος Μελλάχ, η Μύριαμ και εγώ συγκλονιστήκαμε από το θέαμα. Οι Ιππότες της Ουκρανικής Ανεξαρτησίας έπιναν βότκα και γελούσαν.

«Ει, Εβραίε!» Ο Δάσκαλος Μελλάχ σήκωσε το κεφάλι του. Στα μάτια του έλαμπε η απέραντη γαλήνη του αρχαίου μάρτυρα: αυτό που μόλις είχε συμβεί και αυτό που θα συνέβαινε ήταν προδιαγεγραμμένα.

«Έλα εδώ!»

Ο γέροντας δεν απάντησε, συνέχισε να κοιτάζει σαν η εντολή να μην τον αφορούσε. Φοβήθηκα γι' αυτόν. «Προχωρήστε Δάσκαλε... Προχωρήστε μπροστά...» του ψιθύρισα. Έβαλε το χέρι του στο κεφάλι μου, με τράβηξε ελαφρά προς το μέρος του, μου χάιδεψε το μάγουλο και νομίζω ότι είδα ένα δάκρυ να τρέχει στο χλωμό του πρόσωπο.

«Έλα, Εβραίε!» επανέλαβε ο ήρωας. Και όταν ο γέρος εξακολουθούσε να μην απαντάει, χτύπησε το τραπέζι με τη γροθιά του:

«Έλα, μάγε, αλλιώς θα σου ξεριζώσω τα γένια! Έχεις πολύ ωραία γενειάδα, χα χα χα!... Χα χα χα χα χα!..»

Γελούσε δυνατά, απολάμβανε να γελάει. Κρατώντας το ποτήρι στο αριστερό του χέρι, το περίστροφο στο δεξί, ξεκαρδιζόταν στα γέλια, έκανε επιφωνήματα και η καλή του διάθεση μεταδιδόταν στους συντρόφους του. Τους κοίταξα κατάπληκτος και σαστισμένος. Πόσο γελούσαν, αν το βλέπατε. Ποτέ άλλοτε δεν είχα αισθανθεί ότι «το γέλιο αφοπλίζει». Έμοιαζαν απαλλαγμένοι από κάθε άγχος, έμοιαζαν με μεγάλα, τραχιά, ηλιοκαμένα παιδιά, αθώα ακόμα και μέσα στη σκληρότητά τους· ή αλλιώς με ανθρώπους που έχουν υποβιβαστεί στον πρωτογονισμό της εποχής των σπηλαίων, που γελούν καθώς σκοτώνουν, δίχως άλλο, ενστικτωδώς, όπως τρώμε, πίνουμε, βρίζουμε.

Πεσμένος στα πόδια του αρχηγού, ο Κολένκο συνέχισε να αιμορραγεί και να βογκάει καθώς το μεγάλο, δεμένο σώμα του κλυδωνιζόταν. Οι άντρες συνέχιζαν να πίνουν βότκα· οι μεθυστικές αναθυμιάσεις θόλωναν το μυαλό τους. Νόμιζες ότι βρισκόσουν σε αποστακτήριο... Ανάμεσα στα γέλια τους, μια ασυνάρτητη φράση ακουγόταν πού και πού, τις περισσότερες φορές ήταν κάποια γελοία καυχησιολογία, αφοπλιστική μέσα στην κολοσσιαία ανοησία της. Ένας από τους άνδρες άρχισε να σιγοτραγουδάει ένα παλιό τραγούδι για την αφοσίωση και την αγάπη, το οποίο τελείωσε με βρισιές για κάποιον Μίσκα. Ένας άλλος, με ένα μπουκάλι στο χέρι, συνέχισε το ίδιο τραγούδι, μόνο πιο δυνατά, με τη φωνή του βραχνή από τη βότκα και τη ζώδη έξαψη. Όπως και ο πρώτος, το τελείωσε με βαριές βρισιές. Αλαφιασμένος, κοίταζε το μπουκάλι του και ξαφνικά ούρλιαξε, ούρλιαξε σαν λύκος, με όλη τη δύναμη των πνευμόνων του στη φωνή του. Με κατακόκκινα μάτια, με κίτρινα δόντια που έλαμπαν χλευαστικά, μου φάνηκε σαν ένας θεός του κακού που έκανε επίκληση στην καταστροφή του κόσμου.

Η προσπάθεια τον έκανε να χάσει την ισορροπία του. Ταλαντεύτηκε, όπως ένα κομμένο δέντρο που περιστρέφεται γύρω από τον άξονά του πριν πέσει. Με τα πόδια του πάνω σε ένα τραπεζάκι, έγειρε το κεφάλι του προς τα πίσω, έβαλε το στόμιο του μπουκαλιού στο στόμα του και ήπιε με μια άγρια δίψα. Το αλκοόλ γουργούριζε στο λαιμό του καθώς έπινε με κλειστά μάτια, παράξενα χλωμός, με το τρίγωνο της μύτης του να προεξέχει. Η βότκα έσταζε από τα χείλη του και έτρεχε σε λεπτά ρυάκια κάτω από τον γιακά του σακακιού του. Συγκράτησε την τελευταία γουλιά, ξέπλυne τα δόντια του και την έφτυσε με θόρυβο. Σταγόνες βότκας πιτσίλισαν το πρόσωπό μου ενώ οι υπόλοιποι άνδρες γελούσαν και ο Κολένκο σπαρταρούσε πάνω στην κόκκινη λίμνη του αίματος που έχυνε. Ο μεθυσμένος εθελοντής κοίταξε ξανά το μπουκάλι του, αυτή τη φορά άδειο, και το πέταξε με δύναμη προς το μέρος μας.

Το βαρύτερο θραύσμα χτύπησε τη γυναίκα του ραβίνου Μελλάχ στον κρόταφο. Για ένα δευτερόλεπτο η γυναίκα πάγωσε, ο λόξιγκας της σταμάτησε ξαφνικά· μετά έγειρε ελαφρώς, και πριν προλάβουμε να την κρατήσουμε γλίστρησε στο πάτωμα, παρασύροντας

μαζί της το τραπεζομάντιλο. Πιάτα, ποτήρια, μπουκάλια, κηροπήγια, όλα σωριάστηκαν κάτω με τον κρότο μιας σπασμένης βιτρίνας – τα τζάμια της βιτρίνας θρυμματίστηκαν και το αδιαπέραστο σκοτάδι κάλυψε τα πάντα.

Τότε όλα έγιναν μια παραίσθηση. Η αδιαφανής νύχτα που μας περιέβαλλε έγινε σαν ένα χέρι που σου σφίγγει τον λαιμό. Οι άνδρες σιώπησαν, ανησυχώντας ξαφνικά για το κρύο και το σκοτάδι που ερχόταν από το βάθος της έρημης υπαίθρου. Ο χώρος και η πραγματικότητα είχαν σβηστεί σαν να είχε καταρρεύσει ένας τοίχος πάνω στις απέραντες πεδιάδες και σε μια ιλιγγιώδη αναλαμπή αντίκρισα το τέλος του κόσμου, ένα παραμορφωμένο, χαοτικό, τερατώδες όραμα. Ήταν σαν η γη να ράγισε σε κάθε επιφάνεια και να κοριοτοποιήθηκε από εκατό σεισμούς. Και ξαφνικά αισθάνθηκα την ακατανίκητη παρόρμηση να το σκάσω, να τρέξω στη έρημη ύπαιθρο, ξέφρενα, ίσια μπροστά.

Τα κηροπήγια είχαν πέσει στο πάτωμα μόλις πριν από μια στιγμή και όμως αυτό το σκοτάδι της αγωνίας έμοιαζε να διαρκεί για ώρες και να συγχωνεύεται με τη σιωπή που το περιέβαλλε. Μια ριπή αέρα με πάγωσε μέχρι το κόκκαλο, έτριζαν τα δόντια μου και έτρεμα ολόκληρος. Προσπάθησα να κάνω ένα βήμα και ένιωσα να παραλύουν τα πόδια μου, σαν να ήταν καρφωμένα στο έδαφος. Οι στρατιώτες δεν είχαν συνέλθει ακόμα, ίσως και αυτοί έτρεμαν και ήθελαν να φύγουν, ίσως και αυτοί πίστευαν ότι πλησίαζε το τέλος του κόσμου. Έβγαλα μια κραυγή την οποία αμέσως κατέπνιξα. Το αίμα χτυπούσε στα μηλίγγια μου, και η σιωπή είχε εισχωρήσει στον λαιμό μου και με έπνιγε σαν το στιβαρό χέρι ενός άνδρα... Αχ, οι μεγάλοι ήρωες που φοβήθηκαν όπως κι εγώ, που έχασαν το γέλιο τους όπως κι εγώ! Παρά τη θέλησή μου, φώναξα ξανά. Στην αρχή άκουσα πόδια να σέρνονται. Ύστερα, τα τραγούδια των μεθυσμένων ανδρών, που έφερνε ο άγριος άνεμος. Κάποιος έπεσε με όλο του το βάρος πάνω στο τραπέζι, απομακρύνθηκε και έπεσε ξανά πάνω του. Άκουσα μπότες να γδέρνουν το πάτωμα, είδα πόδια να γυροφέρνουν και να μπερδεύονται, τον άγριο άνεμο να έρχεται από τα πέρατα της νύχτας, πέρα από τα άστρα που έχουν πεθάνει, και μετά

ένα σύντομο, ζεστό, πνιγμένο λαχάνιασμα, κοντά μου, στο μάγουλο, στον λαιμό μου. Κάποιος πάλευε με το σκοτάδι.

Ένα φλόγινο πέταλο έσκασε ξαφνικά σχηματίζοντας ένα μπουκέτο σπίθες. Έγλειψε τον ουρανό, σήκωσε ένα ακόμα, και δύο φλόγινα πέταλα χόρευαν πάνω σε μια στέγη. Ένα τρίτο προστέθηκε, έπειτα ένα ακόμη, κι ήταν σαν ένα πύρινο στεφάνι που ταξίδευε μέσα στη νύχτα, αιωρούμενο στον ουρανό με πύρινα πανιά. Ο άνεμος, καλπάζοντας πάνω από την ύπαιθρο, τριγύρισε το λουλουδί, σφύριξε χαρούμενα και το ξάπλωσε στο έδαφος σαν να ήθελε να του κάνει έρωτα. Το λουλουδί ανταποκρίθηκε, του έδωσε ένα πέταλο κι εκείνος έφυγε μαζί του, εξακολουθώντας να καλπάζει. Προσγειώθηκαν σε έναν κοντινό αχυρώνα και αμέσως γέννησαν μικρές ζωντανές φλόγες, μικρές ζωντανές φλόγες που κυμάτιζαν σαν κόκκινα μαλλιά. Το ερμητικό στερέωμα κοκκίνισε από έκσταση και ολόκληρη η ύπαιθρος άρχισε να πάλλεται σε έναν ρυθμό φωτιάς και σκιάς.

Μέσα στο τεχνητό φως διέκρινα έναν άνθρωπο που είχε μπλεχτεί στα ίδια του τα πόδια: ο Μιχαήλ Κολένκο προσπαθούσε να δραπετεύσει. Είδε στο φώς ότι η πόρτα ήταν ανοιχτή και έτρεξε προς το μέρος της, με το κεφάλι κάτω και όλο το βάρος του σώματός του προς τα εμπρός. Μια σφαίρα καρφώθηκε στον αυχένα του. Έπεσε με το κεφάλι, με το πρόσωπό του να συνθλίβεται στο κατώφλι που δεν μπόρεσε να διαβεί. Τα χέρια του, δεμένα πίσω από την πλάτη του, σκλήρυναν σαν πάσσαλοι καρφωμένοι στη γη. Το σχοινί που τα έδενε έσπασε, σκίστηκε και έπεσε. Ξαφνικά ελεύθερα, τα χέρια γλίστηρησαν κάτω από το σώμα σαν ξερά κλαδιά. Ένας άνδρας καθάρισε τον καμένο από τη βότκα λαιμό του και τον έφτυσε, πατόκορφα. Όλοι τους επέστρεψαν. Όλοι, άρχισαν να γελάνε ξανά, η ευθυμία τους ταρακούνησε σαν κλαδιά ιτιάς μέσα στον άνεμο, ένα γέλιο που μύριζε φωτιά, που μύριζε απαλό κρότο σφαιράς και φτύσιμο. Η φωτιά ήταν μέσα τους, έβαζε φωτιά στο αίμα τους, τους προκαλούσε έξαψη, επιθυμία και δίψα για φωτιά.

Κάποιοι από αυτούς έβαλαν φωτιά στο κρεβάτι· στη συνέχεια στο τραπεζομάντιλο που ήταν ποτισμένο με βότκα· έπειτα, στα άχυρα από το στρώμα, έβαλαν φωτιά στην παλιά συρταριέρα, που έλαμπε με ασημένιες αντανακλάσεις. Οι φλόγες πετάχτηκαν στο

ταβάνι, ενώθηκαν, απλώθηκαν, μύρισαν το δωμάτιο, είπαν μεταξύ τους ότι ήταν καλό, και άρχισαν να τσιγαρίζουν, να καπνίζουν και να τρώνε με μεγάλη όρεξη. «Θα καείτε σαν τις κατσαρίδες!» μας φώναζαν. «Καλή τύχη!» και συνέχισαν να γελάνε και να ξεφωνίζουν με χαρά. «Προσέξτε τις τρίχες στα γένια σας, θα καούν!» φώναζαν καθώς χόρευαν. «Θα προσευχηθούμε για την ψυχή σου, φιλομπολσεβίκε!» φώναζαν καθώς χοροπηδούσαν. «Χα χα χα χα χα! ...» Πατώντας πάνω στο σώμα του Κολένκο, έφυγαν από τον μικρό διάδρομο.

Οι τρεις μας μείναμε με το πτώμα της γυναίκας, το πτώμα του Κολένκο και τη φωτιά – ήδη μια πολύ δυνατή φωτιά. Σχεδόν ταυτόχρονα με την αποχώρηση των ανδρών από το δωμάτιο, ο πάγκος πήρε φωτιά. Μια φλόγα έτρεξε στον διάδρομο σαν να τους καταδίωκε, μπλοκάροντας την πόρτα. Έγλειψε το κεφάλι του Κολένκο, απομακρύνθηκε, επέστρεψε ενισχυμένη, το χάιδεψε αυτή τη φορά, ύστερα το αγκάλιασε γρήγορα με μια σπειροειδή κίνηση, περιστράφηκε γύρω του, το έψησε απαλά. Μια έντονη μυρωδιά καμένης κερατίνης διαπέρασε τον αέρα και το κεφάλι, με τα χρυσά μαλλιά του, φάνηκε σαν να κινείται.

Ήμουν ο πρώτος που ανέκτησε τις αισθήσεις του. Το δωμάτιο-καμίνι είχε αρχίσει να γίνεται αφόρητο. Ένα λεπτό ακόμα και θα καιγόμασταν σαν τον Κολένκο εκεί πέρα. Φώναξα:

- «Δάσκαλε, Δάσκαλε Μελλάχ! Πάμε να φύγουμε!»

Η Μύριαμ ήταν ξαπλωμένη απέναντι από τη μητέρα της, δίχως να τη συνταράζει ούτε ένας λυγμός: ένα ζωντανό πλάσμα σταυρωμένο πάνω σε ένα νεκρό.

Τα μάτια μου είχαν πεταχτεί έξω από τις κόγχες τους και άκουγα το δέρμα μου να σκάει και να ξεφλουδίζει σαν τα λέπια του ψαριού. Ένας βήχας έσκισε τα πνευμόνια μου και ο καπνός και η ζέστη έγιναν θανατηφόρα. Άρπαξα τον γέρο από τους ώμους και τον ταρακούνησα.

- «Δάσκαλε! Δάσκαλε! Θα καείς ζωντανός! Σώσε τον εαυτό σου! Τρέξε μακριά! Μύριαμ! Μύριαμ!»

Ο γέρος γλίστρησε μέσα από τα χέρια μου και έπεσε πάνω στην κόρη του. Τα χείλη του μουρμούριζαν προσευχές. Οι τρίχες στη γενειάδα του κουλουριάστηκαν σαν χορτάρι το σούρουπο. Φώναξα:

- «Δάσκαλε! Δάσκαλε! Μύριαμ!»

Η φωτιά έτριξε όπως οι σπασμένες αρθρώσεις. Ο γέρος δεν απάντησε. Ένωσα ότι επρόκειτο να τυλιχτώ στις φλόγες σαν πυρσός, σαν ξερός κορμός έλατου. Με μια τελευταία προσπάθεια άρπαξα το χέρι της Μύριαμ και προσπάθησα να την τραβήξω κοντά μου. Ήθελα να την πάρω μακριά, δεν ήθελα να καεί, να πάψει να ζει, και μόνο τότε είδα το μαχαίρι που βρισκόταν στον λαιμό της και όλο το αίμα πάνω στο ανοιχτόχρωμο γιορτινό φόρεμά της. Δεν ξέρω πού βρήκα τη δύναμη. Όρμησα προς το παράθυρο, με το κεφάλι μπροστά, με όλη την ορμή του σώματός μου. Πετάχτηκα μέσα από αυτό σαν βλήμα. Έπεσα πάνω σε έναν σωρό χιόνι που είχε στοιβάξει εκεί ο γερο-Δάσκαλος όταν καθάριζε το σπίτι για την Υποδοχή της Νύφης.

Μια πνοή φρέσκου αέρα με αναζωογόνησε. Η Μαριάνκα χανόταν στις φωτιές, σε κραυγές ευθυμίας και σε κραυγές τρόμου. Τσιριχτές κραυγές που έφταναν στα ύψη του ουρανού και βραχνές, βαριές κραυγές που έγδερναν τη γη. Η Μαρία Μπαράνκο, η εξηντάχρονη χήρα του πρώην ιερέα του χωριού, κρυβόταν γυμνή μέσα σε μια λακούβα από λάσπη και ένας άντρας πίσω της την κλωτσούσε στην πλάτη. «Χόρεψε, ψοφίμι! Χόρεψε!» της έλεγε. Εκείνη χόρευε, λυγίζοντας το ένα πόδι, λυγίζοντας το άλλο, με το ξερό στήθος της σαν αλμυρό ψάρι να χτυπάει το στομάχι της στον ρυθμό. «Χα χα χα χα!...» κάγγαζε ο άντρας και την κλωτσούσε στα οπίσθια. «Χα χα χα χα!...»

Άνδρες έτρεχαν και πυροβολούσαν, μαχαίρωναν και γελούσαν. Ένας μεγάλος διάβολος ξεχώριζε στη λάμψη μιας φλόγας, με την τεράστια σκιά που έριχνε μπροστά του. Κρατούσε από τα πόδια ένα βρέφος που ούρλιαζε με το κεφάλι κάτω, γυμνό. Ο άντρας έσκυψε πάνω από το σώμα που κρατούσε, έτριψε λίγο το μικροσκοπικό κορμάκι σαν να ήθελε να δοκιμάσει την αντίστασή του, ύστερα σήκωσε το παιδί πάνω από την παπάχα του, το στριφογύρισε και το πέταξε. Το μικρό πλάσμα έφυγε σαν πέτρα από σφεντόνα, διέγραψε ένα τόξο και προσέκρουσε σε έναν φλεγόμενο τοίχο. Για μια στιγμή ο άνδρας ζορίστηκε από την προσπάθεια, και μετά ξέσπασε σε ένα τρομακτικό γέλιο. Γύρισε από την άλλη, με τα μπράτσα του σε ετοιμότητα, και έπιασε στον αέρα μια γυναίκα που έτρεχε, όπως κανείς

αρπάζει ένα έντομο. Λύγισε τον λαιμό του θηράματός του, είδε ότι ήταν ηλικιωμένη και με ένα χτύπημα του μαχαιριού της έκοψε τον λαιμό. Το γέλιο του ήταν πιο δυνατό από ποτέ.

Καταδιωγμένος από τα γέλια, καταδιωγμένος από την εικόνα του μικρού πλάσματος που πετάχτηκε κάτω από τον πορφυρό νυχτερινό ουρανό, έτρεξα μακριά με όλη μου τη δύναμη, με όλη τη δύναμη της ζωής.

Την αυγή, ένα απόσπασμα στρατιωτών του κόκκινου στρατού βρήκε έναν μισοπεθαμένο έφηβο σε ένα χαντάκι παγωμένης γης.

Η Μαριάνκα δεν υπήρχε πια.

Το ρολόι

Τρεις μήνες πριν μου είχε βγει το λάδι σ' εκείνο το ορυχείο αργύρου, εξακόσια μέτρα κάτω από τη γη. Ήταν το πιο βρωμερό και ετοιμόρροπο από όλα τα ορυχεία, ένα από εκείνα τα μεταλλεία που είχαν μείνει για πολύ καιρό αδρανή, και τελικά παραχωρήθηκαν σε κάποια παρακατιανή εταιρεία – έναντι ευτελούς αντιτίμου. Η εταιρεία ήταν αγγλική και ήξερε τη δουλειά της: ξυλοδεσία, επένδυση, εκρηκτικά, εξαερισμός, οι πιο στοιχειώδεις κατασκευές – κανένας δεν έφτανε το επίπεδο της γνώσης της. Τα λιγοστά κοιτάσματα μολύβδου στα έγκατα της γης έπρεπε να αποσπαστούν, να εξαχθούν σαν να ήταν κούτσουρα, με δεκάωρες βάρδιες και τον επιστάτη στον σβέρκο μας.

Στεγαζόμασταν σε κοιτώνες φτιαγμένους από κακοσυναρμολογημένες σανίδες ελάτης – σχισμές τόσο πλατιές όσο ένα δάχτυλο δημιουργούσαν ένα σουρωτήρι από το οποίο πέρναγε ο άνεμος και η βροχή. Δεν υπήρχε νερό ή ηλεκτρικό ρεύμα, ούτε σόμπα, μόνο ένα κρεβάτι στο πάτωμα. Τα δεμάτια άχυρου για τα κρεβάτια έπρεπε να τα φέρεις από ένα αγρόκτημα στου διαόλου τη μάνα, μια ώρα με τα πόδια μακριά. Οι κοιτώνες χωρίζονταν σε θαλάμους, δύο έως έξι ανά κτίριο, που χωρίζονταν μεταξύ τους με διαχωριστικά σχεδόν διαφανή, ενώ κάθε θάλαμος αποτελούσε την κατοικία μιας οικογένειας ή μιας ομάδας εργατών. Ήμασταν διακόσιοι εργάτες εκεί, διακόσιοι πενήντα μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά, Αυστριακοί και Ρώσοι, Τσέχοι και Πολωνοί, Αρμένιοι και Άραβες, Ιταλοί και Ούγγροι. Και ένας Γάλλος, μόνο ένας.

Ο καταυλισμός απείχε περίπου δέκα χιλιόμετρα από το ορυχείο. Ήταν χτισμένος σε έναν θύλακα αμμώδους γης, στη θέση ενός παλιού χυτηρίου που είχε ερειπωθεί, από το οποίο, χάρη σε ένα θάυμα της ισορροπίας, μόνο η καμινάδα είχε μείνει όρθια, και αυτή η καμινάδα χρησίμευε ως ορόσημο, ως ένα είδος φάρου, όταν, γυρίζοντας από την πόλη, σκεφτόταν κανείς να κόψει δρόμο μέσα από τα βάτα. Στις έξι και είκοσι το πρωί, ένα μικρό τρένο ερχόταν στην άκρη του καταυλισμού, σφυρίζοντας καθώς ξημέρωνε. Έμενε για δέκα ολόκληρα λεπτά, σφυρίζοντας σαν τρελό, χωρίς να πάρει ανά-

σα, γιατί δεν έπρεπε να μείνει κανείς στο κρεβάτι αν δεν ήθελε να χάσει τη μέρα. Λίγα δευτερόλεπτα πριν από τις έξι και μισή, καθώς η ατμομηχανή σαν τσαγιέρα έβγαζε το τελευταίο της εκκωφαντικό σφύριγμα, διακόσιοι άντρες με τις τσάντες τους έτρεχαν σαν τον άνεμο, κατεβαίνοντας την πλαγιά προς τις σιδηροδρομικές γραμμές, ορμώντας στον συρμό, καθώς αυτός τρανταζόταν δυνατά σηκώνοντας σκόνη. Δεν υπήρχε ποτέ αρκετός χώρος στα καθίσματα για να χωρέσουν όλοι, οπότε καθόμασταν άναρχα στους προφυλακτήρες, στους συνδέσμους μεταξύ των βαγονιών, στα σκαλοπάτια, ξεχειλίζοντας από όλες τις πλευρές, προσκολλημένοι σαν τσαμπιά πάνω στο τρένο, το οποίο έτρεχε, τρανταζόταν, ανεβοκατέβαινε, ξεχειλίζε και εξέπνεε όλες τις αναθυμιάσεις του καθαρηρίου. Η διαδρομή διαρκούσε μισή ώρα.

Μόλις φτάναμε στο ορυχείο, κατεβαίναμε. Κάνοντας μια ουρά, περνάγαμε από ένα γραφείο όπου, πίσω από ένα κουτσό τραπέζι, περιφερόταν ένας ηλικιωμένος βαρήκοος επιστάτης που μάρκαρε την κάρτα του καθενός με έναν σταυρό. Παίρναμε τη σκαπάνη, το φτυάρι και τη λάμπα καρβιδίου και προχωρούσαμε προς τον ανελκυστήρα. Μια μακριά στοά οδηγούσε σε αυτόν, και πριν ακόμη φτάσουμε στο όρυγμα ανάβαμε τις λάμπες μας – αρχαία, στραπατσαρισμένα εργαλεία που γενιές και γενιές ανθρακωρύχων είχαν χρησιμοποιήσει. Οι λάμπες μας βρωμούσαν, ρουθούνιζαν, έχαναν το υγρό τους και έσβηναν κάθε μία ώρα περίπου, και συχνά έπρεπε να ξεβιδώνουμε το καπάκι και να κατουράμε μέσα στη λάμπα. Ήταν αρκετά δύσκολη δουλειά, δεν ήθελες να εξαντλήσεις το απόθεμά σου με τη μία, ούτε ήθελες να κατουράς συνέχεια. Στον χώρο όπου δούλευα, είχα ως σύντροφο έναν μικρό Αρμένιο, ένα τλαιπωρημένο ανθρωπάκι που είχε πρωτοφανή χωρητικότητα κύστης. Και ήταν ιδιαίτερα εξυπηρετικός... Μαζί του δεν υπήρχε κανένας κίνδυνος να πέσει σκοτάδι, ήταν πάντα γεμάτος ενέργεια, πάντα έτοιμος να σε γεμίσει – με ένα χαμόγελο στο πρόσωπο.

Ο ανελκυστήρας χωριζόταν σε τρία διαμερίσματα, το καθένα αρκετά μεγάλο για να φιλοξενήσει δύο σειρές από τρεις άνδρες που κάθονταν οκλαδόν. Όλα ήταν μια χαρά όταν ο μηχανισμός λειτουργούσε. Γεμάτος ασφυκτικά, έπεφτε σαν πέτρα στο κενό, εκτοπίζο-

ντας τον αέρα σαν έμβολο σε κύλινδρο, κόβοντας την αναπνοή· και παρόλο που όλοι ήμασταν συνηθισμένοι σε αυτή την καθημερινή άσκηση αναπνοής, σε κάθε κάθοδο η καρδιά μας ανέβαινε στον λαιμό. Περίπου είκοσι μέτρα από το τέλος της διαδρομής, ο κλωβός φρενάριζε ξαφνικά και μόλις έφτανε στο τέλος της διαδρομής σταματούσε επιτόπου. Παθαίναμε το περίφημο τράνταγμα στα νεφρά και, παρόλο που προσέχαμε τη στιγμή που σταματούσε, πάντα χτυπούσαμε τις μύτες μας στα γόνατά μας. Όταν όμως ο μηχανισμός χάλαγε, και αυτό συνέβαινε δύο ή τρεις φορές την εβδομάδα, έπρεπε να περπατήσουμε εξακόσια μέτρα κάτω και πάνω.

Ήταν δύσκολη υπόθεση, ένα ψηλό βουνό –ας πούμε– κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Φορτωμένοι με τα εργαλεία μας, με τη λάμπα αναμμένη και την τσάντα κρεμασμένη στους ώμους μας, κατεβαίναμε σε μονή σειρά τα σκαλοπάτια στον τοίχο ενός κάθεται φρεατίου, υδαρούς, που έσταζε νερό, και ήταν φαρδύ ίσα-ίσα για να περνούν τα σώματά μας. Ο ένας πάνω στον άλλο, πατούσαμε ο ένας πάνω στα χέρια του άλλου, στο κεφάλι του άλλου, γλιστρώντας, χάνοντας τα πατήματά μας, βρίζοντας σαν να κατεβαίναμε στα βάθη της κόλασης. Φτάναμε πιτσιλισμένοι, μελανιασμένοι, τυφλωμένοι, με ένα δεκάωρο δουλειάς μπροστά μας. Εγώ κέρδιζα δυόμισι φράγκα την ώρα.

Πώς κατάφερα να μείνω εκεί για δώδεκα εβδομάδες, ενώ δεν έβαζα ποτέ κώλο κάτω; Με δυσκολία μπορούσα να μείνω σε ένα μέτρο για δώδεκα ημέρες, χωρίς να νιώσω αμέσως νοσταλγία για τον ανοιχτό δρόμο· πάντα βιαζόμουν να πάω πιο μακριά, να φύγω ξανά και ξανά, διψώντας να ρουφήξω τον κόσμο, να τον γυρίσω ανάποδα από κάθε γωνιά, σαν να φοβόμουν ότι θα εξαφανιζόταν πριν προλάβω να τον ανακαλύψω. Αναμφίβολα μου άρεσε το άγριο σκηνικό της οροσειράς Μορ, που ήταν γεμάτη από πυκνά δάση, καταπράσινους θαμνοφράχτες και συστάδες που φύτεωναν πάνω σε γκρεμούς που έπεφταν κατακόρυφα στη Μεσόγειο· αναμφίβολα μου άρεσε η λάμψη του νησιού Πορκερόλ, που ξεπροβάλλει στη θάλασσα σαν ένα οχυρωμένο κάστρο στο κέντρο μιας φανταστικής λίμνης που στοιχειώνεται από πειρατές... Τα απογεύματα του Σαββάτου και τις Κυριακές, όταν οι άλλοι πήγαιναν στο χωριό να παίξουν χαρτιά ή

ρουλέτα, ή να πιουν, ή να ξεθυμάνουν στον τοπικό οίκο ανοχής, εγώ πήγαινα στο δάσος που βλέπει στις εκβολές του ποταμού για να περιπλανηθώ στις συστάδες και τις λόχμες, να τρέξω στα ξέφωτα και τα ανοίγματα, να περπατήσω στα μονοπάτια, να ερωτηυτώ το απαλό φως που φιλτράρεται μέσα από το πράσινο, να συγκινηθώ από το αμετάφραστο βουητό των φύλλων που αντηχεί στον άνεμο. Τόσο πλούσια ομορφιά που θα μπορούσε να είναι η καρδιά του κόσμου – αυτή η γωνιά της γης με παρέσυρε στις καμπύλες του μωσαϊκού της, ενσωματώνοντάς με στο ολοκληρωμένο πάθος των μορφών της. Ξαπλωμένος στο γρασίδι ή ανεβασμένος ψηλά σε ένα έλατο που υψωνόταν κατακόρυφα, σαν να απειλούσε τον ουρανό, περνούσα ώρες ατενίζοντας τη γαλάζια πεδιάδα της θάλασσας, ανακαλύπτοντας ξανά στον ρυθμό της αναπνοής της χίλιες ιστορίες, χίλιες θρυλικές αφηγήσεις, χαραγμένες στα κιτάπια του χρόνου. Φανταζόμουν τις φελούκες και τα πειρατικά πλοίαρια, ατρόμητα και παράτολμα, τους καπετάνιους ήρωές τους, τον Μόργκαν και τον Γκραμόν, τον Πιερ λε Λονγκ και τη Μαρί Ρεντ, το περήφανο κατάρτι, τα πανιά στην πρύμνη και την πλήρη ριγμένα στον άνεμο με πορεία προς την περιπέτεια. Μαζί τους ήπια από κύπελλα που μύριζαν μπαρούτι, βομβάρδισα, έκανα ρεσάλτο και διασταύρωσα το σπαθί μου. Μερικές φορές η μακρινή εμφάνιση ενός τρικάρτου πλοίου στην άκρη του ορίζοντα διέκοπτε τις ονειροπολήσεις μου, ένας γίγαντας των θαλασσών μικρότερος από μια σταγόνα σε τούτο το απέραντο πέλαγος. Θα ήθελα πολύ να ήμουν εκεί, να ακουμπήσω στην κουπαστή, να πλεύσω στο άγνωστο, και τόσο το καλύτερο αν πήγαινα μακριά και χωρίς επιστροφή. Ονειρευόμουν ακόμη περιπέτειες του Ιούλιου Βερν. Δεν είχα προβλέψει τη μακρά αλυσίδα ετών που θα περνούσα ταξιδεύοντας σε θάλασσες και ηπείρους, διατρέχοντας τα λιμάνια μέχρι να μην μπορώ πια να αντέξω.

Υπήρχε λοιπόν και κάτι άλλο που με κράτησε σε αυτή τη χώρα: η αποφασιστικότητά μου να πάω στην Αφρική. Ήθελα την Αφρική εδώ και πολύ καιρό, με τα ονόματά της να ηχούν σαν γκονγκ σε έναν κρυφό ναό, με την ακολουσία των χρωμάτων της που είναι πιο φωτεινά από τον ήλιο, και τα κόκκινα μυρμήγκια της και τους γαλάζιους Τουαρέγκ καμηλιέρηδες της και τα λευκά караβάνια της, Θεέ

μου! Και θα μπορούσα να την αποκτήσω, κατ' αποκλειστικότητα, την Αφρική μου, με τα γκονγκ, τους καμηλιέρηδες και τα караβάνια – όλα μαζί για τριακόσια φράγκα, όπως είχα ανακαλύψει. Τρένο για Μασσαλία, ακτοπλοϊκή γραμμή Μασσαλίας-Αλγερίου, φαγητό για δύο μέρες – μας κάνουν διακόσια φράγκα. Και με ένα ακόμα χαρτονόμισμα των εκατό φράγκων στην τσέπη μου όταν αποβιβαζόμουν, θα ήμουν πλούσιος. Χρειαζόμουν αυτό το ποσό οπωσδήποτε, γιατί τα ωτοστόπ και οι διελεύσεις στον πάτο του αμπαριού ήρθαν μόνο αργότερα, με την εμπειρία. Σφίγγοντας τα δόντια μου και σφίγγοντας το ζωνάρι μου, άρχισα να μαζεύω τις δεκάρες μου, αποταμιεύοντας δεκάρα τη δεκάρα, σκεπτόμενος μόνο εκείνη την Αφρική που με περίμενε στην άλλη πλευρά της λίμνης. Αποφάσισα να γίνω ιδιότροπος, τσιγκούνης, φιλάργυρος, από την παθιασμένη μου λατρεία για τη σκοτεινή ήπειρο, που σίγουρα με περίμενε.

Στην αρχή, όταν βρήκα δουλειά στο ορυχείο, είχα υποσχεθεί στον εαυτό μου να αγοράσω τίποτα ρούχα, που τα είχα μεγάλη ανάγκη – αλλά φυσικά κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό, εκτός από ένα ζευγάρι μποτάκια μπροντεκίν, επειδή είχαν καταστραφεί αυτά με τα οποία είχα έρθει με τα πόδια από την Τουλόν. Όσο για τα υπόλοιπα φράγκα, τα έριχνα στον κουμπαρά και τίποτε άλλο. Έκοψα όλες τις σπατάλες, στερήθηκα την εφημερίδα, τον εβδομαδιαίο κινηματογράφο και τα γλειφιτζούρια (είχα ανακαλύψει μερικά πολύ ωραία, με καραμελωμένη ζάχαρη, πέντε σου τα δύο). Συγκρατήθηκα ακόμα και ως προς το σημαντικό ζήτημα του φρικασέ, περιορίζοντας το μενού στην απλούστερη μορφή του: ψωμί, βούτυρο, τσάι - τσάι, βούτυρο, ψωμί. Όλη την εβδομάδα, εκτός από τη Δευτέρα. Εκείνη την ημέρα κουβαλούσα στην τσάντα μου ένα λίτρο γάλα αντί για τσάι, το γάλα που συνήθιζα να παίρνω από το χωριό τις Κυριακές. Και, για να κρατηθώ σε φόρμα, μια φορά το δεκαπενθήμερο έτρωγα ένα ζουμερό στιφάδο με αρνί ή, όταν βρισκόταν, ένα από κείνα τα πιάτα ουράς μοσχαριού με λάχανο, που η μαγείρισσα της καντίνας του χωριού γνώριζε το υπέρτατο μυστικό του. Μαζί με μια καλή μερίδα μαρμελάδας και έναν καφέ με λίγη ζάχαρη, χάλαγα έξι φράγκα, αλλά άξιζε τον κόπο. Με αυτόν τον ρυθμό, μετά από τρεις μήνες είχα τα παπούτσια και τα εκατό φράγκα μου. Ζήτη το πρακτορείο Cook!

Αποβιβάστηκα στη Μασσαλία μια Δευτέρα, γύρω στις έντεκα το πρωί. Αφού έδωσα τη βαλίτσα μου για φύλαξη, κατέβηκα τα σκαλιά του σιδηροδρομικού σταθμού Σεν Σαρλ και άρχισα να ψάχνω για την Τρανσάτ.¹ Μέχρι το μεσημέρι είχα το εισιτήριό μου και την επόμενη μέρα την ίδια ώρα επρόκειτο να επιβιβαστώ στο πλοίο.

Την γνώριζα ήδη τη Μασσαλία, καθώς είχα βρεθεί εκεί πριν έναν χρόνο. Αλλά χάρηκα που ανακάλυπτα ξανά αυτή την πολύχρωμη πόλη, με τον μοναδικό κοσμοπολίτικο παλμό της, που δεν μοιάζει με καμία άλλη. Στο Παλιό Λιμάνι είδα ξανά τη γέφυρα των μεταφορέων, που μοιάζει με τερατώδη αγχόνη, και τα στενά δρομάκια που μοιάζουν τόσο πολύ με εκείνα της παλιάς Νάπολης με τις σημαιούλες τους στο χρώμα του κρασιού, φτιαγμένες από ρούχα κρεμασμένα που στεγνώνουν στα παράθυρα. Αναγνώρισα το σημείο όπου μια Ανιές με ροζ μπλούζα είχε αρπάξει το καπέλο μου, ένα πανέμορφο καπέλο Παναμά που είχα αγοράσει εκείνο το πρωί, και είχε φύγει τρέχοντας. Θυμήθηκα πόσο έξαλλα την είχα κυνηγήσει, μη γνωρίζοντας αυτά τα φολκλόρ έθιμα. Καταδιώκοντας την μπαγιαντέρα μου, άνοιξα με ορμή μια γυάλινη πόρτα και ξαφνικά βρέθηκα σε ένα παραισθησιακό μπαρ: στους τοίχους ήταν καρφωμένα κάθε είδους βαλσαμωμένα πουλιά· στο ταβάνι κρέμονταν μάσκες φαντασμάτων, οστά, αρουραίοι καρφωμένοι από τις ουρές τους· μια κουρτίνα από σπονδύλους έκρυβε μια πόρτα· μικρά πολύχρωμα σημαϊάκια ήταν ραμμένα πάνω σε έντερα που ήταν τεντωμένα ανάμεσα σε δύο κολώνες. Εντόπισα την ομορφιά μου να τρυπώνει πίσω από μια κουρτίνα, την πιο κρυφή, και όρμησα πάνω της, κάνοντας στην άκρη το ύφασμα: εκεί, σε μια γωνιά, σηκωμένος σε έκσταση, ήταν ένας τεράστιος πούτσος, παχύς σαν χέρι, και το καπέλο μου τον σκέπαζε! Η κυρία δεν με άφηνε να περάσω, έπρεπε να την κεράσω ένα ποτό για να πάρω πίσω το καπέλο μου... Ποτέ δεν το ξαναφόρεσα, αηδιασμένος όπως ήμουν που το είδα πάνω σε αυτό το πράγμα. Φεύγοντας, έδωσα το πανέμορφο παναμέζικο καπέλο μου σε έναν βλάκα που

1. (σ.τ.μ.) Γαλλική ναυτιλιακή εταιρεία που είχε επιβατικές γραμμές προς όλον τον κόσμο μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 και την πετρελαϊκή κρίση.

περνούσε από εκεί. Έκπληκτος, το φόρεσε αμέσως ο τυχεράκιος, κά-
νοντας γκριμάτσες μπροστά στη βιτρίνα ενός παντοπωλείου...

Την ώρα που ανακαλούσα αυτές τις αναμνήσεις, κάποιος
σταμάτησε μπροστά μου, με έπιασε οικεία από τον αγκώνα και μου
είπε εμπιστευτικά :

- Ακουστέ, νεαρέ, έχω μια καταπληκτική ευκαιρία, ένα
χρυσό ρολόι. Ενδιαφέρεστε;

Τον κοίταξα. Ήταν νέος, όχι πάνω από είκοσι πέντε ετών, με σκούρο
κοστουμί, καμπαρντίνα ρεγκλάν και γκριζό τσόχινο καπέλο. Μιλού-
σε με την πιο ορθόδοξη προφορά της χώρας. Του ένευσα αρνητικά
και προχώρησα. Αυτός με ακολούθησε φλυαρώντας:

- Ένα γνήσιο χρυσό ρολόι με δεκαπέντε ρουμπίνια, δέκα
μετάλλια, μηχανισμό ανάκρουσης - ένα κόσμημα, σας
λέω, ένα κόσμημα...

Κούνησα το κεφάλι μου. Έβαλε το χέρι του κάτω από το δικό μου
και με αγκάλιασε, σαν να ήμασταν παλιοί φίλοι. Είπε:

- Μην διαμαρτύρεστε, αφήστε με να σας μιλήσω... Ακού-
στε, πρόκειται για τη μεγαλύτερη ευκαιρία της ζωής σας.
Μην αρνηθείτε. Μόλις δείτε το ρολόι μου, θα αλλάξετε
γνώμη. Ελάτε, πάμε στο καφέ. Πιάστε πρώτα το ρολόι
μου στα χέρια σας, εξετάστε το με την ησυχία σας και
μετά μου λέτε. Ελάτε, λοιπόν.

Του είπα ότι χάνει τον χρόνο του, ότι δεν έχω χρήματα και ότι χαλάει
το σάλιο του. Έμοιαζα με άνθρωπο που κυκλοφορεί με ένα χρυσό
ρολόι στην τσέπη του;

Με κοίταξε με δυσπιστία. Μήπως νόμιζε ότι ήμουν κανένας
χρηματιστής, παρά το στρατιωτικό μου πανωφόρι, το άθλιο παντε-
λόνι και το αδυνατισμένο εφηβικό μου πρόσωπο; Μήπως τον εί-
χαν εντυπωσιάσει τα καινούργια μου παπούτσια; Ή μήπως νόμιζε
ότι είχε μπροστά του κανέναν χωριάτη με γερό πορτοφόλι που είχε
κατέβει από την επαρχία ψάχνοντας για κάποια μεγάλη περιπέτεια;
Δεν ξέρω. Όπως και να 'χει, αφού δίχως αμφιβολία έκρινε ότι είμαι
φραγκάτος, με πλησίασε ξανά.

- Ακριβώς, μου είπε σηκώνοντας το δάχτυλο. Μπορώ να
δω ότι δεν είστε πλούσιος. Δεν χρειάζεται να μου πείτε

άλλα. Γι' αυτό όμως και θα στεναχωρηθώ αν κάποιος άλλος εκμεταλλευτεί αυτή την ανεπανάληπτη ευκαιρία και όχι εσείς. Μπορείτε να το πιστέψετε; Ορίστε, ένα χρυσό ρολογάκι, σας το δίνω τζάμπα – λιγότερο από τζάμπα.

Η φωνή του ράγισε, σαν να τον είχε καταβάλλει ένα δυνατό συναίσθημα. Με μεγάλη συνωμοτικότητα ψιθύρισε στο αυτί μου:

- Αφού πρέπει να σας τα πω όλα, θα σας τα πω. Δεν έχω μία, αυτό είναι όλο... Καταλαβαίνετε, μόλις απολύθηκα από τον στρατό, πρέπει να γυρίσω στη Λυών, και είμαι υποχρεωμένος να πουλήσω το ρολόι μου, ένα χρυσό ρολόι, σε οποιαδήποτε τιμή, με ακούτε, σε οποιαδήποτε τιμή... Ας πάμε σε ένα καφέ, εδώ σ' αυτό, ή στο άλλο πιο πέρα, όλα τα καφέ είναι ωραία εδώ. Δεν χρειάζεται να αγοράσετε τίποτα, κανείς δεν θα σας αναγκάσει, αλλά τουλάχιστον θα μπορούσατε να μου πείτε αν μπορώ να το ξεφορτωθώ... Θα μου φτιάχνετε το κέφι, και ένας Θεός ξέρει πόσο το χρειάζομαι. Ελάτε τώρα, σε ποιον νομίζετε ότι μιλάτε; Η ζωή δεν είναι καθόλου αστεία, όχι! Στοιχηματίζω όμως ότι είστε ωρολογοποιοί. Είστε έξυπνος, πρέπει να γνωρίζετε κάτι από ρολόγια, από μηχανισμούς ρολογιών, χα χα χα...

Γέλασε και με χάιδεψε ανάμεσα στις ωμοπλάτες. Αλλά όσο ηλίθιος κι αν έχω υπάρξει, δεν το έχασα.

- Ακούστε, είπα εκνευρισμένος. Δεν έχω χρήματα και δεν έχω καμιά επιθυμία να αγοράσω ρολόι. Δεν είμαι ωρολογοποιοί και δεν ξέρω τίποτα από ρολόγια. Και τώρα, για τελευταία φορά, σας παρακαλώ αφήστε με ήσυχο.
- Όπως θέλετε, όπως θέλετε, είπε δύο φορές. Λοιπόν, λοιπόν, ας μην πούμε τίποτε άλλο γι' αυτό. Αλλά... δεν θα μπορούσατε να με κεράσετε έναν καφέ; Δεν έχω φάει τίποτα από το πρωί...

Δεν μπορούσα να του το αρνηθώ. Ήξερα πολύ καλά πώς είναι να πεινάς. Κοιτάζοντας τα καθαρά, ξυρισμένα, γεμάτα μάγουλά του, τα περιποιημένα ρούχα του, τα ντελικάτα χέρια του, τόσο διαφο-

ρετικά από τα δικά μου, είχα βέβαια τις αμφιβολίες μου. Αλλά πώς μπορούσα να είμαι σίγουρος;

Στη Ρυ ντε λα Ρεπουμπλικ, πήγαμε σε ένα καφέ, καθίσαμε σε ένα τραπέζακι και παρήγγειλα δύο καφέδες. Ο φίλος ήπие τον δικό του, έφαγε ένα κρουασάν, άναψε ένα τσιγάρο και μου πρόσφερε κι εμένα ένα. Ήμουν έτοιμος να ζητήσω τον λογαριασμό όταν με ρώτησε:

- Δεν είστε από τη Μασσαλία, έτσι δεν είναι;
- Όχι, δεν είμαι από τη Μασσαλία.
- Κατάλαβα, είστε από τον βορρά;
- Ας πούμε ότι είμαι από τον βορρά.
- Μήπως είστε μάγεις; Μήπως θα πάτε στη Νίκαια για τη σεζόν;
- Ε, λοιπόν, τίποτα δεν σας ξεφεύγει.
- Μην θυμώνετε, δεν είναι ντροπή να είσαι μάγεις, είναι μια δουλειά όπως όλες οι άλλες. Στον στρατό καθάριζα πατάτες, αλλά στην πολιτική ζωή είμαι ασφαλιστής. Κοιτάξτε αυτό το ρολογάκι, είναι τόσο όμορφο...

Έβαλε πάνω στο μάρμαρο του τραπέζιού ένα ρολόι χοντρό σαν καρβέλι, επιχρυσωμένο από όλες τις πλευρές. Έβγαζε έναν επιβλητικό ήχο που ενέπνεε εμπιστοσύνη. Στο καντράν του αναγραφόταν ανάγλυφα με όμορφα κεφαλαία γράμματα η ένδειξη «ΧΡΟΝΟΜΕΤΡΟ ΑΚΡΙΒΕΙΑΣ». Ακούσια το πήρα στο χέρι μου, δείχνοντας ενδιαφέρον άθελά μου...

- Μου ραγίζει η καρδιά που το αποχωρίζομαι, μου ψιθύρισε στο αυτί. Είναι δώρο της καημένης της μητέρας μου για την πρώτη μου Θεία Κοινωνία. Τι κρίμα... Επιτρέψτε μου, θα σας το ανοίξω και μπορείτε να το εκτιμήσετε και μόνος σας.

Στο εσωτερικό της θήκης η επιγραφή «Métalor» ήταν χαραγμένη σε βαθυτυπία, μαζί με τη βεβαίωση: «Δεκαπέντε ρουμπίνια». Μια σειρά από μετάλλια σε σχήμα μισοφέγγαρου έδιναν στο ρολόι μια αίγλη και μια εμπορική αξία πρώτης τάξεως. Με το γόνατό του ακουμπισμένο στο δικό μου, και το καπέλο του ριγμένο πίσω στον σβέρκο του, ο άνδρας είπε:

- Αυθεντικό ελατήριο Bréguet. Κοιτάξτε αυτόν τον μηχανισμό, αυτόν τον αντισταθμιστή, αυτή την τροχαλία. Και αυτός ο κύλινδρος; Αυτός είναι κύλινδρος! Πινιόν, γρανάζια, όλα χειροποίητα. Παρατηρήσατε αυτή τη φουρκέτα; Και τον μηχανισμό διαφυγής, πώς γυρίζει γύρω γύρω; Έλα τώρα, ό,τι κι αν λες, βλέπω ότι είσαι γνώστης.
- Και είναι πραγματικά φτιαγμένο από χρυσό;
- Αν είναι λέει φτιαγμένο από χρυσό; Φουκαρά μου, μοιάζω με τζέντλεμαν που φοράει τσίγκινο ρολόι;

Αυτό κι αν ήταν επιχείρημα. Του λέω:

- Τι σημαίνει λοιπόν η επιγραφή «Métalor»;
- Ακριβώς αυτό. Αυτή είναι η απόδειξη.

Καθώς δεν φάνηκα να έχω πειστεί, έσπευσε να προσθέσει:

- Φυσικά είναι αμερικανικός χρυσός. Είναι ελαφρά λιγότερο καθαρός από τον γαλλικό χρυσό, αλλά είναι χρυσός παρ' όλα αυτά. Όπως και να έχει, το ρολόι αξίζει τουλάχιστον τρία χιλιάρικα σε οποιοδήποτε κοσμηματοπωλείο.

Με κοίταζε επίμονα, με τον δείκτη του να σημαδεύει το εμπόρεμά του. Έβγαλα ένα σφύριγμα θαυμασμού:

- Διάβολε! Τρεις χιλιάδες φράγκα! Και περιμένετε από μένα... να αγοράσω αυτή την μπαγκατέλα; Δεν σας λείπει το χιούμορ... Παρεμπιπτόντως, γιατί δεν πάτε να πουλήσετε το ρολόι σας σε ένα κοσμηματοπωλείο;

Κούνησε το κεφάλι του, σαν να εξεπλάγη από την ηλιθιότητά μου. «Αυτοί οι άνθρωποι», μου εξήγησε, «σε ληστεύουν χωρίς έλεος». Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό. Αν ήταν μόνο αυτό, θα άφηνε να τον ληστέψουν, γιατί βρισκόταν σε μια κατάσταση «σαν να του έχουν βάλει το μαχαίρι στον λαιμό». Θα έδινε το ρολόι του σε έναν από αυτούς τους τοκογλύφους. Αυτοί όμως σίγουρα θα του ζητούσαν να φέρει το παραστατικό αγοράς, και δεν μπορεί να είμαι τόσο αφελής ώστε να πιστεύω ότι η καημένη η μητέρα του τού είχε δώσει παραστατικό αγοράς... Πώς θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ότι μια μέρα ο γιος της θα αναγκαζόταν να αποχωριστεί το αγαπημένο του ενθύμιο; Θα τον κατηγορούσαν επομένως για... κλέφτη!

Μου είπε με δακρυσμένη φωνή όλο αναστεναγμούς: όχι, πραγματικά, δεν μπορούσε να πάει σε κοσμηματοπωλείο. «Θα ήσουν ο πρώτος που θα με συμβούλευες να μην το κάνω, αν αντιλαμβάνόσουν την κατάσταση μου», είπε. Έκανα μια αόριστη χειρονομία με το χέρι μου, τη χειρονομία κάποιου που έχει εξαντλήσει τα αποθέματα της υπομονής του. Ξαφνικά όμως πέρασε από το μυαλό μου η ιδέα ότι αυτό το ρολόι ήταν όντως κλεμμένο. Το αντικείμενο απέκτησε αναπάντεχα μια πολύ ιδιαίτερη προσωπικότητα στα μάτια μου: Προφανώς πρόκειται για ποιοτικό ρολόι! Κλέβουν οι άνθρωποι πράγματα που είναι άχρηστα; Ίσως ήταν πράγματι «ευκαιρία» – όπως το έθεσε ο ίδιος, «μοναδική ευκαιρία»... Δεν κατάλαβα παρά μόνο αργότερα ότι το όλο κόλπο συνίστατο ακριβώς στο να κάνει τον υποψήφιο αγοραστή να πιστέψει ότι το εμπόρευμα που του πρότεινε να αγοράσει ήταν κλεμμένο. Όμως, παρ' όλα αυτά, δεν είχε καταφέρει να μου διεγείρει την επιθυμία.

- Πηγαίνετε το ενθύμιό σας στο ενεχυροδανειστήριο, είπα. Κανείς δεν θα σας ζητήσει τίποτα. Νομίζω ότι είναι ένας καλός τρόπος για να μαζέψετε μερικά χρήματα, πρόσθεσα ευγενικά.
- Έτσι νομίζετε; είπε με χαρά. Αλλά μετά το πρόσωπό του σκοτείνιασε: Είστε πραγματικά σίγουρος; Και ακόμα κι αν είναι έτσι, θα μπορούσα ποτέ να το κάνω... Δεν ολοκλήρωσε τη φράση του και αναστέναξε:
- Καλύτερα να το πουλήσω μια και καλή.
- Όπως θέλετε, ξέρετε... Όπως και να 'χει, δεν είμαι κανένα κορόιδο.
- Μα δεν τίθεται ζήτημα αν είστε ή όχι κορόιδο! φώναξε σχεδόν. Πρέπει να εκμεταλλευτείτε μια σπάνια, εξαιρετική ευκαιρία... Φαίνεται να έχετε καρδιά σκληρή σαν μάρμαρο, σαν αυτό το αδιάφορο μάρμαρο – και χτύπησε τα παχιά του δάχτυλα προσεκτικά στην άκρη του τραπέζιού γκεριντόν. Τώρα ξέρετε ότι είμαι άφραγκος, εντελώς χαμένος σ' αυτή την ξένη πόλη... Υπηρετώ τη Γαλλία σαν καλός στρατιώτης και έχω φτάσει σε αυτό το σημείο... Αλλά όχι, έχετε την καρδιά ενός δήμιου, αν είναι δυνα-

τόν! Κι αυτό το λέτε αλληλεγγύη μεταξύ Γάλλων; Δώστε μου ό,τι θέλετε, οτιδήποτε, αρκεί να μπορέσω να γυρίσω σπίτι. Πάρτε το τζάμπα, σας λέω, όσο πιο τζάμπα γίνεται. Επτακόσια φράγκα είναι καλά;

- Είναι πραγματικά πολύ φτηνό, είπα γελώντας. Φτωχέ μου φίλε, έχω μόνο εκατό φράγκα.

Γέλασε κι εκείνος με την καρδιά του:

- Τι αστείο! Ελάτε τώρα, εξακόσια, ε; Εξακόσια. Ορίστε, τετρακόσια πενήντα και γίνεται δικό σας. Πρέπει να πάρω το τραίνο στις τέσσερις. Θα χαρούν πολύ που θα με ξαναδούν οι δικό μου... Βλέπεις, με αναστατώνει και μόνο που το σκέφτομαι. Θα ήθελα να είμαι ήδη στην αγκαλιά της οικογένειάς μου... Ορίστε, σας δίνω αυτό το κόσμημα, πάρτε το, τετρακόσια φράγκα! Μόνο, αν σας ρωτήσει κανείς πόσο το αγοράσατε, μην πείτε ποτέ λιγότερα από δύο χιλιάδες. Θα σας περιγελάσουν αν πείτε την αλήθεια: κανείς δεν θα σας πιστέψει. Εμπρός, μετρήστε τριακόσια φράγκα και βάλτε το ρολογάκι στην τσέπη σας. Ελάτε, βάλτε το στην τσέπη σας. Δεν είναι ανάγκη να το δουν όλοι, να το μάθουν όλοι. Κοιτάζτε την ώρα, αλλά όχι, όχι, από το ρολόι, έχετε δικό σας ρολόι τώρα. Τρεις και είκοσι, θα με κάνετε να χάσω το τρένο μου. Λέω λοιπόν διακόσια πενήντα φράγκα, ίσα-ίσα για να φάω και να φύγω για τη Λυών. Πρέπει να με δουλεύετε, δεν έχετε όμως τα κότσια! Πού είναι η καρδιά σας; Θα με κάνετε να χάσω το τρένο μου, για όνομα του Θεού! Όχι, όχι, δεν υπάρχει λόγος να το κουρδίζετε συνεχώς, μια φορά την ημέρα είναι αρκετή. Απλά δώστε μου τα διακόσια φράγκα σας και θα πάρω το εξπρές. Αν με κάνετε να χάσω το τρένο μου, θα σας κατηγορώ για το υπόλοιπο της ζωής μου.

Είχε μια συνεχή, γόνιμη ροή ομιλίας, δημιουργώντας μια πιεστική ψύχωση, έναν πραγματικό πυρετό αναχώρησης. Άθελά μου, κοίταξα το ρολόι, υπολογίζοντας πόση ώρα θα χρειαζόταν ο τύπος για να τρέξει στον σταθμό, παρόλο που δεν πίστευα λέξη από όσα έλεγε. Είχε τα προσόντα ενός λαοπλάνου, ο αχρείος, και διέθετε το

χάρισμα της πειθούς. Είχε δημιουργήσει γύρω μου μια ατμόσφαιρα ανάγκης, μια ατμόσφαιρα συγκατάβασης λόγω οίκτου. Την ελάχιστη κριτική λογική που μπορεί να είχα, την είχε αποκοιμίσει.

- Λοιπόν, του είπα, είστε καλός άνθρωπος. Πού θέλετε να βρω τα χρήματα; Σας ξαναλέω ότι έχω μόνο εκατό φράγκα στην κατοχή μου.

Πίστευε ότι ήμουν το ίδιο απατεώνας με εκείνον και είχε ενθουσιαστεί που με είχε υπό την κυριαρχία του. Με κοίταξε βαθιά στα μάτια:

- Θα πρέπει να αστειεύεστε! Δεν θα έπρεπε να μου το πείτε αυτό, ξέρετε. Αποκαλύπτουν οι άνθρωποι την περιουσία τους; Και να σκεφτείτε ότι είμαι τόσο τρελός ώστε να δώσω το ρολόι μου για τριακόσια φράγκα! Τέλος πάντων, βλέπω ότι δεν είστε πολύ ευκατάστατος.
- Πώς το λμάτε! Μόλις πριν από λίγο ζητούσατε διακόσια!
- Αχ, είστε φρικτός άνθρωπος! Είπε με θαυμασμό. Δεν θα ήθελα να είμαι πελάτης σας για τίποτα στον κόσμο. Πρέπει να γδέρνετε ζωντανούς τους πελάτες σας, αυτό είναι εύκολο να το καταλάβεις. Αφήστε με να δω το χρώμα των χρημάτων σας, έχω μόνο είκοσι λεπτά για να προλάβω το τρένο μου. Θα πρέπει να μου πληρώσετε το ταξί, πρόσθεσε ψόφια.

Προφανώς με δούλευε χοντρά, και δεν ήμουν τόσο ηλίθιος ώστε να μην το καταλάβω. Του είπα ότι δεν δίνω δεκάρα για το τρένο του και φώναξα τον σερβιτόρο. Αλλά ο δικός μου δεν ήθελε ούτε να το ακούσει..

- Τι! εξερράγη. Τι! Δεν θέλετε το ρολόι μου; Μα σας το δίνω, πάρτε το, τζάμπα! Τι έχετε αντί για καρδιά; Μια πέτρα; Μάρμαρο; Μα πάρτε το ρολόι, να μην το βλέπω πια, είπε κοιτάζοντάς με στα μάτια. Μήπως θέλετε και το πουκάμισό μου μαζί; Και το κοστούμι μου; Ελάτε, πείτε μου, μην ντρέπεστε! Είστε χειρότερος από τοκογλύφο, το ορκίζομαι! Πώς μπορώ να πείσω έναν άκαρδο άνθρωπο... Ελάτε, δώστε τα εκατό φράγκα σας και ας τελειώνουμε, για όνομα του Θεού!

Σκούπισε το μέτωπό του, κοίταξε απελπισμένα το ρολόι και επέστρεψε στην επίθεση. Σίγουρα θα μου έδινε τη σαβούρα του για τρία, τέσσερα ή πεντακόσια φράγκα, ανάλογα με το αν το πορτοφόλι μου ήταν περισσότερο ή λιγότερο γεμάτο. Είχε καταφέρει να με πείσει ότι ήμουν αφιλότιμος και άπληστος. Γεμάτος αμηχανία, ντροπιασμένος που παζάρευα τόσο πολύ, του απάντησα:

- Έχω μόνο εκατό φράγκα και δεν μπορώ να σας δώσω ούτε ένα σεντ... Πρέπει να έχω αρκετά για να πληρώσω το δωμάτιό μου απόψε, πρέπει να έχω κάτι για να φάω...

Λίγο ακόμα και θα του ζητούσα να με συγχωρέσει που είμαι τόσο φτωχός.

- Και τι θα γίνει με μένα, είπε σοκαρισμένος από μια τέτοια αδιαφορία. Δεν είστε ο μόνος, ελάτε τώρα. Νομίζετε ότι σας ζητάω κάποιο δώρο. Εγώ σας δίνω δώρο. Γρήγορα, φέρτε τα εκατό φράγκα σας και φεύγω, μια και καλή.

Με την αντίστασή μου να έχει φτάσει στο τέλος της, παρακάλεσα:

- Αφήστε μου τουλάχιστον τριάντα φράγκα...

Έβγαλα το πορτοφόλι μου και το άνοιξα. Έσκυψε από πάνω μου, με το βλέμμα του περίεργο, καχύποπτο μέχρι την τελευταία στιγμή, νομίζοντας ακόμα ότι ήταν ασφυκτικά γεμάτο με χαρτονομίσματα. Μόλις ετοιμαζόμουν να του δώσω τα χρήματα, θυμήθηκα ότι είχε αναφερθεί σε μια κλοπή. Κι αν το ρολόι είχε όντως κλαπεί και με έπιαναν;

- Πες μου τουλάχιστον αν το πράγμα είναι καθαρό.

Δεν είχα ακόμα βγάλει το χαρτονόμισμά μου. Έκανε μεγάλες χειρονομίες:

- Τι είναι αυτά που λέτε! Όχι, αλλά για ποιον με περάσατε; Χριστέ και Παναγιά, αν δεν έπρεπε να προλάβω το τρένο, θα σας έδειχνα την περιοχή! Να κλέψω! Ιδού ένας τύπος που του πάνε όλα απίστευτα καλά και βρίσκει τον τρόπο να παραπονιέται από πάνω. Ακούστε, θα σας δώσω μια φιλική συμβουλή: μην παντρευτείτε ποτέ, θα καταλήξετε κερατάς...

Έκανε λάθος που με κορόιδεψε. Επαναστάτησα:

- Καταλαβαίνετε, θα ήθελα να αποφύγω τις φασαρίες. Θα μου πείτε το όνομά σας και μετά τα υπόλοιπα.
- Όπως θέλετε, όπως θέλετε. Είμαι καθαρός σαν χρυσός, δεν έχω τίποτα να κρύψω. Από κανέναν. Κοιτάξτε.

Μου έδωσε ένα φύλλο χαρτί με τη σφραγίδα ενός δημαρχείου-υπερβολικά εύκολα, κατά τη γνώμη μου. Παρ' όλα αυτά, αντέγραψα το όνομα, τον τόπο και την ημερομηνία γέννησης. Στη συνέχεια, έπαιξα το τελευταίο μου χαρτί, εξαιρετικά ευφυές:

- Πολύ καλά. Τώρα θα μου δώσετε τη φωτογραφία σας. Θέλω να είμαι καλυμμένος.

Πετάχτηκε επάνω:

- Είναι σαν να με αγοράζετε ολόκληρο με τα πενιχρά σας εβδομήντα πέντε φράγκα! Εμπρός, ζητήστε να δείτε και τα δόντια μου! Μήπως θα θέλατε κύριε να σας φέρω και τη γυναίκα μου στο κρεβάτι;

Άπλωσε το χέρι του:

- Ελάτε, δώστε μου τα λεφτά!
- Τη φωτογραφία...
- Μα δεν έχω φωτογραφία, για όνομα της Παναγίας! Πώς περιμένεις να σου τη δώσω;
- Πήγαινε να βγάλεις μια φωτογραφία, θα σε περιμένω.

Για μια στιγμή πίστεψα ότι θα μου χιμήξει. Αλλά συγκρατήθηκε, γρύλισε θυμωμένα, έψαξε στις τσέπες του και πέταξε μια φωτογραφία στο τραπεζάκι:

- Τώρα είστε ικανοποιημένος... έτσι;

Σίγουρα παραήταν ωραίος τύπος για τα γούστα μου. Είχα ακόμα την ευθυκρισία να μην του δώσω ολόκληρο το χαρτονόμισμα, γιατί δεν θα μου έδινε ποτέ ρέστα. Κάλεσα τον σερβιτόρο, πλήρωσα το ποτό και έδωσα στον τύπο εβδομήντα πέντε φράγκα. Τα τσέπωσε, χαμογέλασε πλατιά και μου πρόσφερε το χέρι του. Στη συνέχεια, αλλάζοντας ξαφνικά γνώμη, πλησίασε όσο πιο κοντά μπορούσε και μου έβαλε ένα δαχτυλίδι με ένα υπέροχο μονόπετρο κάτω από τη μύτη μου.

- Γνήσιο διαμάντι Αλενζον, είπε. Δώδεκα καράτια, μοναδικό δείγμα...

Πήρε ένα ποτήρι από το τραπέζι και το έκοψε με το διαμάντι.

– Κόβει, έτσι δεν είναι;

Σηκώθηκα και έφυγα χωρίς να απαντήσω. Μόλις έφτασα στην πόρτα, τον άκουσα ξανά.

– Δεν μου κρατάτε κακία, έτσι;

Μπήκα σε ένα ρολογάδικο και έδωσα το ρολόι στον άντρα που καθόταν πίσω από τον πάγκο:

– Θα είχατε την καλοσύνη να μου πείτε κατά προσέγγιση την αξία του; Μόλις το αγόρασα.

Με κάρφωσε, γύρισε το ρολόι από όλες τις μεριές, με ξανακάρφωσε, σήκωσε το καπέλο του από το κεφάλι του και το έξυσε:

– Πόσα δώσατε;

– Εβδομήντα πέντε φράγκα

Τελικά το άνοιξε, έριξε μια ματιά στον μηχανισμό και, προσπαθώντας να κλείσει το κάλυμμα, έσπασε το γυαλί.

– Ωχ... είπε.

– Ωχ... είπα κι εγώ.

Μου το επέστρεψε:

– Λοιπόν, δεν ήταν κακή τιμή, αξίζει τα διπλάσια απ' όσα πλήρωσες. Μου χρωστάς τρία φράγκα.

– Σας χρωστάω τρία φράγκα; Για ποιο λόγο; Για το γυαλί που μόλις σπάσατε;

– Για την εκτίμηση, με ενημέρωσε. Νεαρέ μου, όταν τα αντικείμενα υποβάλλονται για εκτίμηση, υπάρχει ένα τίμημα που πρέπει να πληρωθεί και ο εμπειρογνώμονας δεν ευθύνεται για τυχόν ατυχήματα που μπορεί να συμβούν.

Πέταξα τρία φράγκα στον πάγκο και έφυγα κοπανώντας την πόρτα. Βγαίνοντας έξω, ηρέμησα: παρ' όλα αυτά, δεν με είχαν ληστέψει. Ήμουν σχεδόν περήφανος για τον εαυτό μου.

Πήγα στο μαγαζί ενός άλλου ωρολογοποιού:

– Θέλω να αντικαταστήσετε το γυαλί. Ο τεχνίτης πήρε το ρολόι και το κοίταξε.

– Δεν έχω πρόβλημα... Αλλά, καλέ μου κύριε, θα σας χρεώσω εκατό πένες για το γυαλί, και αυτό το ρολόι δεν το αξίζει.

Στη συνέχεια μου εξήγησε με αυταρέσκεια ότι ασχολείται με το εμπόριο ρολογιών εδώ και τριάντα πέντε χρόνια, στο ίδιο μέρος, στο ίδιο κατάστημα, και ότι ήταν πολύ γνωστός στο επάγγελμα και ότι δεν είχα λόγο να αμφιβάλω για όσα μου έλεγε.

Έσφιξα τις γροθιές μου και έφυγα. Το πρώτο μου ένστικτο ήταν να σπάσω το ρολόι με το τακούνι μου, να το πετάξω σε ένα φρεάτιο, να πάρω την εκδίκησή μου βρίζοντάς το μέχρι και την πιο μικρή βίδα. Είχα μια φωτογραφία του αχρείου, αλλά δεν ήμουν ο τύπος ανθρώπου που θα ανακάτευε την αστυνομία. Και ο άλλος ο απατεώνας, που κατάφερε να σπάσει το γυαλί αυτής της σαβούρας, εκτίμησε ότι αξίζει εκατόν πενήντα φράγκα, αναμφίβολα για να με κάνει να καταπιώ το χάπι της εμπειρογνωμοσύνης... Έσκισα τη φωτογραφία και έβαλα το ρολόι στη μικρή τσέπη του σακακιού μου.

– Εύχομαι να ψοφήσει, ο απολυμένος από τον στρατό!

Λίγες εβδομάδες αργότερα, ήταν μεσάνυχτα στο λιμάνι του Αλγερίου. Στην αποβάθρα επικρατούσε απόλυτη ηρεμία, μόνο το απαλό χτύπημα των κυμάτων στους κυματοθραύστες εξέπεμπε ζωή. Μια ζεστή νύχτα, χωρίς αέρα και χωρίς φεγγάρι.

Έψαχνα ένα μέρος για να κοιμηθώ. Λαχταρούσα με όλη μου τη δύναμη να ξαπλώσω σε κάποια τρύπα, σε ένα κενό ανάμεσα σε σανίδες ή υλικά, αρκεί να ήταν προστατευμένο από τα αδιάκριτα βλέμματα. Την ώρα που εξερευνούσα την κάτω πλευρά ενός σωρού από κορμούς δέντρων, όπου φαινόταν να έχω ανακαλύψει ένα πέ-
ρασμα που θα μου ταίριαζε γάντι, το φως ενός βουβού φαναριού με τύφλωσε: ήταν δύο άνδρες, δύο μπάτσοι.

Τι κάνεις εδώ; Είπε ένας απ' αυτούς.

Δεν είχα σπίτι, ούτε δουλειά, ούτε χρήματα: τρεις μήνες φυλακή για αλητεία. Αλλά είχα ήδη κάποια εμπειρία.

– Έχω βγει βόλτα, λέω. Να πάρω λίγο καθαρό αέρα.

– Έρχεσαι από κάποιο πλοίο;

– Όχι, έρχομαι από κει πάνω. Από την πόλη.

– Τι έψαχνες εκεί, κάτω από τον σωρό;

– Α, αυτό... Είμαι περίεργος άνθρωπος, μου αρέσουν οι νυχτερινές βόλτες.

– Ένας τίμιος άνθρωπος δεν κυκλοφορεί τόσο αργά. Είναι

δώδεκα και μισή.

- Είναι ήδη τόσο αργά;

Ξαφνικά θυμήθηκα το ρολόι. Είχε ξεχαστεί εντελώς στη μικρή τσέπη του σακακιού μου – ήταν ακόμα εκεί; Βούτηξα τα δάχτυλά μου μέσα: ναι, ήταν εκεί... Το έβγαλα έξω, απαλά, αμέριμνα. Έλαμπε, έβγαζε σπίθες – ο πιο αυθεντικός χρυσός. Το κοίταξα, έγραφε έξι και τέταρτο. Αργά, με την πιο ήρεμη, σίγουρη φωνή μου, είπα:

- Ναι... Σχεδόν... Δώδεκα και είκοσι... Υποθέτω ότι θα πρέπει να επιστρέψω...

Με κοίταξαν και κοιτάχτηκαν μεταξύ τους, έκπληκτοι και δείχνοντας ξαφνικά σεβασμό:

- Ναι, ίσως θα ήταν καλύτερα να πάτε σπίτι σας. Δεν είναι πολύ ωραία εδώ τη νύχτα.

Χαιρέτισαν ακουμπώντας με το δάχτυλό τους το γείσο του καπέλου τους και έσβησαν το φως. Άκουσα τα βαριά βήματα των αρβύλων τους να απομακρύνονται μέσα στο πυκνό σκοτάδι της νύχτας.

Ποιος σκότωσε τον Μιμίκ;

Εάν ο Σεζάρ ήταν ένας λιγότερο δημοφιλής νέος, αυτή η οδυνηρή ιστορία δεν θα χρειαζόταν να ειπωθεί.

«Σεζάρ», φώναξε ο θεός μου ο Χάχα μέσα από τη μύτη του. «Σεζάρ, φύγε από δω! Σκότωσες τον Μιμίκ».

Η σαρκώδης μύτη του θείου μου του Χάχα έτρεμε από αγανάκτηση πάνω από την πλούσια γενειάδα του. «Σεζάρ», ξεφώνησε, «σου αξίζει να σε κρεμάσουν». Και συνέχισε απαριθμώντας τα εγκλήματα του Τροπιάν, του Λαντρού και του Βρικόλακα του Ντίσελντορφ τα οποία, σύμφωνα με τον θείο μου, ήταν απλά παραπτώματα μπροστά στο δικό μου αμάρτημα.¹ «Σεζάρ, Σεζάρ, εξαφανίσου για πάντα», συνέχισε να φωνάζει κουνώντας τον Μιμίκ που τον κρατούσε στο χέρι του. Και ο Μιμίκ έδειχνε να συμφωνεί, καθώς το καμένο το κεφαλάκι του κουνιόταν προς όλες τις κατευθύνσεις. «Ναι, ναι», έμοιαζε να λέει, «με σκότωσες. Φύγε, Σεζάρ».

Συμπαθούσα πολύ τον θείο μου τον Χάχα, έναν δίκαιο και ευθύ γέροντα, υπερβολικά περήφανο για τη γενειάδα του, η οποία ήταν πράγματι ένα μοναδικό θέαμα, σε σχήμα ουράς παγωνιού σε πλήρη ανάπτυξη και με μακριές, γυαλιστερές τρίχες που προκαλούσαν μεγάλη ζήλια. Γνώριζε τη συγχωρεμένη τη μητέρα μου, για την οποία μου έλεγε υπέροχες ιστορίες κάθε φορά που επέστρεφα στο λιμάνι, και αυτή η λατρεία που είχαμε από κοινού για την αγαπημένη νεκρή μάς είχε φέρει πολύ κοντά. Για να μην μιλήσω για την αγάπη

1. (σ.τ.μ.) Ο Ζαν-Μπατίστ Τροπιάν ήταν Γάλλος κατά συρροή δολοφόνος. Το 1869 δολοφόνησε οχτώ άτομα, μεταξύ αυτών έξι παιδιά. Συνελήφθη και εκτελέστηκε στη γκιλοτίνα στις 19 Ιανουαρίου 1870. Ο Ανρί Ντεζιρέ Λαντρού ήταν επίσης Γάλλος κατά συρροή δολοφόνος. Δολοφόνησε τουλάχιστον δέκα γυναίκες και έναν νεαρό άνδρα, ωστόσο θεωρείται ότι ο πραγματικός αριθμός των θυμάτων του ήταν υψηλότερος. Εκτελέστηκε στην γκιλοτίνα στις 25 Φεβρουαρίου 1922. Ο Βρικόλακας του Ντίσελντορφ, κατά κόσμο Πέτερ Κύρτεν, ήταν Γερμανός κατά συρροή δολοφόνος και βιαστής. Θεωρήθηκε ένοχος για εννέα φόνους, μεταξύ αυτών και ενός κοριτσιού εννέα ετών, και για εφτά απόπειρες δολοφονίας και εκτελέστηκε διά αποκεφαλισμού τον Ιούλιο του 1931.

που τρέφαμε και οι δύο για τον παπαγάλο του τον Μιμίκ – ο οποίος είναι πλέον και αυτός νεκρός. Παρ' όλα αυτά, όπως όλοι οι ιδιότροποι ηλικιωμένοι άνθρωποι, έτσι και ο θεός Χάχα δεν μπορούσε να ανεχθεί τις αντιρρήσεις, επέμενε ότι είχε πάντα δίκιο. Αν πίστευε, λοιπόν, ότι εγώ ήμουν ο δολοφόνος του Μιμίκ, δεν είχα κανένα περιθώριο να υποστηρίξω το αντίθετο.

«Σεζάρ», συνέχιζε ο θεός μου ο Χάχα ασταμάτητα, «φύγε από δω! Είσαι ένας άθλιος δολοφόνος». Λέξη δεν μου έβγαине προς υπεράσπισή μου. Πώς θα μπορούσε άλλωστε; Μου ήταν δύσκολο να πω την οποιαδήποτε λέξη αφού, για να πω την αλήθεια, ήμουν λίγο πιωμένος. Κάτω από τις λοξές ακτίνες του ήλιου που έδυε, τα φτερά του Μιμίκ έλαμπαν με ένα υπέροχο πράσινο χρώμα, στο οποίο ιρίδιζαν μπλε και κίτρινες αποχρώσεις. «Μιμίκ, πες τουλάχιστον εσύ ότι δεν σε σκότωσα». Αλλά ο Μιμίκ δεν έλεγε τίποτα και ο θεός Χάχα συνέχιζε τον ρινικό του μονόλογο: «Φύγε από δω, Σεζάρ, πληρωμένη δολοφόνε!»

Μακάρι η μαντεμουαζέλ Ρεν να μην ήταν κι αυτή μεθυσμένη! Είχε τόσο μεγάλη ευφράδεια λόγου, θα μπορούσε να εξηγήσει στον θείο Χάχα ότι δεν έφταιγα εγώ που πέθανε ο Μιμίκ. Αλλά εκείνη καθόταν σκυφτή στην πτυσσόμενη καρέκλα, έχοντας λόξυγκα και προσπαθώντας να συγκρατήσει τα δάκρυά της. «Σεζάρ, Σεζάρ», συνέχιζε ο θεός μου ο Χάχα, κουνώντας το άψυχο σώμα του Μιμίκ μπροστά στη μύτη μου. «Φύγε από μπροστά μου, άτιμε!» Έκανα ένα μικρό βήμα προς τα πίσω εξακολουθώντας να μην μπορώ να βρω κάτι να πω προς υπεράσπισή μου. Είναι ενοχλητικό να χάνεις την αυτοκυριαρχία σου όταν είσαι λίγο πιωμένος, αλλά τον Μιμίκ δεν τον σκότωσα εγώ.

Μόλις πριν από δύο ώρες είχα φτάσει από τη Σιγκαπούρη, λάμποντας από χαρά που θα έκανα έκπληξη στον θείο Χάχα, χαρούμενος επίσης για τα δώρα που έφερνα μαζί στη βαλίτσα μου: μια αγγλική βούρτσα μαλλιών για τον θείο μου και μερικά χάπια ψυλλίου για τον Μιμίκ που υπέφερε από δυσκοιλιότητα. Μου αρέσει να χαρίζω χρήσιμα δώρα· γιατί, λοιπόν, κάποιος να σκεφτεί ότι σκότωσα τον Μιμίκ; Είχα ανέβει τρέχοντας τις σκάλες, τέσσερα-τέσσερα τα σκαλιά, κάτι που δεν είναι εύκολο όταν κουβαλάς ολόκληρο φορ-

τίο, άνοιξα την πόρτα και είπα: «Γεια σου, θείε Χάχα». Αλλά εκείνος ούτε καν γύρισε. Κρατούσε τον Μιμίκ στα δύο του χέρια και ο Μιμίκ ούρλιαζε σαν να τον έγδερναν ζωντανό. Πέταξα της βαλίτσα μου και πήγα να δω τι συμβαίνει.

Ήταν ξεκάθαρο. Ο Μιμίκ είχε καταπιεί πάλι κάτι που δεν καταπίνεται. Είχε την πολύ κακή συνήθεια να καταπίνει ό,τι μπορούσε να πιάσει με το ράμφος του. Ο θείος μου ο Χάχα τον κρατούσε σταθερά με το ένα χέρι ενώ προσπαθούσε να του ανοίξει το ράμφος με το άλλο. Ο Μιμίκ όμως δεν τον βοηθούσε. Έβριζε και ξεστομίζε αισχρότητες, σαν να ήταν κανένας ενήλικας. Πρώτη φορά τον έβλεπα να συμπεριφέρεται με αυτόν τον τρόπο, γδέρνοντας με τα νύχια του τη γενειάδα του θείου Χάχα με τον πιο ασεβή τρόπο. Και ο γέρος, με τον δείκτη του αγκιστρωμένο στο ράμφος, επαναλάμβανε με τη ρινική του φωνή: «Άνοιξε το ράμφος σου, Μιμίκ, άνοιξέ το, παλιόπαιδο!» Αλλά ο Μιμίκ άνοιγε το ράμφος του μόνο για να βρίσει: «Παλιόγερε... ηλίθιε... παρλαπίπα!»

Ήξερα ότι ο Μιμίκ είχε βίαιη ιδιοσυγκρασία, αλλά ποτέ δεν είχα φανταστεί ότι είχε τόσο εκτεταμένο ρεπερτόριο βρισιών. Εάν είχα επιτρέψει στον εαυτό μου έστω και το ένα δέκατο αυτής της αυθάδειας, ο θείος Χάχα θα με είχε διώξει από το σπίτι του. Από τον Μιμίκ όμως αποδεχόταν τις χειρότερες βρισιές – ένα είδος μεροληψίας που πλήγωσε πολύ την αυτοεκτίμησή μου. Παρασυρμένος από δίκαιη αγανάκτηση φώναξα και εγώ: «Σκάσε, Μιμίκ, δείξε λίγο σεβασμό στον θείο Χάχα». Ο Μιμίκ μου έριξε ένα λοξό βλέμμα γεμάτο μίσος. «Λωποδύτη», έφτυσε μέσα από το ράμφος του. «Κωλόπαιδο... βρωμοναυτική!»

Επιτέλους, ο θείος Χάχα αντιλήφθηκε την παρουσία μου. «Γρήγορα», μου είπε, «τρέχα να φέρεις τη μαντεμουαζέλ Ρεν. Ο Μιμίκ κατάπιε κάτι!».

«Τι κατάπιε αυτή τη φορά;» ρώτησα. «Τίποτα πέρλες πάλι;»

«Όχι, μια παραμάνα. Τρέχα να την φέρεις, Σεζάρ».

«Ηλίθιε», ούρλιαξε ο Μιμίκ, «τρέχα!»

«Ήταν ανοιχτή η παραμάνα;»

«Προφανώς!» απάντησε ο θεός Χάχα με ανυπομονησία. «Αν ήταν κλειστή δεν θα κινδύνευε. Γρήγορα, πήγαινε φέρε τη μαντεμουαζέλ Ρεν. Μιμίκ, το ράμφος σου».

Υπέροχη κατάσταση. Ο μόνος άνθρωπος που θα μπορούσε να βοηθήσει τον Μιμίκ ήταν η μαντεμουαζέλ Ρεν, που του είχε σώσει τη ζωή σε προηγούμενες παρόμοιες καταστάσεις. Ως αδιόρθωτος κατ' εξακολούθηση υποτροπιάζων, ο Μιμίκ καταβρόχθιζε τα πιο αναπάντεχα αντικείμενα: κουμπιά παντελονιών, βίδες, γόμες, ενώ μια φορά ο θεός Χάχα τον είχε πιάσει να προσπαθεί να κατεβάσει το πώμα μιας μπουκάλας – ποτέ όμως μέχρι τώρα δεν είχε προσπαθήσει να καταβροχθίσει παραμάνες. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι μεγαλώνοντας το γούστο του γινόταν όλο και πιο εκλεπτυσμένο. Καθεμιά από αυτές τις εμπειρίες τον άφηνε άρρωστο, μετανιωμένο και καχύποπτο απέναντι σε κάθε τροφή. Μετά όμως ξεκινούσε και πάλι να ικανοποιεί το βίτσιο του.

II

Κατέβηκα τρέχοντας τις σκάλες – και εκεί αρχίζει το δράμα. Η πόρτα του διαμερίσματος στον τέταρτο όροφο άνοιξε διάπλατα και η κυρία Μαργκό μου έκλεισε τον δρόμο. «Γεια σου, Σεζάρ», μου είπε. «Τύρισες; Έλα μέσα να σε δω». Η Μαργκό ήταν φίλη της πεθαμένης μητέρας μου και νονά μου, κάτι που δεν το ξεχνάς εύκολα. Δεν μπορούσα να αρνηθώ την πρόσκληση. «Μια στιγμή μόνο θα κάτσω», της είπα. «Ο Μιμίκ κατάπιε μια παραμάνα και πρέπει να βρω τη μαντεμουαζέλ Ρεν». «Μη μου πεις. Μια παραμάνα!» απάντησε η κυρία Μαργκό. «Έλα μέσα, μικρέ μου».

Η νονά μου έβαλε δύο δάχτυλα μπράντι δαμάσκηνο που είναι το αγαπημένο μου ποτό, οπότε της ζήτησα να μου βάλει άλλα δύο. «Μεγάλωσες, Σεζάρ. Η καημένη η μητέρα σου εκεί πάνω (και έδειξε το ταβάνι) θα πρέπει να χαιρέται που σε βλέπει να μεγαλώνεις έτσι». «Μην ανησυχείς, νονά Μαργκό, δεν πρόκειται να της δώσω καμία αφορμή για να στεναχωρηθεί για μένα. Τώρα όμως πρέπει να φύγω, μια παραμάνα βρίσκεται...»

Πετάχτηκα έξω σαν αστραπή, κατέβηκα έναν ακόμα όροφο και έπεσα κατευθείαν στην αγκαλιά του κυρίου Φουλμπέρ που με

περίμενε στις σκάλες. «Σε έψαχνα, Σεζάρ. Χμ, έλα μέσα να τα πούμε ένα λεπτό». Παρά το εκπληκτικό του ταλέντο στη μηχανολογία, ο κύριος Φουλμπέρ ήταν ένας απλός επιστάτης σε εργοστάσιο ζαχαρωτών. Ήταν μια φάρσα που του είχε παίξει η μοίρα και για την οποία τη συντριπτική ευθύνη έφερε η ανθρωπότητα, η αναρχία των νόμων της προσφοράς και της ζήτησης και η σύζυγός του Ζιλέτ. Εν είδει αντιστάθμισης, περνούσε όλο τον ελεύθερο χρόνο του ερευνώντας την αρχή της αέναης κίνησης. «Για ένα λεπτό όμως μόνο», του είπα. «Βλέπετε ο Μιμίκ μόλις κατάπие μια παραμάνα». «Ανοιχτή;» «Ανοιχτή». «Χμ, διάτρηση στομάχου», διέγνωσε αμέσως. «Αλλά όχι πριν η περισταλτική συστολή ωθήσει το αντικείμενο έξω από τον οισοφάγο... Λίγο μπράντι κεράσι, Σεζάρ;» Δεν είπα όχι, μου αρέσει το μπράντι κεράσι.

«Πώς πάει το αεικίνητο;» Το μουστάκι του κυρίου Φουλμπέρ φούσκωσε από ζωντάνια. Με παρέσυρε στο εργαστήριό του, ένα μεγάλο δωμάτιο γεμάτο με χιλιάδες αντικείμενα – ένα ιερό στο οποίο ήμουν ένας από τους λίγους προνομιούχους που μπορούσαν να εισέλθουν. Ήταν ένα κουβάρι από βάρη, μοτέρ, τροχαλίες, δοκιμαστικούς σωλήνες, πηνία και ένα τεράστιο ρομπότ από γαλβανισμένο ατσάλι. Ένας θεός ξέρει πόση ώρα θα καθόμουν εκεί αν δεν άκουγα τα βαριά βήματα της κυρίας Ζιλέτ, της γυναίκας του, που ανέβαινε κάνοντας τα σκαλοπάτια να τρίζουν. Θυμήθηκα ότι έπρεπε να πάω να φέρω τη μαντεμουαζέλ Ρεν για τον Μιμίκ.

Εκτοξεύτηκα σαν κομήτης, αποφασισμένος ότι τίποτα δεν θα με σταματήσει πλέον, όταν στον δεύτερο όροφο έπεσα πάνω στον Πιλάτο, τον καλύτερό μου φίλο. «Σεζάρ!» φώναξε, «Σεζάρ!» «Πιλάτε!» φώναξα και εγώ, «Πιλάτε!» Και αγκαλιαστήκαμε. «Έλα μέσα, Σεζάρ. Είμαι μόνος μου στο σπίτι. Έλα να τα πούμε λίγο». «Μόνο για ένα δευτερόλεπτο», είπα. «Ο Μιμίκ έφαγε μια παραμάνα». Ο Πιλάτος έφερε ένα μπουκάλι και δύο ποτήρια. Κανείς δεν μπορεί να αρνηθεί ένα ποτηράκι ρούμι με τον καλύτερό του φίλο, εκτός εάν ψάχνεται για μπελάδες, και εγώ δεν ψάχνομαι για μπελάδες με κανένα, ιδίως με τον Πιλάτο. Και εκτός αυτού, είχα διαψάσει μετά το μπράντι κεράσι του κυρίου Φουλμπέρ. Μετά από λίγο ο Πιλάτος έβγαλε μια φωτογραφία από την τσέπη του. «Κοίταξε, αλλά από απόσταση»,

είπε. Ήταν η φωτογραφία ενός κοριτσιού, πολύ ελαφριά ντυμένου. Μόλις πήγα να φέρω τη φωτογραφία λίγο πιο κοντά, ο Πιλάτος την τράβηξε πίσω. «Λοιπόν, πώς σου φαίνεται;» «Καθόλου κακή. Αν είσαι πραγματικός φίλος, θα μου τη συστήσεις». Ο Πιλάτος όμως μου είπε ότι οι δυο τους ήταν ζευγάρι. «Τη λένε Μπισέτ, αγαπητέ μου φίλε Σεζάρ, και είμαι ο πρώτος της εραστής, στον λόγο μου». Ήπιαμε στην υγεία της Μπισέτ.

III

Είχε σχεδόν σκοτεινιάσει στις σκάλες όταν ο Πιλάτος έκλεισε πίσω του την πόρτα, και ξαφνικά δεν θυμόμουν καν τι ακριβώς με είχαν στείλει να κάνω. Κάθισα στις σκάλες και προσπάθησα να σκεφτώ την κατάσταση. Ήταν πολύ ευχάριστο να κάθομαι έτσι εκεί, ακουμπώντας αναπαυτικά στο κάγκελο. Την ίδια στιγμή, όμως, με βασάνιζε ένα αόριστο αίσθημα ενοχής, σαν να ήταν λάθος που καθόμουν στο λυκόφως χωρίς να κάνω τίποτα.

Τελικά σήκωσα τους ώμους και ετοιμαζόμουν να πάρω έναν υπνάκο όταν, εντελώς αναπάντεχα, θυμήθηκα: ανοιχτή παραμάνα, Μιμίκ, μαντεμουαζέλ Ρεν. Πετάχτηκα επάνω, κατέβηκα τους δύο τελευταίους ορόφους και έπεσα πρόσωπο με πρόσωπο με την κυρία Ζουλμά, που κουβαλούσε στην αγκαλιά της τον μικρό Σαμψών και έσερνε από πίσω της ένα καλάθι με τη μπουγάδα. Παραλίγο να τη ρίξω κάτω, την καημένη την κυρία Ζουλμά. Φρέναρα τόσο απότομα που πετάχτηκαν σπιθές κάτω από τα τακούνια μου. Κατάφερα όμως να την αποφύγω, χωρίς όμως να μετριάσω την τρομάρα της. «Εσύ είσαι, μικρέ μου Σεζάρ; Με τρόμαξες. Πού τρέχεις έτσι; Πας να προλάβεις το πλοίο σου;» «Όχι, κυρία Ζουλμά, τρέχω γιατί μια παραμάνα έφαγε τον Μιμίκ...» Αυτό ήταν, είχα αρχίσει να τραυλίζω. Ευτυχώς η κυρία Ζουλμά δεν έδωσε ιδιαίτερη προσοχή. «Αν δεν τρέχεις για να προλάβεις το πλοίο σου, ποιος ο λόγος να τρέχεις;» ρώτησε. «Θα με βοηθήσεις με το καλάθι, καλέ μου Σεζάρ; Μπορείς;» Η κυρία Ζουλμά ήταν η πιο όμορφη χήρα της γειτονιάς. Είχε λακκάκια, κατακόκκινα χείλη, μπλε μάτια και μαύρα μαλλιά. Δεν μπορείς να αρνηθείς όταν μια τέτοια όμορφη χήρα σου ζητάει να κουβαλήσεις το καλάθι

με την μπουγάδα της. Το σήκωσα στους ώμους και ανεβήκαμε επάνω. «Κάτσε, καλέ μου Σεζάρ, θα σου φέρω ένα ποτήρι υδρόμελο».

Η κυρία Ζουλμά ήταν παχουλή και περιποιημένη. Χαιρόσουν να τη βλέπεις να βάζει τον Σαμψών στο κρεβάτι του. Του έδωσε ένα πανάκι βουτηγμένο σε ζαχαρόνερο να το μασουλήσει και μετά κάθισε στο άλλο άκρο του τραπέζιου. Υπήρχαν δύο κλαδιά πασχαλιάς σε ένα βάζο στο τραπέζι, ενώ τα γεράνια στο περβάζι του παραθύρου ατένιζαν τον γαλάζιο ουρανό. Και κανένα ρούμι, όσο παλιό και αν ήταν, δεν είχε καλύτερη γεύση από τα σπιτικά ποτά που μου έδινε εκείνη. Καθόμασταν χωρίς να μιλάμε, δύο άνθρωποι που καταλάβαιναν ο ένας τον άλλο τόσο καλά που δεν χρειαζόταν να μιλήσουν – και ο Σαμψών μασουλούσε το πανάκι του. Ένωσα ακόμα καλύτερα από ό,τι ένιωθα πριν μερικά λεπτά όταν καθόμουν στη σκάλα. Η κυρία Ζουλμά κοίταξε το πάτωμα και σταύρωσε τα χέρια της στην ποδιά της. Ήταν όλα τόσο όμορφα. Μετά σηκώθηκε σβέλτα, μου γύρισε την πλάτη και πήγε προς το παράθυρο. «Μοιάζεις σαν να είσαι στο φεγγάρι», είπε χωρίς να γυρίσει.

Διάολε! Εκεί ακριβώς ήμουν! Τι να έγινε ο Μιμίκ; Είχα ξεχάσει τελείως και τον Μιμίκ και την παραμάνα. Σε κλάσματα του δευτερολέπτου κατέβηκα κάτω, διέσχισα τον δρόμο και σχεδόν γκρέμισα την πόρτα στη βιασύνη μου να φτάσω στη μαντεμουαζέλ Ρεν, η οποία μούλιαζε τα πόδια της σε μια λεκάνη με νερό και διάβαζε. Με χαιρέτησε με ένα «Γεια σου, μικρέ Σεζάρ, φαίνεσαι πολύ ενθουσιασμένος», δίνοντας την αίσθηση ότι η θυελλώδης είσοδός μου δεν την είχε ταραξεί καθόλου. Ως θαυμάστρια του Έντουαρτ Τζ. Ρόμπινσον, η μαντεμουαζέλ Ρεν με αποκαλούσε πάντα «Μικρέ Σεζάρ».² «Γρήγορα, γρήγορα», είπα χειρονομώντας. «Ο Μιμίκ έφαγε τον θείο Χάχα, δηλαδή... έφαγε μια παραμάνα...» Προσπαθώντας να την κάνω να καταλάβει, άρχισα να μιμούμαι πώς κατάπιε την παραμάνα,

2. (σ.τ.μ.) Ο Έντουαρτ Τζ. Ρόμπινσον ήταν Ρουmano-αμερικανός ηθοποιός της Χρυσής Εποχής του Χόλυγουντ. Το 1931 έπαιξε στην αμερικανική ταινία *Little Ceasar*, η οποία θεωρείται μία από τις πρώτες γκανγκστερικές ταινίες του παγκόσμιου κινηματογράφου, χάρη στην οποία έγινε μεγάλος κινηματογραφικός σταρ.

την αγωνία του καθώς αυτή τρυπούσε τα ζωτικά του όργανα, το ξέφρενο χτύπημα των φτερών του.

Η μαντεμουαζέλ Ρεν έβγαλε τα πόδια της από τη λεκάνη. «Μικρέ Σεζάρ», είπε αυστηρά, «έχεις πει και τραυλίζεις σαν βλάκας. Δώσε μου την πετσέτα». Της έδωσα την πετσέτα και τη βοήθησα να σκουπίσει τα πόδια της, δεν υπήρχε χρόνος για χάσιμο – μα τι υπέροχο πλάσμα αυτή η μαντεμουαζέλ Ρεν.

«Μικρέ Σεζάρ», είπε, «δεν πρόκειται να σε ρωτήσω τι έκανε ο καημένος ο Μιμίκ αυτή τη φορά, γιατί δεν είσαι σε θέση ούτε δύο λέξεις να βάλεις στη σειρά. Δώσ' μου τη ζώνη μου». Πεταχτήκαμε έξω σαν δυο μετεωρίτες και είχαμε ήδη διασχίσει τον δρόμο όταν η μαντεμουαζέλ Ρεν συνειδητοποίησε ότι είχε ξεχάσει το βαλιτσάκι με τα εργαλεία της. Έτρεξα πίσω για να το φέρω, και όταν επέστρεψα βρήκα τη μαντεμουαζέλ Ρεν να συζητάει ζωηρά με την κυρία Ζουλμά. Φαίνεται ότι το φάρμακο που της είχε δώσει είχε θεραπεύσει πλήρως τον κοκκύτη του Σαμψών. Η μαντεμουαζέλ Ρεν μπήκε μέσα για να του ρίξει μια ματιά και το ίδιο έκανα και εγώ, αφού ήμουν μαζί της. Ήπιαμε και μερικά ποτηράκια στην υγεία του Σαμψών.

Στον δεύτερο όροφο συναντήσαμε τον Πιλάτο. «Γεια σας, μαντεμουαζέλ Ρεν. Μπορείτε να έρθετε λίγο μέσα για να δείτε κάτι που έχω εδώ;» Μπήκαμε, λοιπόν, μέσα για να δούμε τι είχε. Εντέλει ήταν μόνο ένα μικρό εξάνθημα στο χέρι και η μαντεμουαζέλ Ρεν του συνταγογράφησε μια αλοιφή. Ανακουφισμένοι που η ασθένεια του Πιλάτου δεν ήταν κάτι σοβαρό, ήπιαμε μερικά ποτηράκια ρούμι στην υγεία του.

Σιγά-σιγά, βήμα-βήμα, υποβαστάζοντας ο ένας τον άλλο, ανεβήκαμε τους τρεις ορόφους που μας χώριζαν από το διαμέρισμα του θείου Χάχα. Μόλις μπήκαμε μέσα, η μαντεμουαζέλ Ρεν έπεσε σε μια πτυσσόμενη καρέκλα και ξέσπασε σε κλάματα. Εμένα δεν μου δόθηκε καν χρόνος για να βρω καρέκλα.

«Δολοφόνε», γρύλισε ο θείος Χάχα με τρομαχτική φωνή. «Δολοφόνε! Φύγε από δω, Σεζάρ!» Κατάλαβα ότι ο Μιμίκ ήταν νεκρός. «Από πού κι ως πού δολοφόνος», ήθελα να πω, αλλά δεν έβγαινε λέξη από τα χείλη μου. Εγώ δεν έκανα τίποτα στον Μιμίκ, μόνος του κατάπιε την παραμάνα. Μιμίκ, Μιμίκ, πες του εσύ ότι δεν έφταιγα

εγώ, αλλά ο Μιμίκ δεν έλεγε τίποτα και ο θείος Χάχα συνέχιζε να φωνάζει και η μαντεμουαζέλ Ρεν να κλαψουρίζει και εγώ να υποχωρώ προς την πόρτα. Είχα έρθει από τη Σιγκαπούρη με τη βαλίτσα μου γεμάτη δώρα και τις στέπες μου γεμάτες δολάρια – γιατί να σκοτώσω τον Μιμίκ; Δεν μπορούσε να είχε καταπιεί την παραμάνα εχθές; Και αυτή η μαντεμουαζέλ Ρεν γιατί μέθυσε; Κανονικά έχει τόση ευφράδεια λόγου.

Βρέθηκα στο κεφαλόσκαλο έξω από την πόρτα ενώ αυτή έκλεινε επάνω μου σαν κεραυνός. Τότε το μυαλό μου καθάρισε, ύψωσα τη φωνή μου και είπα πεντακάθαρα: «Όχι, θείε Χάχα, όχι! Δεν σκότωσα εγώ τον Μιμίκ».

Αποσπάσματα από ένα ημερολόγιο

Ένα από τα στοιχεία που συμβάλλουν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο στον εκφυλισμό του ατόμου, στην αποσύνθεση της ανθρώπινης ποιότητάς του, είναι, κατά την άποψή μου, ο καθημερινός αγώνας για να γεμίσει η κατσαρόλα. Το να μάχεσαι για το καθημερινό ψωμί σημαίνει το να πετάς τη ζωή σου στα σκουπίδια. Θυμάμαι τις βόλτες που έκανα στο Παρίσι –στη Μπουλβάρ ντε Σεμπαστοπόλ, στην οδό Αμπουκίρ, στην οδό της Τετάρτης Σεπτεμβρίου– στο αποκορύφωμα της εργάσιμης ημέρας, όταν, με άδειες τσέπες και εξίσου άδειο στομάχι, περνούσα την ώρα μου κατασκοπεύοντας πωλητές και λογιστές, ταμίες και εμπορικούς υπαλλήλους. Φανταζόμουν τον εαυτό μου στη θέση τους, στο πίσω μέρος κάποιου σκοτεινού καταστήματος κάτω από πυραμίδες τυριών να ιδρώνω με μανία ή μέσα σε αποθήκες θαμμένος κάτω από μια αποπνικτική σκόνη από υφάσματα που προορίζονται για άλλους ανθρώπους. Καθώς οραματιζόμουν τον εαυτό μου στη θέση τους, με μια μεζούρα στο χέρι, με ένα ψαλίδι να κρέμεται στη ζώνη μου και ένα μολύβι στο αυτί, άρχιζα σταδιακά να κατακλύζομαι από μια αίσθηση πανικού. Δεν μπορούσα να καταλάβω –και ούτε τώρα μπορώ– πώς εκατομμύρια άνθρωποι συνηθίζουν στην ιδέα ότι θα σκοτώσουν δέκα, δεκαπέντε, είκοσι χρόνια από τη σύντομη ζωή τους, αφιερώνοντάς τα στην πώληση ελαστικών ή στη μέτρηση σουτιέν. Δεν μπορώ να το καταλάβω διότι αυτό το πράγμα τους στερεί τα καλύτερά τους χρόνια, καταναλώνει μέχρι και το τελευταίο ζωντανό εγκεφαλικό κύτταρο. Ξέρω ότι δεν υπάρχει λύση – ότι το πρόβλημα είναι κοινωνικό και όχι ατομικό. Αλλά πράγματα όπως ο χαρακτήρας, η ιδιοσυγκρασία, η ψυχοσύνθεση, παίζουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά. Δεν μπορώ εύκολα να φανταστώ τον εαυτό μου, όποιες και αν είναι οι συνθήκες, ως ελεγκτή εισιτηρίων στο μετρό, ως τραπεζικό υπάλληλο, ως πωλητή ψυγείων, για ένα ολόκληρο τέταρτο του αιώνα με μόνο στήριγμα την εκθαμβωτική προοπτική μιας (αναλογικής) σύνταξης. Η περιορισμένη φαντασία μου δεν μπορεί να συλλάβει κάτι πιο ταπεινωτικό... Όσο για εκείνους τους σπουδαίους μεγιστάνες που δουλεύουν όχι για ένα απλό πιάτο σούπα αλλά για καζάνια, για

ολόκληρες δεξαμενές με σούπα, αποθηκευμένη σε θωρακισμένα κε-
λάρια, ασφαλισμένη από όσους μπορεί να σκεφτούν να αρπάξουν
καμιά κουταλιά, καταχωνιασμένη σε πηχτή και στερεή μορφή σε
κλειδωμένα και βιδωμένα κιβώτια... αυτούς, λοιπόν, θα ήθελα να
τους κάνω να ρουφήξουν τη σούπα τους μέχρι την τελευταία σταγό-
να, μέχρι το στομάχι τους να γίνει κίτρινο από τον ίκτερο.

Θεωρώ αξιοθαύμαστο το γεγονός ότι υπάρχουν κάποιοι που,
κόντρα σε όλα, καταφέρνουν να σκεφτούν τη ζωή τους σύμφωνα
με άλλα πρότυπα από αυτά που υπαγορεύουν οι μοσχαρίσιες μπρι-
ζόλες: αυτοί που περπατούν σαν τρελοί μια ανοιξιάτικη μέρα, που
διαβάζουν δυνατά Πούσκιν στον εαυτό τους μια μοναχική στιγμή,
που αναπνέουν με ευχαρίστηση μπροστά σε έναν Ελ Γκρέκο. Διότι,
στον άνισο αγώνα μεταξύ ανθρώπου και μπριζόλας, αποδεικνύεται
τις περισσότερες φορές –αν όχι πάντα– ότι η δεύτερη καταβροχθίζει
τον πρώτο.

Την εποχή του Λουδοβίκου ΙΑ, θα ήμουν σίγουρα μέλος της
Αυλής των Θαυμάτων και θα κυκλοφορούσα χέρι-χέρι με τον Βιγιόν,
που ήταν οκνηρός σαν κι εμένα.¹ Στις μέρες μας, όμως, αν άρχιζα
να τραγουδάω ερωτικά τραγούδια στην πλατεία κάποιας εκκλησίας,
σίγουρα κάποιος θα μου ζητούσε να του δείξω τη μισθοδοσία μου ή
το τραπεζικό μου βιβλιάριο.

1. (σ.τ.μ.) *Court des Miracles* (Αυλή των Θαυμάτων) ονομάζονταν οι φτω-
χογειτονιές του Παρισιού όπου ζούσαν άνεργοι μετανάστες από αγροτικές
περιοχές. Στο προνεωτερικό Παρίσι εκείνης της εποχής, ένα μεγάλο μέρος
του πληθυσμού αυτών των γειτονιών στηριζόταν στην επαιτεία για την
επιβίωσή του. Κάποιοι από αυτούς υποδύονταν τους ανάπηρους όλη μέρα
ζητιανεύοντας στην πόλη. Μόλις όμως επέστρεφαν στη γειτονιά τους στα-
ματούσαν να προσποιούνται τους ανάπηρους και γι' αυτό οι περιοχές αυτές
αποκαλούνταν Αυλές των Θαυμάτων, λόγω των πολλών «θαυμάτων» που
γίνονταν κάθε μέρα.

Ο Φρανσουά Βιγιόν ήταν Γάλλος ποιητής του ύστερου Μεσαίωνα, γνω-
στός για την παραβιατική του συμπεριφορά και τα μπλεξιμάτά του με τις
δικωκτικές αρχές. Σύμφωνα με τον Ρεμπώ, ήταν ο γενάρχης των «καταρα-
μένων ποιητών».

Ποτέ δεν έμαθα να αφήνομαι στις οργανωμένες διασκεδάσεις. Όπου υπάρχει κόσμος, ποδόγυρος, φλυαρία και κουτσομπολιό, βαριέμαι σκανδαλωδώς. Εχθές στους R.U. είχε παρέα, σάντουιτς, κοκτέιλ, μουσική με πιάνο και κιθάρα, κουβεντούλα στα πηγαδάκια και κοινωνικά παιχνίδια. Καθισμένος κάτω από μια λάμπα, άρχισα να ξεφυλλίζω το πρώτο βιβλίο που έπεσε στα χέρια μου. Αν και μισομεθυσμένη, η Γκ. δεν σταματούσε να μου κάνει έξαλλη σήματα. Ναι, ναι, ναι, το ξέρω πολύ καλά: δεν είναι ωραίο, ευγενικό, κοινωνικό, φιλικό κ.λπ., κ.λπ. εκ μέρους μου. Αλλά δεν μπορώ να κάνω αλλιώς. Μόλις βρεθώ ανάμεσα σε καμιά ντουζίνα ανθρώπους, με τον καθένα να προσπαθεί με κάθε τρόπο να μιλήσει πιο δυνατά και πιο ηλίθια από τους υπόλοιπους, δένομαι σε έναν τέτοιο γόρδιο δεσμό που χρειάζεται το σπαθί του Αλέξανδρου για να λυθώ. Και όλα αυτά, με τις καλύτερες προθέσεις του κόσμου – για να πω την αλήθεια. Διότι πιάνω το βιβλίο, ακριβώς για να μην αρχίσω να χασμουριέμαι.

Μια απόδειξη των καλών μου προθέσεων, ότι ήμουν πνιγμένος μέχρι τα μπούνια με τις καλύτερες των προθέσεων, είναι ότι λίγο πριν φύγω πήρα ένα σφυρί που έτυχε να βρίσκεται εκεί γύρω και έσπασα σε μικρά κομμάτια ένα υπέροχο ροζ πιατάκι. «Αυτό θα σας φέρει τύχη», είπα φιλικά στους οικοδεσπότες μας. Η Γκ., μεθυσμένη πλέον κατά τα τρία τέταρτα, καθάρισε τα σκουπίδια χώνοντας τα κομμάτια στις τσέπες όλων όσων έφτανε γύρω της.

Απλώς... δεν θα έπρεπε να πηγαίνω σε τέτοια πράγματα... Από την άλλη, δεν πηγαίνω, στην πραγματικότητα. Σε όλη μου τη ζωή, δεν θυμάμαι να έχω πάει πάνω από πέντε φορές σε σπίτια που σερβίρουν κοκτέιλ, πάνω από τρεις φορές για χορό και πάνω από μία φορά σε αυτό που αποκαλούν χοροεσπερίδα.

Δίκες της Μόσχας: Η άρνηση να υπερασπιστείς τον εαυτό σου είναι η πιο απελπισμένη μορφή διαμαρτυρίας ενάντια στην αθλιότητα και την αδικία. Ομοίως, οι τόσες πολλές ομολογίες ισοδυναμούν με μια δριμεία μη ομολογία.

Οι άνθρωποι επιδεικνύουν εξαιρετική ιδιοφυΐα όταν εξευτελίζουν τον εαυτό τους. Δεν έχω κατά νου μόνο το ολοκληρωτικό κράτος, όπου η αγχόνη του ψεύδους στραγγαλίζει τη συνείδηση του ατόμου από τα γεννοφάσκια του. Τόσο εκεί όσο και εδώ, οι τεχνικές νάρκωσης της σκέψης είναι πιο πανούργες, πιο σύνθετες, πιο εκλεπτυσμένες από εκείνες που εφαρμόζονται για την κατασκευή γιγαντιαίων βομβαρδιστικών. Σήμερα, και ενώ διανύουμε τον τέταρτο χρόνο του Παγκόσμιου Πολέμου, όποια εφημερίδα στον κόσμο και αν ανοίξεις δεν πρόκειται να βρεις ούτε τέσσερις γραμμές αυθεντικών πληροφοριών· ούτε τέσσερις γραμμές αντικειμενικής έκθεσης κάποιου οποιουδήποτε γεγονότος. Δεν υπάρχει τίποτα, ούτε καν το πιο κοινότυπο δημοσίευμα, το πιο ασήμαντο ρεπορτάζ ενός διαπιστευμένου ανταποκριτή, το πιο τυχαίο άρθρο ενός πρακτορείου τύπου, που να μην είναι γεμάτο με ψέματα – ψέματα που θα τα καταλάβαινε ακόμα και ένα βόδι, εάν τα βόδια μπορούσαν να διαβάσουν εφημερίδες.

Δεν αναφέρομαι μόνο στον πόλεμο, στις δυσώδεις απάτες, στις ύποπτες συμφωνίες ή στην ηθική και ιδεολογική λάσπη στην οποία κυλιούνται όλοι με την ίδια ευδαιμονία. Οποιαδήποτε διαφήμιση ή αφίσα που μπορεί να βρεθεί στο οπτικό πεδίο κάποιου προϋποθέτει ένα τεράστιο έργο συλλογικού εκφυλισμού. Μια κινηματογραφική ταινία διαφημίζεται ως αριστούργημα – αποδεικνύεται «μελούρα», όπου η χυδαιότητα ανταγωνίζεται τη βλακεία. Ένας επενδυτικός οργανισμός σου υπόσχεται ωραία γηραιά – πεθαίνεις πιο πριν. Ένας κριτικός λογοτεχνίας ισοπεδώνει έναν συγγραφέα – μαθαίνεις ότι ο προαναφερόμενος συγγραφέας παρέλειψε να αφιερώσει το έργο του στον προαναφερόμενο κριτικό. Ένα μοδάτο εστιατόριο κραυγάζει για το *φρικασέ ρουαγιάλ* του – ανακαλύπτεις ότι δεν διαφέρει από φαγητό συσσιτίου. Ένα χάπι εγγυάται να διογκώσει το μικροσκοπικό στήθος μιας γυναίκας – το άτυχο πλάσμα χάνει ακόμα και αυτό που είχε. Και ούτω καθεξής, *ad infinitum*. Πραγματικά *ad infinitum*: ραδιόφωνο, βιβλία, κινηματογράφος, θέατρο, σχολείο, οικογένεια, εκκλησίες, στρατιωτικές παρελάσεις, διακοπές, αθλητισμός... Είναι θαύμα ότι εδώ και εκεί κάποιος καταφέρνει να ξαναβρεί τον εαυτό

του· να μείνει στην επιφάνεια του μάγματος που διαχέεται με κάθε ανάσα που φιλτράρεται από τους πνεύμονές μας. Όταν θυμάσαι ότι δεκάδες εκατομμύρια άνθρωποι διαβάζουν εφημερίδες – και μόνο εφημερίδες· ότι άλλες δεκάδες εκατομμύρια ακούν ραδιόφωνο – και μόνο ραδιόφωνο· ότι εκατοντάδες εκατομμύρια αναλφάβητοι ή ελάχιστα μορφωμένοι άνθρωποι συχνάζουν επίμονα στο θανατηφόρο σκοτάδι των κινηματογραφικών αιθουσών... και μόνο που τα σκέφτεσαι όλα αυτά σε πιάνει ίλιγγος, εκνευρίζεσαι, εισβάλλεις με το κεφάλι στην οικογένεια του Ηρόστρατου. Είναι ένας ίλιγγος που σε κάνει να θέλεις να ξεχωρίσεις, να σπάσεις τις γραμμές –έστω για μία φορά– βάζοντας φωτιά στα γραφεία κάποιας εφημερίδας ή τοποθετώντας βόμβα στο στούντιο κάποιου ραδιοφωνικού σταθμού. Ή μπορεί να σε οδηγήσει στην απόφαση να μην ξαναδιαβάσεις, να μην ξανακούσεις, να μην ξαναπαρακολουθήσεις – κάτι που θα σε ανύψωνε αυτόματα στις τάξεις των αγίων.

Κατά καιρούς, φαντάζομαι ότι μπορώ να καταλάβω εκείνους τους πανικόβλητους ανθρώπους που μας ζαλίζουν τα αυτιά ότι, σε σύγκριση με τον σύγχρονο άνθρωπο, η ψυχή του μεσαιωνικού ανθρώπου ήταν πιο καθάρια, το μυαλό του λιγότερο μπερδεμένο, η κρίση του πιο αλάνθαστη, διότι γλίτωσε από το παραισθησιακό περιβάλλον μέσα στο οποίο είμαστε υποχρεωμένοι να ζούμε εμείς σήμερα. Μέχρι που θυμάμαι άθελά μου ότι είναι άλλο η παράσταση και άλλο τα σκηινικά και ότι, σε κάθε περίπτωση, το θέαμα στο οποίο είμαστε κομπάρσοι έχει ελάχιστη σχέση με τα ταπεινά παιχνίδια των προγόνων μας.

Η πλαστικότητα ενός θαλασσινού ανέμου· ενός ανέμου που έχει γίνει κάτι περισσότερο από μια αίσθηση *φρεσκάδας*. Η εντύπωση που έχει κανείς ότι μπορεί να τον πιάσει με τα χέρια του, όχι πάντα, περιστασιακά, στη γωνιά ενός καταστρώματος, πάνω από έναν κάβο, όταν καταφθάνει ξεπερνώντας τα εμπόδια· να τον πιάνεις και να τον κουνάς σαν κουδούνι, με την πεποίθηση ότι θα βγάλει κάποιον ήχο, την κραυγή ενός ζώου όταν το αρπάζεις στον αέρα, που γλιτράει μέσα από τα δάχτυλά σου, και σε δαγκώνει. Η ευλυγισία του

επίσης, όταν ζευγαρώνει με τη γραμμή του σκάφους, γλιστρώντας κατά μήκος του κύτους του, όπως το σταθερό και έμπειρο χέρι ενός άνδρα στη μέση μιας γυναίκας – και αυτή η μέση υπακούει, παραδίδοντας τον εαυτό της στη χαρά της συναίνεσης· διότι το σκάφος πρέπει να υπακούει, να παρεκκλίνει από την πορεία του όταν ο άνεμος το διατάζει, να καμπυλώνει τη μέση του και να παραδίδεται, να παραδίδεται σε αυτόν.

Νομίζω ότι είναι ο Μαίτερλνικ που θεωρεί, σε ένα από τα υποδεέστερα βιβλία του για τη ζωή των εντόμων, ότι η ανωτερότητα του μυρμηγκιού έναντι του ανθρώπου συνίσταται στο γεγονός ότι το εν λόγω υμενόπτερο, αν και διαθέτει κοιλιά, στερείται ωστόσο του γουργουρητού που χαρακτηρίζει το δικό μας πεπτικό σύστημα, το οποίο είναι βυθισμένο, όπως είναι γνωστό, σε ένα μείγμα ζελατίνης και ζωικής κόλλας. Αν δεν κάνω λάθος, ο ευγενής πρίγκιπας εκφράζει την ελπίδα ότι με τη βοήθεια της εξέλιξης, ο ανθρώπινος οργανισμός θα απορροφήσει τελικά αυτό το εξαιρετικά ταπεινωτικό κομμάτι της ανατομίας του. Του απαντώ ότι θα ήταν πράγματι κρίμα να συμβεί κάτι τέτοιο, αν σκεφτεί κανείς πόσο ιδανικό σημείο είναι η κοιλιά για να χτυπήσεις κάποιον με ένα μαχαίρι.

Οι άβυσσοι και οι γκρεμοί ασκούσαν πάντα γοητεία στο μυαλό μου. Το πρώτο μου ποίημα, που το είχα γράψει σε ηλικία 13 ετών, είχε τον τίτλο *Άβυσσοι*. Παρόλο που το κάθετο κενό μου προκαλεί ένα δυσάρεστο μυρμηγκιασμα κατά μήκος των πλευρών και της πλάτης, έχω βρει μεγάλη ευχαρίστηση στο να σκαρφαλώνω στις κορυφές κλαδεμένων δέντρων, σε ψηλές σκάλες και, πιο πρόσφατα, σε κορυφές ιστών. Μια από τις διασκέδασεις μου είναι να σκαρφαλώνω επάνω σε σχοινί, χέρι με χέρι. Έχω γίνει πολύ καλός σε αυτό το παιχνίδι. Μια φορά στο Αλγέρι, σκαρφάλωσα στην οροφή ενός κτιρίου υπό κατασκευή με τη βοήθεια ενός σχοινού που κρεμόταν από τις σκαλωσιές. (Ήταν ένα κτίριο πέντε ή έξι ορόφων. Έτυχε να περάσω από εκεί και με κυρίευσε μια παρόρμηση να σκαρφαλώσω.) Σε άλλες

περιπτώσεις –αλλά αυτές ήταν πριν κλείσω τα είκοσι– όποτε τύχαινε να βρίσκομαι ψηλά πάνω από τον δρόμο, μου άρεσε να αφήνομαι στην ευχαρίστηση του να καβαλάω τα κάγκελα των παραθύρων και των μπαλκονιών και να εκτελώ διάφορα ακροβατικά που ήταν εξίσου επικίνδυνα και ηλίθια. Τίποτα όμως δεν θα μπορούσε να με κάνει να περπατήσω στο χείλος μιας αβύσσου ξανά. Έκανα το πείραμα μια φορά, στο Οτ-Σαβουάρ, και έπαθα μια τρομερή ζαλάδα. Σε κάποια στιγμή της διαδικασίας, αφού είχα καταφέρει να ξεπεράσω ένα πολύ δύσκολο πέρασμα, αναγκάστηκα να πέσω στα τέσσερα.

Πρέπει να βρίσκομαι κάπου όπου μπορώ να πιαστώ με τα χέρια μου, όπου τα δάχτυλά μου μπορούν να σφίξουν κάποια προεξοχή. Έχω μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στα χέρια μου από ό,τι σε οποιοδήποτε άλλο μέρος της ανατομίας μου.

Λατρεύω τη λέξη *abîmer* (καταβροχθίζω, καταπίνω). Αυτό το ρήμα μού φαίνεται εξαιρετικά εκφραστικό. Διότι υπάρχουν λέξεις που για μένα είναι βαριές όσον αφορά το περιεχόμενό τους, που φέρουν μια σαρκική πραγματικότητα. Η έκφραση: «C'est un homme abîmé» προκαλεί στο μυαλό μου μια διαδοχή εικόνων που συνθέτουν το πλήρες σενάριο μιας κατεστραμμένης ζωής. Αν στην ίδια αυτή σύντομη φράση αντικαταστήσω τη λέξη *abîmé* με τη λέξη *fini* ή *perdu*, ή κάποια άλλη παρόμοια λέξη, δεν μπορώ πλέον να ανακαλύψω μέσα μου την ίδια αντίδραση.²

Ποτέ δεν μπορείς να αναιρέσεις ό,τι έχει τελειώσει. Ποτέ δεν μπορείς να βρεις ξανά ό,τι έχει χαθεί. Κάποιες φορές, όμως, μπορείς να ξανασκαρφάλωσης έξω από την άβυσσο.

Έχω έναν μεγάλο φόβο, έναν συνειδητό και δικαιολογημένο φόβο – τον φόβο για την ταπεινώση. Κατά καιρούς έχω την εντύπωση ότι η ταπεινώση είναι ένα ον προικισμένο με ζωή, το οποίο επιτίθεται

2. (σ.τ.μ.) Η γαλλική λέξη *abîmer* σημαίνει επίσης καταστρέφω. Η φράση «C'est un homme abîmé» σημαίνει κυριολεκτικά «Είναι ένας άνθρωπος κατεστραμμένος» με τη λέξη *fini* σημαίνει «Είναι ένας άνθρωπος τελειωμένος» και με τη λέξη *perdu* σημαίνει «Είναι ένας άνθρωπος χαμένος».

στον άνθρωπο όπως ένα μικρόβιο. Το κοινωνικό μας περιβάλλον και η «βιολογική» του δομή παρέχουν ένα πρόσφορο έδαφος για τον πολλαπλασιασμό αυτού του μικροοργανισμού. Δεν έχει επινοηθεί κάποια προφύλαξη που να τοποθετεί τον άνθρωπο εκτός της εμβέλειάς του. Τουναντίον, φαίνεται ότι η ταπείνωση παίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στη διατήρηση μια ορισμένης «τάξης» στον χάρηδη κόσμο μας: συμβάλλει στη διάσπαση της μεγάλης ασθένειας της ζωής σε πολλές μικρές φυτοζωούσες αρρώστιες.

Οι μικρές καθημερινές παρενοχλήσεις αποτελούν το μέσο και την κουλτούρα όπου απλώνει συνήθως τις ρίζες της η ταπείνωση.

Ονομάζω ταπείνωση εκείνο τον αργό και προοδευτικό εξευτελισμό που μετατρέπει τον άνθρωπο σε σκατά και τον καθιστά ακατάλληλο για οποιαδήποτε χρήση. Είναι η κατάσταση στην οποία ο άνθρωπος γίνεται, σύμφωνα με τη γλώσσα της Αγίας Γραφής, απόβλητος.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην παλαιότερη σημασία της, η λέξη ταπείνωση ήταν συνώνυμη της ευλάβειας, της βαθιάς ταπεινότητας ενώπιον του Θεού. Ο νους τείνει εύκολα στη σκέψη ότι, ασφαλώς, αυτός που σέρνεται μπροστά στον ισχυρό είναι ταπεινός.

Έχω λόγο που φοβάμαι, διότι σε αυτό το στάδιο εξευτελισμού, κάθε κίνητρο για δράση διαλύεται, συμπεριλαμβανομένου αυτού της αυτοκτονίας.

Κάποιες φορές, καθώς κοιτάζαμε τη φτωχική μερίδα ρεβίθια, μας ερχόταν στον νου η αφθονία πριν από τον πόλεμο. Στις μέρες της σπάνης, όταν το μόνο που είχες να φας ήταν ένα φύλλο από λάχανο μεταμφιεσμένο σε πιάτο σούπας, δεν ήταν εύκολο να αποτινάξεις την ανάμνηση των νεκρών μεγαλείων. Το κρέας και το βούτυρο, το ψωμί και τα φρούτα, οι αχνιστές κατσαρόλες και τα βάζα με τις μαρμελάδες, ό,τι είχε να κάνει με το φαγητό μάς φαινόταν ότι ανήκε σε έναν κόσμο παραμυθένιο. Μέναμε έκπληκτοι καθώς αναλογιζόμασταν το παρελθόν. Δεν μπορούσαμε να καταλάβουμε πώς ήταν δυνατόν να περνάμε έξω από ένα κρεοπωλείο ή έναν φούρνο χωρίς να εισβάλλουμε ορμητικά, οπλισμένοι με τσάντες για ψώνια.

Αναρωτιόμουν πώς είχα υποπέσει σε μια τέτοια απερισκεψία, σε μια τόσο ανεξήγητη παρέκκλιση, που με έκαναν να μην καπνίζω δέκα πακέτα τσιγάρα την ημέρα και να μην καταβροχθίζω γρήγορα και διαδοχικά τέσσερα ολόκληρα γεύματα. «Θυμάσαι», έλεγε η Γκ. με έναν τόνο στη φωνή που καταλάβαινες ότι θα μίλαγε για τη Χρυσή Εποχή, «θυμάσαι όταν τα λουκάνικα έκαναν 15 φράγκα η λίβρα, η σοκολάτα δύο φράγκα και πενήντα, ένα μπουκάλι γάλα...;» Τίποτα δεν θα μπορούσε να είναι ευκολότερο από το να αγοράσεις έναν τόνο ζάχαρη, ένα κοπάδι γουρούνια, μια ντουζίνα προφιτερόλ. Το μόνο που χρειαζόταν ήταν ένα φουσκωμένο πορτοφόλι και ένα στομάχι μέχρι τα αυτιά. Με αυτά και με αυτά, αποκτήσαμε μια εμμονή με τη γαστρονομία. Και δεν ήμασταν οι μόνοι. Το φαγητό ήταν το γενικό θέμα συζήτησης όταν δύο άνθρωποι συναντιούνταν για μισή ώρα. Ήταν αδύνατο να αποφευχθεί. Εισέβαλλε με τη δύναμη των αναμνήσεων οι οποίες, αν και ξεθωριασμένες, εξακολουθούσαν να επιστρέφουν κατά κύματα, να υψώνονται όλο και πιο ψηλά γεμίζοντας τους πάντες με θλίψη – αντί για βιταμίνες.

Σε μια εποχή σπάνης, η πείνα και το αίσθημα της πείνας είναι συνήθως αποτέλεσμα ψυχολογικών παρά γαστρικών φαινομένων: όσο μεγάλο και αν είναι ένα γεύμα, η αίσθηση ότι έχεις τελικά χορτάσει σπάνια επέρχεται.

Ότι το αίσθημα της πείνας μας, της Γκ. και το δικό μου, ήταν σε μεγάλο βαθμό ψυχολογικό, το ανακάλυπα κατά την άφιξή μας στη Μαδρίτη. Ριχτήκαμε με λαιμαργία στο πρώτο μαγαζί με τρόφιμα που είδαμε. Δεν μας πέρασε καθόλου από το μυαλό ότι δεν υπήρχε τίποτα το ιδιαίτερα θαυμαστό σε αυτό το κατάστημα, ότι η Μαδρίτη είχε αρκετές δεκάδες τέτοια καταστήματα – με άφθονα τρόφιμα και σκανδαλώδεις τιμές. Απλώς εφορμήσαμε επάνω του λες και κάναμε έφοδο σε οχυρό, με τα μάτια γουρλωμένα και το στόμα ορθάνοιχτο σε ένα επιφώνημα. Αλλά μόλις καταβρόχθισε ο καθένας μας τέσσερις ουγκιές λουκάνικα, τρία φραντζολάκια, μια ολόκληρη σοκολάτα και ένα φλιτζάνι καφέ, αναγκαστήκαμε να ομολογήσουμε την ήττα μας: δεν κατέβαινε τίποτε άλλο, είχαμε σκάσει. Μετά, καθώς βολτάραμε, κάναμε τη μια άσκοπη αγορά μετά την άλλη: αμύγδαλα και καρύδια, γλυκά και αμυγδαλωτά, φιστίκια και θαλασσινά, μόνο και

μόνο για τη συγκίνηση να ψωνίζεις χωρίς περιορισμούς. Αλλά δεν είχαμε πλέον όρεξη· ή μάλλον, η όρεξή μας είχε υποχωρήσει στα φυσιολογικά της επίπεδα, σαν να γνώριζε ότι ήμασταν πλέον σε θέση να την ικανοποιήσουμε κάθε φορά που θα άρχιζε να διαμαρτύρεται. Η Γκ. και εγώ κάναμε την εξής ανακάλυψη, που επιβεβαιώθηκε χιλιάδες φορές από άλλους: ότι η λαιμαργία και η απληστία γεννιούνται από την έλλειψη της δυνατότητας να κατέχεις, ότι το αίσθημα της κατοχής, με το οποίο εννοώ το αίσθημα του να είσαι σε θέση να κατέχεις, μετριάζει την πλεονεξία.

Στο Κανφράνκ, έναν συνοριακό σταθμό στην ισπανική πλευρά, είδα λουσμένη σε εκθαμβωτικό φως την τραγική εικόνα της ηλίθιας αναρχίας της εποχής μας. Σε απόσταση τριών μιλίων, στη γαλλική πλευρά, ένας άγιος θα έπαιζε ακόμα και την ψυχή του για λίγα αυγά, ενώ στην άλλη πλευρά των συνόρων θα μπορούσαμε να καταβροχθίζουμε αυγά μέχρι να μας πιάσει το στομάχι. Και αν, ξεπερνώντας τους ενδοιασμούς, ορμώμενοι από την οργή, παίρναμε την απόφαση να περάσουμε τα σύνορα με ένα καλάθι γεμάτο τρόφιμα, θα βρισκόμασταν αντιμέτωποι με τους τελωνειακούς φρουρούς, τα τουφέκια των τελωνειακών φρουρών και με μια ολοκαίνουργια σφαίρα ανάμεσα στις ωμοπλάτες.

Δεν άργησα να ανακαλύψω ότι στην Ισπανία του Φράνκο η αφθονία ήταν μονής κατεύθυνσης (βέβαια ήταν μια καθαρά σχετική αφθονία· σίγουρα υπολογίσιμη σε σύγκριση με τη Γαλλία το φθινόπωρο του 1942, αλλά στην πραγματικότητα ασήμαντη σε σύγκριση με τα προπολεμικά πρότυπα). Σε αυτή τη χώρα, όπου οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα μόνο σε τρεισήμισι ουγκιές ψωμί ημερησίως, τα αρτοποιεία είναι κυριολεκτικά γεμάτα με κέικ και γλυκά φτιαγμένα από εκλεκτό λευκό αλεύρι, αλλά σε τόσο εξωφρενικές τιμές που νομίζεις ότι ονειρεύεσαι.

Το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού σχεδόν πεθαίνει από την πείνα (Μαδρίτη, Σεβίλλη, Κάδιθ) υπό το ήρεμο βλέμμα του Φράνκο και του Πρίμο ντε Ριβέρα του νεότερου, οι εικόνες των οποίων καλύπτουν κάθε διαθέσιμο τοίχο. Προκειμένου να τα βγά-

λουν κάπως πέρα, όλοι είναι βουτηγμένοι στην ξέφρενη σπέκουλα, ο καθένας ανάλογα με τις δυνατότητές του βέβαια, ενώ εννέα στους δέκα αξιωματούχους επιδίδονται στο λαθρεμπόριο χρησιμοποιώντας την επιρροή τους. (Στο πλαίσιο αυτό, υπήρξα κάποτε αποδέκτης των πιο ανατριχιαστικών «εκμυστηρεύσεων» από έναν πρώην εθελοντή του στρατού του Φράνκο, ο οποίος τώρα είναι αρχιφύλακας σε ένα λιμάνι.)

Η δωροδοκία έχει γίνει εθνικός θεσμός, για να μη μιλήσουμε για τον χαφιεδισμό. Η πρώτη ευδοκιμεί στο φως, κάτω από τα μάτια της αστυνομίας, η οποία την εκμεταλλεύεται επίσης. Αστυνομικοί, στρατιώτες, ιερείς σε κάθε γωνιά του δρόμου. Τα περισσότερα οχήματα φέρουν τα αρχικά PMM (*Policía Militar Madrid*) και PMT (*Policía Militar de Tránsito*),³ τα οποία οι Μαδριλένοι μεταφράζουν ως *Para Mi Mujer* (για τη γυναίκα μου) και *Para Mi, También* (για μένα, επίσης). Τυφλοί λαχειοπώλες, ανάπηροι λούστροι, φυματικά παιδιά, άντρες και γυναίκες όλων των ηλικιών και των περιγραφών σου προσφέρουν στον δρόμο μια ατελείωτη ποικιλία πραγμάτων: από άσεμνες καρτ-ποστάλ μέχρι θεωρημένα διαβατήρια. Όσο και αν ανθεί η μαύρη αγορά στη Γαλλία, το δελτίο έχει επιβάλει ένα είδος γραφειοκρατικής δικαιοσύνης βάσει της οποίας, τουλάχιστον κατ' αρχήν, αναγνωρίζεται το δικαίωμα κάθε ζωντανού ατόμου εντός των συνόρων της χώρας (εξαιρουμένων, είναι αλήθεια, των έγκλειστων και των φυλακισμένων) σε μια μερίδα φαγητού που αντιστοιχεί στην κατηγορία του. Στην Ισπανία όμως, όπου μόνο ο καπνός και το ψωμί δίνονται με δελτίο, αναπνέει κανείς κατευθείαν τον αέρα μιας τρομερής και αδυσώπητης δικαιοσύνης.

Η αγάπη για τα βιβλία. Θυμάμαι τον διευθυντή ενός αναγνωστηρίου, στο οποίο ήμουν μέλος για πολλά χρόνια. Τεράστιος, τριχωτός και πλαδαρός, έγραφε με όμορφα καλλιγραφικά γράμματα στις τσακισμένες σελίδες των βιβλίων καταχώρισης. Το θυμάμαι αυτό επειδή

3. (σ.τ.μ.) *Policía Militar Madrid* – Στρατιωτική Αστυνομία Μαδρίτης, *Policía Militar de Tránsito* – Στρατιωτική Αστυνομία Τροχαίας.

έκανε εντύπωση στη νεανική μου φαντασία η απεριγράπτη βρωμιά που επικαθόταν στον τεράστιο όγκο του. Περνούσα μεγάλα χρονικά διαστήματα ξεφυλλίζοντας καταλόγους, προσποιούμενος στην πραγματικότητα ότι ξεφυλλίζω, ενώ με την άκρη του ματιού μου παρακολουθούσα αυτόν τον τεράστιο άνδρα που ήταν θωρακισμένος κάτω από στρώματα βρωμιάς. Από την άλλη, ήταν εξαιρετικά γενναιόδωρος με τη φροντίδα των βιβλίων του: κάθε τόμος, όσο ασήμαντος και αν ήταν (σε εκείνη την ηλικία διάβαζα Πονσόν ντι Τεράιγ και τις περιπέτειες του Καρτούς), ήταν εκθαμβωτικά καθαρός. Εξέταζε σχολαστικά το βιβλίο που του έφερναν ως αντάλλαγμα για ένα άλλο, υποδείκνυε καταγγελτικά τον παραμικρό λεκέ ή σημάδι από μολύβι και βασανίζοταν εμφανώς για την παραμικρή αμυχή που κατάφερναν να εντοπίζουν πάντα τα κουναβίσια μάτια του. Σε έκανε να πιστεύεις ότι με κάθε βιβλίο που παρέδιδε στους αναγνώστες, πέθαινε ένα κομμάτι του. Είχε μια πολύ χαρακτηριστική χειρονομία: με το μεσαίο του δάχτυλο, που ήταν θωρακισμένο με ένα απίστευτο νύχι σε χρώμα μούμιας, ξέθαβε τα μικροσκοπικά ψίχουλα ψωμιού που ήταν παγιδευμένα ανάμεσα στις σελίδες και τα εκσφενδόνιζε με απίστευτη αυτοπεποίθηση κατευθείαν μέσα στο μάτι σου – για να σου δώσει ένα μάθημα νοικοκυροσύνης.

Είναι ωραίο να σκέφτεσαι το άπειρο των πραγμάτων, το άπειρο της προσπάθειας· να σκέφτεσαι ότι τίποτα δεν φτάνει σε αδιέξοδο πέρα από το οποίο είναι αδύνατο να προχωρήσεις· ότι τίποτα δεν έχει δημιουργηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να σχηματίζει ένα κλειστό κύκλωμα με τον εαυτό του· ότι κάθε νέα ανακάλυψη είναι ένα νέο μυστήριο· ότι η αποσύνθεση του ίδιου σου του σώματος δεν είναι ούτε ολοκλήρωση ούτε αυτοσκοπός. Αν για κάποιους ανθρώπους η επίγνωση της αδυναμίας καθοδήγησης των ανθρώπινων εγχειρημάτων σε κάποιο καθορισμένο σκοπό ισοδυναμεί με μια αίσθηση ματαιότητας των πραγμάτων, για μένα αποτελεί πηγή μεγάλης παρηγορίας. Ίσως επειδή δεν θα ήθελα να αποδειχτεί ότι είμαι ο μοναδικός άνθρωπος που δεν έκανε ποτέ κάτι που ήταν γραφτό να συμβεί.

Έχω την εντύπωση ότι αυτά που λέω δεν είναι ποτέ αρκετά· ότι κοροϊδεύω τον εαυτό μου. Κάνω πάντα ολόκληρο αγώνα για να περιορίσω μια παράγραφο, μια σκηνή, έναν διάλογο. Όταν ξαναδουλεύω μια σελίδα, η νέα εκδοχή είναι τουλάχιστον μία σελίδα συν μία γραμμή μεγαλύτερη. Δύο πράγματα συμβάλλουν σε αυτό, νομίζω. Πρώτον: ότι είμαι πολύ φειδωλός στις συζητήσεις στην καθημερινή μου ζωή και το αναπληρώνω αυτό γράφοντας περισσότερο. Δεύτερον: η μεγάλη δυσκολία που αντιμετωπίζω στο να μεταφέρω πειστικά εικόνες· η αίσθηση, τέλος, της λεκτικής ανεπάρκειας: αυτά μου προκαλούν την ισχυρή πεποίθηση ότι προδίδω το θέμα μου. Δεν υπάρχει αμφιβολία, επομένως, ότι αντισταθμίζω την έλλειψη ποιότητας με ποσότητα. Πράγματι, αγαπώ πολύ τα χοντρά βιβλία, τις γεμάτες σελίδες, τα χειρόγραφα που ξεχειλίζουν από μικρά γραμματάκια: είναι χαρά για το μάτι, για την αίσθηση της αφής.

Απεχθάνομαι, βέβαια, όπως όλοι, το πλάτειασμα και την άσκοπη πολυλογία. Αλλά μου φαίνονται όλα τόσο εξαιρετικά, τόσο απροσδόκητα, που το παραμικρό παιχνίδισμα του φωτός και της σκιάς θα χρειαζόταν ένα ολόκληρο βιβλίο για να περιγραφεί. Το να αφηγηθείς τη σιωπή, το κενό, την ηχώ μιας λέξης, το βάρος ενός βλέμματος, όλα αυτά τα φαινομενικά κοινότοπα και ασήμαντα πράγματα, ανοίγει άπειρες δυνατότητες που η καθεμία είναι πιο θαυμάσια από τις άλλες. Όταν ο Πωλ Βαλερύ λέει ότι είναι ανίκανος να γράψει μυθιστόρημα γιατί, για παράδειγμα, δεν μπόρεσε ποτέ να του τραβήξει το ενδιαφέρον ένα χτύπημα στην πόρτα, μου φαίνεται ότι επιδεικνύει μια πλήρη αδυναμία κατανόησης της εξαιρετικής έμπνευσης που μπορεί να προκαλέσει ένα απλό χτύπημα σε μια κλειστή πόρτα. Η ποιητική αντήχηση, η επική άλως ακόμα και μιας ασήμαντης πράξης μπορεί να προσλάβει τέτοια απροσδόκητη δύναμη, δυσανάλογη, όπως φαίνεται, με τα στοιχεία που συνιστούν την ίδια την πράξη. Στις δύο πλευρές της πόρτας, δύο κόσμοι σε πλήρη μεταλλαγή μπορεί να κρέμονται από το σήμα που θα δώσει ένα δάχτυλο επάνω σε μια ξύλινη επιφάνεια – για την εκπλήρωση της μίας ή της άλλης κατεύθυνσης. Αν είχα χρόνο, αν δεν ένιωθα την υποχρέωση να ασχολούμαι με πιο επείγοντα πράγματα, θα μπορούσα να γράφω εκπληκτικές ιστορίες για το αγκάθι ενός κάκτου,

για μια δεκάρα που έπεσε από το παράθυρό μου, για το τσιγάρο που σιγοκαίγεται κάτω από τη μύτη μου, για την κραυγή που μόλις ακούστηκε ζητώντας βοήθεια, για εσάς που με διαβάσετε και που δεν σας γνωρίζω, αλλά που σας γνωρίζω καλύτερα από ό,τι γνωρίζετε εσείς τον εαυτό σας, για τον εαυτό μου που δεν πρόκειται να γνωρίσω ποτέ· και θα έγραφα τη φανταστική ιστορία κάθε λέξης κάθε λεξιλογίου τωρινού και μελλοντικού. Γιατί σε τίποτα από αυτά δεν αξίζει η αδιαφορία· και γιατί σε ό,τι *είναι*, θα ήθελα να είμαι.

Να πίνεις από κάθε πηγή. Να ρουφάς κάθε ποτό. Να έχεις μια άσβεστη δίψα. Έχω ευχηθεί να μπορούσα να διασχίσω περισσότερες ερήμους από όσες είναι δυνατόν να διανύσει ένας άνθρωπος στη ζωή του, ώστε να σιγουρευτώ ότι ποτέ δεν θα καταφέρω να χορτάσω εντελώς τη δίψα μου με χαρές και λύπες. Θα ήθελα να μη χάσω τίποτα. Θα μου άρεσε να συμμετέχω σε κάθε ανακάλυψη, σε κάθε εμπειρία, να προσφέρω κάθε σταγόνα του αίματός μου. Θα ήθελα να αφρίζω νύχτα και μέρα, να μην κοιμάμαι ποτέ, να μη δίνω χρόνο στον εαυτό μου να ξεχνά τη δίψα μου. Θα ήθελα να μη χαράμιζα ποτέ αυτή την εξαιρετική αλλαγή του να είσαι ζωντανός.

Η όρεξή μου για ζωή είναι τόσο τερατώδης που, καθώς ατενίζω τα τριάντα πέντε μου χρόνια, μου φαίνεται μερικές φορές, σαν να μην έχω κάνει τίποτα που να αξίζει τον κόπο. Στην πραγματικότητα, είμαι πεπεισμένος ότι δεν πρόκειται ποτέ να γνωρίσω την ανόητη χαρά εκείνου που με γεμάτη κοιλιά και πρησμένη κύστη ξελασκάρει τη ζώνη του και αναφωνεί: «Ορίστε..., τώρα χόρτασα!».

Η πρωτοφανής ικανότητα αφομοίωσης που επιδεικνύει ο άνθρωπος. Φαίνεται ότι το σώμα του, και ακόμη περισσότερο η ψυχή του, είναι φτιαγμένα με τέτοιο τρόπο ώστε να αντέχουν κάθε προσβολή. Δεν μπορείς να αναγκάσεις ένα λιοντάρι να υιοθετήσει τον τρόπο ζωής του τσακαλιού, έναν αετό τον τρόπο ζωής της κότας. Αλλά άπειροι είναι οι άνθρωποι που ζουν σαν σκυλιά.

Πόλεις

Για την Γκαλι

Πόλεις των παιδικών μου χρόνων, σήμερα πόλεις της νύχτας. Κάθε πέτρα είναι ένας φίλος
Που έχει ζυμώσει η σάρκα, που έχουν ευλογήσει οι σφαίρες

Ήρμες χαραυγές, όταν το χαμένο παιδί μετρούσε το βήμα του
Με τα κουτσά βήματα των ημερών
Φθινοπωρινά φύλλα, ξεσπάσματα χιονιού, χριστουγεννιάτικα δέντρα που ονειρευόμασταν από καιρό
Σε παράθυρα που περιστρέφονται σαν ήλιοι
Πρώτα κλάματα, πρώτα δόντια, η τρελή σβούρα της αθωότητας
Μεθυσμένος από την έλλειψη σούπας, από τα θραύσματα ουρανού, μεθυσμένος με χτυπήματα στον λαιμό
Λατερνατζήδες χαμένοι σε περιφρονημένα πεζοδρόμια
Μεγάλωσα μέσα στο απρόσωπο πλήθος στο στραβό πέραςμα των εποχών
Γκρίζες προσόψεις φαγωμένες από τις τρύπες
Σπίτια που κρέμονται στην κίτρινη δέσμη των λαμπτήρων
Μόχθος που δεν σταματά ποτέ, ρουφιάνοι που δεν ξεκουράζονται ποτέ
Αστυνομικά τμήματα, τράπεζες, πόρνες από παγωμένο μπετόν
Μεγάλωσα κάτω από τη σιωπηλή παντομίμα των ροπάλων
Χολέρα στην μπουτονιέρα μου, πογκρόμ που έρπουν μέσα στη νύχτα
Απεργίες χωρίς τέλος, ω λιμάνια της αναχώρησης,
Όπου τα πεζοδρόμια είχαν τη γεύση του μέλλοντος.

Πόλεις της παιδικής μου ηλικίας. Πόλεις όπου η καρδιά μαθαίνει αδέξια

Να τραυλίζει στη σκιά των φυλακών
Προμαχώνες διάτρητοι από τα γοθτικά βέλη
Έφιπποι αυτοκράτορες, άγιοι σκαλισμένοι σε ξύλο αγχόνης
Δημοτικοί σύμβουλοι με κοιλιές φουσκωμένες από τις βιταμίνες

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Διότι η σιωπή ήταν ο θάνατος των βασιανισμένων
Ψιθυριστά σιντριβάνια στα γαλήνια βάθη των θησαυροφυλακίων
Παναγία του Ελέους, μία ακόμα στροφή του τροχού
Μακρινοί πυροβολισμοί, κοντινοί πυροβολισμοί
Αρχαία σταυροδρόμια, τριάντα χιλιάδες νεκροί στην Κοιμούνα
Παράξενα γείσα όπου το αίμα μας έχει σφυρηλατήσει τη χάρη των
αιώνων
Και οι αιώνες την ασημένια πατίνα τους

Γκερνίκα, Βαρσοβία, Κόβεντρι, Βελιγράδι, Αμβούργο, πόλεις της
παιδικής μου ηλικίας
Σήμερα πόλεις της νύχτας
Σας έφτιαξα με την οργή του χρόνου
Με αυτά εδώ τα χέρια μου, με αυτό εδώ το μεδούλι μου
Σας αγάπησα, λεωφόρους της ενέδρας, τυφλά σοκάκια της ακίνητης
αγωνίας
Γυναίκες κρυμμένες σε βαθιά κελάρια να καταριοούνται τα ξασπρι-
σμένα αστέρια –
Οι άντρες μας δεν έχουν γυρίσει πίσω, οι εραστές μας δεν πρέπει να
πεθάνουν
Από την προδοσία των αστεριών

Λίντιτσε, Δουνκέρκη, Κολωνία, Λένινγκραντ, Παρίσι, πόλεις των
παιδικών μου χρόνων
Τώρα πόλεις ρημαγμένες
Κάτω από το φευγαλέο βλέμμα του χαρούμενου βρυχηθμού σας
Πόλεις όπου ήπια το γάλα των υπονόμων
Όπου έφαγα τον χαλκό των μνημείων
Όπου μάζεψα φιλιά από μουσελίνα, ω λαγόνιο πάθος
Από αδελφικές επαναστάσεις

Πόλεις της παιδικής μου ηλικίας, σήμερα πόλεις της νύχτας
Στα σταυρωμένα γκέτο σας, κάτω από τους ετοιμοθάνατους καθε-
δρικούς σας
Στον πάτο της πυραμίδας των ζωντανών σκουπιδιών

Οστά περιμένουν και μετρούν τις πέτρες του πλακόστρωτου,
Δεκαπέντε δισεκατομμύρια
Εκατόν-είκοσι-ένα-εκατομμύρια
Διακόσιες-εβδομήντα-εφτά-χιλιάδες
Πέτρες πλακόστρωτου
Σε ένα μόνο οδόφραγμα ανάμεσα στα ξεδοντιασμένα σαγόνια τους¹

Φθινόπωρο 1943 – Χειμώνας 1944

1. (σ.τ.μ.) 15.121.277.000 υπολογίζεται ότι ήταν οι πέτρες από το πλακόστρωτο που είχαν χρησιμοποιήσει οι προλετάριοι του Παρισιού για να φτιάξουν οδοφράγματα στις δύο επαναστάσεις του 1848. Ο αριθμός αυτός αναφέρεται από τον Βίκτωρα Ουγκώ στο έργο του *Choses Vues* βάσει ενός αστυνομικού δελτίου (Hugo Victor, *Απ' όσα έχω δει*, εκδόσεις Νίκας, 2016).

Λουί Αραγκόν ή ο Επαγγελματίας Πατριώτης

*Είναι λυπηρό ότι συχνά,
για να είσαι καλός πατριώτης,
πρέπει να είσαι εχθρός της υπόλοιπης ανθρωπότητας.*

Βολταίρος

Η γεύση του πικρού φρούτου που ονομάζουν «πατριώτη» (άσχετα με τον τόπο προέλευσής του) μου προκαλεί κοιλιακό άλγος. Φρούτο πικρό και άγουρο, ο πατριώτης που εξασκεί το επάγγελμα να αγαπάει την πατρίδα «του» και που κατά συνέπεια δεν αγαπά τη δική σας. Πικρό φρούτο, άγουρο και ζαρωμένο που η εποχή μας εκκρίνει όπως ο γυμνοσάλιαγκας το σάλιο του και που όμως η σύστασή του δεν έχει καμία σχέση με τη Ζαν ντ' Αρκ, τον Μπολιβάρ και άλλους Μακκαβαίους. Δεν γνωρίζω πιο ιδιόμορφο μείγμα κακεντρέχειας, δακρύρροιας και χρόνιας δυσκοιλιότητας από τη γυναίκα που κορδώνεται όταν βλέπει τα χρώματα της πατρίδας «της» να ανεμίζουν υψωμένα σ' ένα σκουπόξυλο ή τον κύριο που πνίγεται από συγκίνηση στο άκουσμα της σάλπιγγας του συντάγματός «του». Μια ιδιόρρυθμη και διαβρωτική χημεία που αντιδρά σαν οξύ αν δεν εκτιμάς ιδιαίτερα την ανδρεία των υπαξιωματικών σου, την υπεροχή των οικογενειακών σου αρετών ή την ανωτερότητα της τσίχλας σου. Ψυχολογία γάλου που καθισμένος πάνω στον σωρό των κουτσουλιών του βλέπει τον κόσμο ρόδινο, και εξαργιώνεται αν ο γειτονικός γάλος τον τσιμπήσει.

Ψυχολογία γάλου που φουσκώνει επιδεικτικά την ουρά του. Αλλά ο γάλος είναι τουλάχιστον έντιμος. Ο θεός των γάλων του έδωσε ουρά και είναι φυσικό να τη φουσκώνει. Πιστός στη φύση του, θα ανταποκριθεί κλώζοντας μόλις σημάνουν τα ηρωικά κρόταλα. Αν είναι Μολδαβός θα πάθει κρίση αν το όνομά του μπει σε κάποιο δελτίο τύπου μετά από το όνομα ενός Βαταβού. Αν είναι Βαταβός θα αισθανθεί περήφανος. Φουσκώνει και διαστέλλεται όταν τον κολακεύουν, όταν παινεύουν τα φτερά, τα νύχια ή την κοπριά του, δυσανασχετώντας όταν το χειροκρότημα δεν είναι αρκετά δυνατό.

Επιδεικνύει κάθε δυνατή κακογουστιά. Διανθίζει τους λόγους του με λυρικά τρέμουλα. Θαυμάζει ανδριάντες έφιππων ανδρών. Προτιμά την πομπώδη ποίηση. Είναι εξαιρετικά επιρρεπής στα θεατρικά κόλπα και σε κάθε επίσημη φανφάρα. Δίνει το παρόν σε όλες τις παρελάσεις, χειροκροτώντας δυνατά. Αλλά τίποτα δεν τον συναρπάζει περισσότερο από τον αριθμό των βομβαρδιστικών «μας», τη χωρητικότητα του στόλου «μας», τα κουμπιά των παντελονιών του πεζικού «μας». Ενώ εκτιμά τα τυριά της επαρχίας «μας» και τους γοφούς των κοριτσιών «μας» (στην πραγματικότητα, οτιδήποτε μπορεί να συνδεθεί με την κτητική αντωνυμία «μας» ανοίγει τους κρουνούς του πατριωτισμού του, αφού είναι ένας πολίτης του οποίου η υπερηφάνεια ξεχειλίζει), πάνω από όλα γοητεύεται από τη σάλπιγγα και το ξίφος. Είναι πολεμοχαρής, όπως κάποιοι άνθρωποι αλληθωρίζουν ή έχουν χρόνια καταρροή· του έρχεται φυσικά, χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια. Και όσο πιο ένδοξες είναι οι σάλπιγγες, όσο πιο δυνατός είναι ο θόρυβος του ξίφους που σέρνεται στο πεζοδρόμιο, τόσο πιο περήφανος θα είναι ο Μολδαβός που δεν είναι Βαταβός και ο Βαταβός που δεν είναι Μολδαβός.

Αλλά τουλάχιστον είναι έντιμος. Όχι πολύ έξυπνος, αλλά τίμιος. Πατριώτης ελέω συγκυριών, ελέω ιστορικών κατακλυσμών, πιστεύει ειλικρινά (στον βαθμό που το πιστεύει) ότι η χώρα «του» εφηύρε ή συνέβαλε στην εφεύρεση των περισσότερων πραγμάτων που αναφέρονται στις εγκυκλοπαίδειες, από τον ρομαντικό έρωτα μέχρι τον συρμάτινο κόφτη βουτύρου. Καταπίνει σαν φάρμακο τις κοινοτοπίες και τα κλισέ της πατριωτικής αργκό και τις αναμασά με μειωμένη ευγλωττία αλλά μεγαλύτερη ένταση. Και παρόλο που μπορεί να μη συμφωνεί πάντα με τον ένα ή τον άλλο νόμο της χώρας «του», με την μια ή την άλλη στρατηγική των στρατηγών «του», θα τους υπερασπιστεί με πάθος αν ο πατριώτης στην άλλη πλευρά των συνόρων τολμήσει να τους επικρίνει. Πιστεύει ότι τα άπλυτα ρούχα πρέπει να πλένονται «εντός της οικογένειας», γιατί φυσικά πιστεύει στην εθνική οικογένεια. Κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο, δεδομένου ότι η ηθική του πατριώτη Μολδαβού και του Βαταβού δεν απορρέει από κάποιο δόγμα αλλά από ένα σύμπλεγμα, δεν προέρχεται από κάποια ιδεολογία αλλά από ένα πλέγμα συναισθημάτων,

τόσο ο Μολδαβός όσο και ο Βαταβός δεν είναι καθόλου επαγγελματίες πατριώτες, αλλά απλώς αξιοθρήνητα θύματα.

Ο επαγγελματίας πατριώτης είναι ένα εντελώς διαφορετικό είδος. Δεν διαθέτει τη μακάρια σιγουριά του γάλου, ούτε τη ματαιοδοξία του. Παρόλο που κλώζει δυνατά και καθαρά, παρόλο που δεν περιφρονεί τα ρητορικά αποτελέσματα της θεατρinίστικης δημαγωγίας, δεν πάσχει από χρόνια δυσκοιλιότητα. Γνωρίζει ότι πουλάει ένα εμπόρευμα και την ακριβή του τιμή. Ο Μολδαβός-Βαταβός πατριώτης μας (ένα είδος σχετικά παλιό, γεννημένο από τους εθνικοαπελευθερωτικούς πολέμους του περασμένου αιώνα) φωνάζει σε κάθε κλίση *Patria-Patriae* και πεθαίνει από ασφυξία. Ο επαγγελματίας μας, ένα πρόσφατο προϊόν, αντλεί το ύφος του από την τρέχουσα παρακμή της εθνικής ιδέας, χρησιμοποιεί στυλ και ρητορικά στολίδια και δεν πεθαίνει απ' αυτά. Όπως ο άθεος που γίνεται στυλοβάτης της εκκλησίας στα γεράματα ή ο νεαρός αναρχικός που με τον γάμο γίνεται υπόδειγμα ευπρέπειας της μεσαιας τάξης, έτσι και ο επαγγελματίας πατριώτης στην αρχή της καριέρας του δεν αισθάνεται παρά μόνο αηδία για αυτό που αργότερα θα απολαύσει με χαρά. Αλλά ακόμη και εδώ ο παραλληλισμός δεν είναι ακριβής. Ο πρώην άθεος και ο νεαρός αντικομφορμιστής που τελικά εντάσσονται στη μεγάλη στρατιά των *yes-men*, υποκύπτουν τουλάχιστον κάτω από το αδυσώπητο βάρος των κοινωνικών πιέσεων, υφίστανται ένα είδος αντίστροφης εξέλιξης και οι πεποιθήσεις τους ρευστοποιούνται μέσα στον καθολικό διαλύτη των αστικών προτύπων. Αλλά ο επαγγελματίας πατριώτης είναι σχεδόν πάντα ο συνειδητός και σκόπιμος αποστάτης. Αυτό που πραγματικά διαφοροποιεί τον επαγγελματία από τον βελάζοντα πατριώτη, ωστόσο, είναι ότι τα πάθη του δεύτερου είναι ριζωμένα στο πατρικό του έδαφος, άρρηκτα συνδεδεμένα, τρόπον τινά, με το πιστοποιητικό γέννησής του – αν είναι Μολδαβός, ορκίζεται στη Μολδαβία, αν είναι Βαταβός, στη Βαταβία. Αντίθετα, ο επαγγελματίας μας, όποια κι αν είναι η πατρίδα του και η μητρική του γλώσσα, έχει ένα και μόνο πάθος: το πάθος για τη σταλινική Ρωσία. Αυτός ο επαγγελματίας πατριώτης είναι στην ουσία άπατρις, και περιέργως μεταξύ των εκατομμυρίων

απάτριδων των ημερών μας είναι ο μόνος που υποτάσσεται στον πιο τερατώδη ολοκληρωτισμό.

Το πρότυπο αυτού του απάτριδος επαγγελματία πατριώτη, ο οποίος κατέκτησε ένα είδος σπουδαιότητας κρατώντας την αγιαστούρα του Στάλιν, είναι ο Λουί Αραγκόν.

Ο Λουί Αραγκόν, ποιητής με τη χάρη των θεών, σαλπικτής με τη χάρη του Αγίου Ιωσήφ.

Ο Λουί Αραγκόν, πρώην συγγραφέας του *Paysan de Paris* (Ο Παριζιάνος χωρικός), του *Traite du Style* (Πραγματεία περί ύφους), πρώην ντανταϊστής, πρώην σουρεαλιστής, πρώην εαυτός του.

Ο Λουί Αραγκόν, που κάποτε έγραψε: «...επιτρέψτε μου εδώ, στο ίδιο μου το σπίτι, σε αυτό το βιβλίο, να πω στον γαλλικό στρατό ότι τον περιφρονώ» (το παραθέτω από μνήμης), που έγραφε έτσι όταν είχε έμπνευση.

Ο Λουί Αραγκόν που ούρλιαζε όπως ο δεκανέας που είχε υπηρεσία στο Ουζμπεκιστάν, «Ζήτω τα Ουράλια!», όταν δεν είχε πια πολλή έμπνευση.

Ο Λουί Αραγκόν που πλέον είναι περισσότερο εθνικιστής από τον Ντερουλέντ¹ και κράζει σαν κόκορας: «...ποτέ δεν θα σβήσει η αναγεννημένη από τη στάχτη της αιώνια φλόγα της πατρίδας», όταν από έμπνευση δεν του είχαν μείνει παρά τούβλα.

Αλλά ίσως είμαι άδικος. Ίσως, βγάζοντας την ειλικρινή μου απέχθεια για το επάγγελμα του απάτριδος πατριώτη, να επιθυμώ να το θάψω τόσο πολύ, προκειμένου να στερήσω από τον ονομαστό Αραγκόν έστω και μια στάλα ειλικρινούς συναισθήματος. Ίσως, με τίμημα τη δική μου απέχθεια, να έχει κερδίσει άλλες επιδοκμασίες, πιο έγκυρες, πιο ανιδιοτελείς από τις δικές μου. Μπορεί η εμετική επίδραση του ήθους του, της πρόζας του, της ρίμας του, σε όσους παραμένουν προσκολλημένοι στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια και το ανεπανάληπτο της ζωής, σε όσους δεν τρέφονται με το μίσος και δεν πιστεύουν ότι μια σφαγή ξεπλένεται από μια δεύτερη – μπορεί αυτή η επίδραση να μην είναι το σωστό κριτήριο για να κρίνουμε

1. (σ.τ.μ.) Γάλλος αντι-γερμανός ακροδεξιός εθνικιστής, ιδρυτής της Λίγκας των Πατριωτών.

τον επαγγελματία μας. Ίσως και να είναι έτσι. Άλλωστε, χειροκροτείται, αποθεώνεται, ευωδιάζει σ' αυτούς που τον έβριζαν την εποχή που η τέχνη του (τότε που ήταν αυθεντική) τους χτυπούσε κατάμουτρα. Γι' αυτούς τους ανθρώπους δουλεύει τώρα, γι' αυτούς λέει τώρα: «Αχ μιλήστε μου για αγάπη, κύματα, κυματάκια...», για την ίδια αυτή πελατεία, την οποία περιφρονεί ενώ κακαρίζει κάτω από τα παράθυρά της, και η οποία του ανταποδίδει τη φιλοφρόνηση ενώ τον περιβάλλει με επαίνους· αυτή η πελατεία, την οποία έχει εντολές να αποπλανήσει, της οποίας κολακεύει τα πιο ταπεινά ένστικτα, όπως είναι φυσικό για κάποιον που προσπαθεί να βγάλει τα προς το ζην στο στρατόπεδο του εχθρού. Αλλά ας μην πει κανείς ότι και πάλι υποκύπτω στην αποστροφή μου, γιατί στο *La Nouvelle Releve*, το αξιοσέβαστο καθολικό περιοδικό από τον καθωσπρέπει Καναδά, μπορεί κανείς να διαβάσει με την υπογραφή του κ. Raymond-Marcel (τόμος 3, αριθ. 6, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1944) τα εξής:

Πριν από μερικά χρόνια, όποιος στον Καναδά προσπαθούσε να επαινέσει βιβλία όπως τα *Les Cloches de Bale* (Οι καμπάνες της Βασιλείας), *Le Mouvement Perpetuel* (Η αέναη κίνηση), *Anicet* (Ανισέ), ή να χαρακτηρίσει τέχνη τις αισχρολογίες των *Parametres* (Παράμετροι), θα ήταν δακτυλοδεικτούμενος. Σήμερα, αρκεί αυτός ο Αραγκόν να αναφέρει τη Γαλλία, με το χέρι του στην καρδιά, για να επικαλεστεί τη Δουνκέρκη ή την «πισώπλατη μαχαιριά» του Ιουνίου, και του συγχωρείται όλο το ταραγμένο παρελθόν του. Τον αναφέρουν στα σαλόνια, η ποίησή του διαβάζεται στο ραδιόφωνο, με κάθε είδους σεραφική συνοδεία, τον απαγγέλλει κανείς στο πρωινό του, ενώ βυθίζει το μαχαίρι στο βάζο με την αγγλική μαρμελάδα. Σπάει τα νεύρα ακόμη και των πιο ήπιων κριτικών το γεγονός ότι αυτοί οι άνθρωποι, που ποτέ δεν κατάλαβαν τίποτα από ποίηση και θεωρούσαν πάντα τους «μάντεις» και τους βάρδους αλήτες του δρόμου, παλιάτσους ή φανατικούς, ότι αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι απολαμβάνουν τώρα τον Αραγκόν ως το αγαπημένο τους αστέρι.

Η εκδίκηση της αστικής τάξης κατά της ποίησης! Το γεγονός ότι το σύμβολο της αταξίας γίνεται σύμβολο της τάξης και λάβαρο του πιο άκαμπτου εθνικισμού (ενός τύπου εθνικισμού που επιδιώκει να ανατρέψει πλήρως το παρελθόν) έχει κάτι το ανησυχητικό... «Αυτές οι εξάρσεις ενθουσιασμού, αυτές οι υστερίες θαυμασμού που προκαλούνται γενικά από τα πιο ευτελή έργα, πρέπει σίγουρα να καταθλιβούν τον ειλικρινή εραστή της τέχνης που καταλαβαίνει καλά ότι η ποίηση είναι πάντα μπροστά από το κοινό και ότι ο Αραγκόν της προσφέρει κακή υπηρεσία επαναφέροντάς την στην τάξη...»

Αλλά θα ήταν λάθος να πιστεύει κανείς ότι ο Αραγκόν αρκείται μόνο στο να δίνει τον ρυθμό στην ποίηση. Οι έρωτες αυτού του πατριώτη είναι τόσο αποκλειστικοί, η ζήλια του τόσο απόλυτη, σκοπεύει να φιμώσει την αγαπημένη του από πάνω και να της φορέσει ζώνη αγνότητας από κάτω. Γιατί ενώ τραγουδά:

Μπορείτε να καταδικάσετε έναν ποιητή σε σιωπή
Και να κάνετε ένα πουλί του ουρανού σκλάβο της γαλέρας...
Αλλά να του στερήσετε το δικαίωμα να αγαπάει τη Γαλλία...
Πρέπει να ξέρετε ότι δεν μπορείτε να το κάνετε αυτό...

ζητάει κάτεργα και δώδεκα σφαίρες στο στομάχι για όποιον αρνείται να σκεφτεί με τον ίδιο τρόπο ή να βγάλει το καπέλο του όταν αναφέρεται η λέξη Γαλλία – συγγνώμη, εννοούσα Ρωσία.

«Υπάρχει μια ποίηση της αθλιότητας», γράφει ο Λουί Αραγκόν, κοιτάζοντας τον καθρέφτη, για το έργο *Pages de Journal* (Σελίδες ημερολογίου) (1939-1942) του Αντρέ Ζιντ – και στο ίδιο κείμενο, το οποίο, όσον αφορά την αθλιότητα, είναι το αριστούργημά του, προσθέτει: «Ξέρω ότι θα υπάρξουν πολλοί που θα πουν ότι είναι πραγματικά πολύ προφανές από πού προέρχεται η αντιπάθεια που έχω γι' αυτόν». Ε, ναι! Διάολε, δεν είναι και λίγοι. Πράγματι, υπάρχουν πάρα πολλοί που θυμούνται ότι ο Αραγκόν γοητευόταν από κάθε κόμμα της πέννας του Ζιντ την εποχή που ο Ζιντ πίστευε για την ΕΣΣΔ ότι ο Αραγκόν θεωρεί υποχρεωτικό να πιστεύει κανείς για την ΕΣΣΔ. Και θυμούνται επίσης ότι δεν σταμάτησε να ζητάει το τομάρι του Ζιντ από τότε που ο Ζιντ τόλμησε να σκεφτεί ότι

στην ΕΣΣΔ σκοτώνονται άνθρωποι. Πάρα πολλοί άνθρωποι ξέρουν τι ευγενή συναισθήματα κρύβονται πίσω από τις έντονες διαμαρτυρίες του Αραγκόν για την επιστροφή του Ζιντ «ανάμεσα σε εμάς που ακόμα αναλογιζόμαστε τα ματωμένα κενά στις τάξεις μας» – πραγματικά πάρα πολλοί. Αλλά και αν κάποιος αφελής δεν αντιλαμβάνεται τίποτα, ο Αραγκόν αναλαμβάνει να τον μυήσει στις οδύνες της καρδιάς του: αυτή την κακία αγαθούλη μου του την κρατάω λόγω των δύο βιβλίων του με θέμα το ταξίδι στη χώρα του πάθους μου. Ο Αραγκόν δεν θα κοιμηθεί ήσυχος, η Ζαν ντ' Αρκ δεν θα πάψει να μυξοκλαίει μέχρι να εξαλειφθεί αυτό το θανάσιμο αμάρτημα και ο Ζιντ να το εξιλεώσει με το ίδιο του το αίμα. Τα «ματωμένα κενά» που θωρεί ο επαγγελματίας πατριώτης στο πλευρό του δεν μπορούν να γεμίσουν. Το σώμα του σπουδαίου γέροντα λείπει για να γεμίσει ο τάφος. Ο Αραγκόν έσπευσε να καλύψει αυτή την έλλειψη, αυτό το πτώμα που λείπει για να συμπληρωθεί η συλλογή των τρόπαιών του. Ανεβασμένος στις φτερούγες της ιερής αγάπης του για την πατρίδα, άφησε τον εαυτό του να κατέβει γλιστρώντας πάνω από τις *Σελίδες ημερολογίου*, και τι φρίκη! – αυτό που ανακάλυψε πρώτα απ' όλα ήταν ότι από τα τέλη του 1940, ο συγγραφέας του *L' Immoraliste* (Ο ανηθικολόγος) είχε δείξει μεγάλο ενδιαφέρον για τη γερμανική γλώσσα, για την ακρίβεια για τον Γκαίτε, λες και, πρόσθετε ο Λουί Αραγκόν, «λες και μπροστά στην επιτυχία του γερμανικού στρατού αποτελούσε πραγματικό καθήκον να διαβάσει κανείς *Φάουστ*».

Ε όχι, το πραγματικό καθήκον θα ήταν να εντρυφήσει κανείς στη *Ζωή του Σουβόροφ*,² εικονογραφημένη μάλιστα αν είναι δυνατόν, και αν δεν μπορούσε να συνθέσει οκτάστιχα στις οποίες το όνομα Μπαγιάρ³ να κάνει ομοιοκαταληξία με τη λέξη «gaillard» [σθεναρός] (Αχ! Αν ο Ζιντ είχε τη λυρική ιδιοφυΐα του Αραγκόν!), τουλάχιστον να επιχειρήσει να γράψει ένα μικρό έργο για την απύθ-

2. (σ.τ.μ.) Ρώσος στρατηγός του 18^{ου} αιώνα.

3. (σ.τ.μ.) Γάλλος ιππότης που έδρασε την περίοδο μεταξύ Μεσαίωνα και Αναγέννησης, ο οποίος είχε γίνει γνωστός ως «ιππότης χωρίς φόβο και υπεράνω πάσης μομφής». Άγαλμά του κατεδαφίστηκε από τον γερμανικό στρατό κατά την περίοδο της Κατοχής.

μενη διαστροφή του γερμανικού λαού, του Γκαίτε πάνω απ' όλα. Αλλά η αγωνία του απάτριδος πατριώτη μας πλησιάζει τον εφιάλτη όταν ο Ζιντ, που πάντα ζυγίζει προσεκτικά τα λόγια του, παρατηρεί ότι πολλοί χωρικοί θα δέχονταν ότι «ο Καρτέσιος ή ο Βαττώ [διάσημος ζωγράφος] υπήρξαν Γερμανοί ή ότι δεν υπήρξαν ποτέ αν αυτό θα τους επέτρεπε να πουλήσουν το σιτάρι τους λίγο ακριβότερα». Εξάλλου, κανείς δεν αγνοεί ότι οι Νορμανδοί, οι Πικάρδιοι και οι Λωρένιοι διεξήγαγαν πόλεμο επί έναν αιώνα στο όνομα του Βαττώ του οποίου είχαν όλοι διαβάσει το έργο *Discours* (Λόγος περί της Μεθόδου) και στο όνομα του Καρτέσιου, του οποίου τις «*fêtes champêtres*» (αγροτικές γιορτές) είχαν όλοι θαυμάσει. Ο Αραγκόν εξοργιζόταν ακόμη περισσότερο γιατί ήξερε ότι σε μια πολιτισμένη, ελεύθερη και σοσιαλιστική χώρα, το μελάνι θα γινόταν νεράκι στην πένα του συγγραφέα που θα τολμούσε να ισχυρισθεί για τους Καλμούκους ή τους Κοζάκους ότι αδιαφορούν ολότελα για το αν ο Πούσκιν ήταν Ρώσος ή Κουβανός. Αλλά όταν στις 14 Ιουλίου ο Ζιντ σημείωνε ότι: «το πατριωτικό αίσθημα δεν είναι πιο σταθερό από τις άλλες μας αγάπες...», ο Αραγκόν, του οποίου ο πατριωτισμός έχει όλη τη σταθερότητα που απαιτεί μια πολιτική εντολή, ανέβηκε απλώς στο ψηλό του άλογο και άρχισε να φωνάζει «*Θάνατος στους προδότες!*»

«Θάνατος!» – υπήρξε πάντα η αγαπημένη κραυγή του χαρακτήρα μας. Ακόμα και στο απόγειο της νιότης του, άφηνε στο πέρασμά του μια μπόχα νεκροφιλίας. Η σκιά της αγχόνης δέσποζε πάνω από τη δόλια σταδιοδρομία του και στη σκιά της του άρεσε να ονειρεύεται. Έχω ακούσει ότι ένας συγγενής του εξ αγχιστείας – ένας κακότυχος μικροχαφίς στην υπηρεσία της Γκεπεού– είχε εκτελεστεί στη Ρωσία, και τον είδαν να τρίβει τα χέρια του λέγοντας «έτσι έπρεπε». Κανείς δεν κραύγαζε περισσότερο «Θάνατος!» κατά τις τραγικές ημέρες του Μαΐου του 1937 στη Βαρκελώνη· κανείς δεν κατήγγειλε αποτελεσματικότερα στην αστυνομία τους αντισταλινικούς Ισπανούς αγωνιστές που είχαν καταφύγει στη Γαλλία. Σήμερα έχει βαλθεί να εξοντώσει τον Ζιντ. Αλλά ποιος δεν τον γνωρίζει πια; Σε ποιον δεν έρχεται ναυτία κοιτάζοντας την άβυσσο που μέσα της ο Αραγκόν δεν σταμάτησε να βυθίζεται; Ποιος δεν τον έχει δει,

χθες αντιμιλιταριστή, σήμερα καμαρώνοντας για τα παράσημά του, χθες υστερικά διεθνιστή και σήμερα ξενοφοβικό μέχρι το κόκκαλο; Υπάρχει ατραξιόν ζογκλέρ ή σαλτιμπάγκου που να μην έχει εκτελέσει; Τον έχουμε δει να χορεύει κοζατσόκ υπό τους ήχους της Μασσαλιώτιδας, να μεθάει με βότκα και να φωνάζει «*ζήτω τα γαλλικά κρασιά*». Χειροκροτούσε τις δίκες της Μόσχας και ζητούσε δικαιοσύνη, εξυμνούσε τη «σοβιετική δημοκρατία» και καταδίκασε τον «ντόπιο φασισμό». Τον είδαμε να φρικιά και μόνο στο άκουσμα της λέξης εκκλησία και να κάνει διαβήματα στον καρδινάλιο Βερντιέ για να μεσολαβήσει στον Φράνκο ώστε να αναστείλει τον βομβαρδισμό της Μαδρίτης λόγω των Χριστουγέννων (1936). Αφού ζήτησε κρεμάλες για τους πασιφιστές, μόνο αυτός ανάμεσα στους τόσους δεξιότεχνες της πένας είχε το θράσος να διακηρύξει στο ρωσικό φύλλο της *Ce Soir* (24 Αυγούστου 1939) ότι το σύμφωνο Χίτλερ-Στάλιν σημαίνει σίγουρη και εξασφαλισμένη ειρήνη, σε αντίθεση με τη Γαλλία, αυτή την ιμπεριαλιστική σκύλα, που ονειρεύεται μόνο αιματοχυσίες και πολέμους. (Αιφνιδιασμένοι και χωρίς οδηγίες, ο Κασέν (Cachin) και ο μακαρίτης Περί (Péri) δεν ήξεραν τι θέση να πάρουν και έτσι το φύλλο της *Humanité* της ίδιας μέρας δεν έβγαλε λέξη γι' αυτή την «ειρήνη».) Να τος λοιπόν τυλιγμένος με την τρίχρωμη σημαία, έφιππος στην Αψίδα του Θριάμβου σκαρώνει δωδεκασύλλαβα στιχάκια και ψευτορίμες του στυλ *France-silence*, ζητώντας και πάλι κρεμάλα για όποιον δεν δέχεται να βαδίζει στο τεντωμένο σχοινί του – το σχοινί πάνω στο οποίο αυτός και ο άξιος όμοίός του, ο ονομαστός Έλια Έρενμπουργκ, στήνουν χορό θανάτου.

Έχει ποδοπατήσει τα πάντα, ακόμα και τη σκιά του, όλα όσα είχε κάποτε αγαπήσει τα έχει πλέον ατιμάσει, τα έχει βεβηλώσει με τα τελευταία του «περιπτώματα». Ας μην στεναχωριούνται άλλο όμως οι βελάζοντες πατριώτες που τα αυτιά τους και το σκώτι τους τέρπονται απ' τα κακαρίσματα του Αραγκόν. Θα τον βρουν στον κάδο απορριμμάτων, στο κάτω μέρος της σκάλας μου, απ' όπου μπορούν να τον ξαναμαζέψουν. Και τώρα ας πλύνω τα χέρια κι ας ξεπλύνω το στόμα μου.

7 Μαρτίου 1945, Πόλη του Μεξικού

Ο επιθεωρητής

«Φέρσου φυσιολογικά. Προχώρα ευθεία μπροστά». Ο Μαρκ Λαβέρν «φέρθηκε φυσιολογικά», αλλά στην πρώτη διασταύρωση που βρήκε πήγε αριστερά. Ευθεία μπροστά: συμπτωματικά πήγαινε προς αυτή την κατεύθυνση – απευθείας στη σοφίτα του Εμίλιο Λόπεζ. Καθώς περπατούσε, προσπάθησε να κρίνει την ηλικία, τη σωματική διάπλαση και την ενδεχόμενη σβελτάδα του αστυνομικού. Όσο ο άλλος δεν έδινε σημασία στη διαδρομή και τον άφηνε να πάει όπου ήθελε, ο Λαβέρν θα προσπαθούσε να βρει τον δρόμο του μέσα από τα στενά δρομάκια, στην καρδιά του υγρού λαβύρινθου με τους ψηλούς, στραβούς τοίχους, όπου μια βουτιά στο σκοτάδι θα είχε κάποιες πιθανότητες επιτυχίας.

«Δεν θέλω κόλπα, Λαβέρν. Δεν περνάνε αυτά σε μένα», είπε ο άνδρας τραβώντας τα λόγια του. Η φωνή του ήταν τόσο βαριά όσο και το σώμα του, το ισχυρό περίγραμμα του οποίου τριβόταν στον ώμο του Λαβέρν. «Ξέρεις, είμαι απογοητευμένος μαζί σου», είπε ο άνδρας χτυπώντας τον με το δάχτυλο στον αγκώνα.

«Μάλλον έχω την τιμή να συνοδεύομαι από τον αξιότιμο επιθεωρητή Εσπινάς αυτοπροσώπως», είπε ο Λαβέρν χωρίς να κοιτάξει τον άνδρα. Προσπαθούσε να καταλάβει αν τους ακολουθούσαν κι άλλοι αστυνομικοί. «Πόσο χαίρομαι που σας γνωρίζω! Πώς είστε, επιθεωρητά;»

Από το στήθος του επιθεωρητή ακούστηκε ένας βρυχηθμός. «Όχι και τόσο καλά, ευχαριστώ – εσείς;» είπε σαν να μιλούσε μέσα από ένα τύμπανο. Του έδωσε άλλο ένα χτύπημα στον αγκώνα με το δάχτυλό του. «Για πού το είχες βάλει, Λαβέρν;»

«Για να κολυμπήσω ύπτιο και να μετρήσω τα αστέρια», είπε ο Λαβέρν.

«Χμμ...» είπε ο επιθεωρητής και συνέχισαν να περπατούν ήρεμα.

Ήταν λοιπόν ο Εσπινάς, το γέρικο κτήνος, ο Εσπινάς της Γενικής Ασφάλειας, που μετονομάστηκε σε Εθνική Ασφάλεια, επιθεωρητής

στο Παρίσι πριν από την ήττα, στο Πολιτικό Τμήμα. Έχει διοριστεί στην Περιφέρεια της Μασσαλίας ή βρίσκεται σε ειδική αποστολή, αναρωτήθηκε ο Λαβέρν; Του ήρθε η ιδέα ότι ο Εσπινάς πρέπει να τον πέτυχε τυχαία, αφού δεν ήταν άνθρωπος που κυνηγούσε ο ίδιος τα θύματά του. Η πρώτη φορά που ο Εσπινάς τα είχε βάλει με τον Λαβέρν ήταν την επομένη της επίθεσης σε ένα γραφείο της *Action Française*, μια δράση κατά τη διάρκεια της οποίας ένας από τους βασιλικούς τραμπούκους είχε αφήσει πίσω του ένα μάτι, και η πιο πρόσφατη ήταν την εποχή του Συμφώνου του Μονάχου, εξαιτίας ενός άρθρου που είχε περιγραφεί ως «υποκίνηση των στρατιωτών σε ανυπακοή».

Η μορφή του Εσπινάς είχε κακή φήμη μεταξύ των μυημένων και το να πέσεις στα χέρια του δεν προμήνυε τίποτα που θα περίμενε κανείς με χαρά. Αν και σπάνια κατέφευγε στη βία, όσοι είχαν περάσει από το πίσω δωμάτιό του στο αρχηγείο της Γενικής Ασφάλειας τον θεωρούσαν σαδιστή πρώτου μεγέθους. Τριάντα χρόνια στη δουλειά του είχαν παχύνει το δέρμα αλλά είχαν εκλεπτύνει τα ένστικτά του. Κάτω από την άξεστη εξωτερική του εμφάνιση καλλιεργούσε μια λεπτή αγάπη για την ανάκριση των υπόπτων, το σκάλισμα του εσωτερικού τους κόσμου, την αποδόμησή τους κομμάτι-κομμάτι – αγάπη για την «κατασκευή ενός ψηφιδωτού», όπως του άρεσε να την αποκαλεί.

Συνδύαζε τα ταλέντα ενός εξομολογητή με εκείνα ενός κακόβουλου ψυχαναλυτή. Αλλά ήταν ιδιαίτερα επίφοβος λόγω της εξαιρετικής οξύτητας του αισθητηρίου του, λόγω του αλάθητου της μνήμης του. Μπορούσε να αναγνωρίσει τον συγγραφέα ενός κειμένου από τη διατύπωση μιας φράσης ή από τα σημεία στίξης, και δεν ξεχνούσε ποτέ πρόσωπο, βάδισμα, κάτι που ειπώθηκε. Ο Λαβέρν θυμόταν τον πολύ προσωπικό τρόπο που χειριζόταν τα πράγματα. Φαινόταν να αγαπάει το θήραμά του μόλις το είχε στα χέρια του – να το φροντίζει, να κάνει το μέλλον του δική του υπόθεση. Ακριβώς όπως ένας οικογενειακός γιατρός παρακολουθεί την κατάσταση της υγείας των ασθενών του έτσι και ο Εσπινάς δεν έχανε ποτέ από τα μάτια του τα ίχνη των άγριων θηρίων του· αλλά, όπως όλοι οι κορυφαίοι επαγγελματίες, ενδιαφερόταν πραγματικά μόνο για ιδιαι-

τερες περιπτώσεις – για τα νεαρά αλιεύματα, συχνά ακόμη άγουρα, αλλά με καλή γενεαλογία. Όταν το δίκτυο τού έφερνε ένα δείγμα του οποίου αναγνώριζε το είδος, το επανέφερε στην κυκλοφορία αφού πρώτα έκανε τις μετρήσεις του, και όχι μόνο τις ανθρωπομετρικές μετρήσεις. Ήταν γνωστός για το γεγονός ότι έσπασε, και στη συνέχεια διέφθειρε, πολλά νεαρά μέλη του κινήματος, και για το ότι ανέθρεψε την πιο αξιόλογη γενιά *προβοκατόρων* που είχε μολύνει τις τάξεις των Γάλλων επαναστατών από την εποχή του Βιντόκ.

Οι γνώσεις του για το ευρωπαϊκό εργατικό κίνημα, από τις πρώτες γαλλικές εκδοχές του Αγροκλήματος Μπρουκ¹ μέχρι τις τελευταίες θέσεις της Τέταρτης Διεθνούς, σε συνδυασμό με μια γνήσια κατανόηση του μαρξισμού, τον είχαν κάνει να καταλάβει ότι ο σοσιαλισμός δεν ήταν μια «όμορφη ουτοπική ιδέα», αλλά μια ιστορική πραγματικότητα που δεν μπορούσε να κατασταλεί με το να γεμίσουν ασφυκτικά οι φυλακές. Επιπλέον, ο σοσιαλισμός καθεαυτός δεν τον ανησυχούσε ιδιαίτερα· δεν έδινε στον εαυτό του αρκετό χρόνο για να δει τα πρώτα του σκιρτήματα να φωτίζουν τον ουρανό της Γαλλίας. Η ζωή τον είχε κάνει ειδικό στον αγώνα εναντίον των επαναστατών και δεν μισούσε τα θύματά του περισσότερο από όσο μισεί ο τορέρο τους ταύρους· αντιθέτως, το προτιμούσε όταν η κατάστασή τους ήταν καλή, το βάρος τους κανονικό και όταν ορμούσαν ίσια μπροστά. Η όρεξή του δεν γαργαλιζόταν από τα μικρά ψάρια, ούτε από τις ακίνδυνες φάλαινες που οποιοσδήποτε μπόυφος μπορούσε να καμακώσει χωρίς να βγει από την κουκέτα του, και οι ποινές αναμορφωτικού τύπου δεν ήταν στη λογική του. Ικανός κυνηγός, δεν έσφαζε τα θηράματά του – όχι πριν από την κατάλληλη στιγμή. Το πολιτικό θηρίο είχε διαφορετικό χαρακτήρα από το κοινό κυνήγι: του άρεσε παχουλό, άφθονο σε ποσότητα, πλούσιο σε στεατίνη· ήθελε η αφαιμάξη να είναι μια απόλαυση να τη βλέπεις.

1. (σ.τ.μ.) Ουτοπική σοσιαλιστική κολλεκτίβα που δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1840 στη Μασαχουσέτη των Ηνωμένων Πολιτειών και εμπνεόταν εν μέρει από το φιλοσοφικό και θρησκευτικό δόγμα του «Υπερβατισμού» (Transcendentalism).

Ήταν υπομονετικός, δούλευε με μακροπρόθεσμο πλάνο. Κάποιες φορές συνέβαινε κάποιο ωραίο, καθαρόαιμο θήραμα να του ρίχνει καμία με το κέρατο, αλλά αυτό ήταν που έκανε την *corrida* [ταυρομαχία] συναρπαστική. Αυτός ο Μαρκ Λαβέρν είχε προτερήματα. Περισσότερες από μία φορές ο Εσπινάς είχε δώσει στον εαυτό του την ικανοποίηση να τον αφήσει ελεύθερο, και δεν επρόκειτο να άφηνε στους Γερμανούς την ευχαρίστηση να τον γδάρουν – ο διάβολος να τον πάρει, δεν θα τους άφηνε. Αυτό ήταν το στυλ τους, των μπούφων – να παίρνουν κάτι που άξιζε να το απολαύσουν με λεπτότητα και να το γδέρνουν ζωντανό.

«Τα αυτοκόλλητα Γκεστάπο-Λαβάλ με τα οποία ήταν γεμάτη η Μασσαλία τις προάλλες – τι σχέση είχες με αυτά;» ρώτησε, μιλώντας σαν μέσα από ένα μπάσο τύμπανο.²

«Απόλαυσα την ανάγνωσή τους», είπε ο Λαβέρν.

«Λες ψέματα, Μαρκ», είπε ο Εσπινάς και χασμουρήθηκε.

«Είναι κακό να λέμε ψέματα, έτσι δεν είναι, επιθεωρητά;»

Περπατούσαν στη μέση ενός αποπνικτικού στενού, εκατέρωθεν μιας υδροροής χωρίς νερό. Μετά από επτά συνεδρίες ανάκρισης, μερικές από τις οποίες είχαν διαρκέσει από έξι έως οκτώ ώρες χωρίς διάλειμμα, ο Λαβέρν είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ήταν καλή στρατηγική να απαντά κανείς στις ερωτήσεις του Εσπινάς σε ανάλαφρο τόνο – με την προϋπόθεση ότι η απάντηση ακολουθούσε αμέσως την ερώτηση, χωρίς να φαίνεται ότι είχε πολλή σκέψη πίσω της. Είχε αρκετά καλό αισθητήριο για να αντιληφθεί ότι ο επιθεω-

2. (σ.τ.μ.) Εδώ ο συγγραφέας αναφέρεται στα αυτοκόλλητα που είχε βγάλει η διεθνιστική κομμουνιστική ομάδα που είχε δημιουργήσει ο Μαρκ Σιρίκ (πραγματικό όνομα του Μαρκ Λαβέρν) μαζί με άλλους συντρόφους ενάντια στην παράδοση των Εβραίων της Μασσαλίας από την κυβέρνηση του Βισύ, της οποίας ηγείτο ο Πιερ Λαβάλ. Το αυτοκόλλητο έγραφε τα εξής, σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Μαλακέ στο μυθιστόρημα *Πλανήτης δίχως βίτζα*, από όπου προέρχεται αυτή η ιστορία: «Απόψε ο Λαβάλ παραδίδει τους Εβραίους στους δολοφόνους της Γκεστάπο! Μασσαλιώτες, ενωθείτε ενάντια σε αυτόν τον διωγμό! Προστατέψτε τα θύματα».

ρητής απολάμβανε λίγη ελαφρότητα στη μάχη: ένα σκληρό καρύδι χοροπηδά καλύτερα. Και καθώς ο Εσπινάς είχε θεληματικό ηγούνη, του άρεσε να το επιδεικνύει.

Από την πρώτη τους συνάντηση, ο Λαβέρν είχε συνειδητοποιήσει ότι ο επιθεωρητής δεν ήταν απρόσβλητος από τη συνήθη αδυναμία των πρωταθλητών, την αδυναμία τους να πηγαίνουν κόντρα στον χρόνο, να πηδούν τόσο ψηλά ώστε να κάνουν τα καγκουρό να ντρέπονται, να κολυμπούν τόσο γρήγορα που η πισίνα βράζει – όλα αυτά επειδή ο στόχος τους είναι να σπάσουν το ρεκόρ, όχι να φτάσουν κάπου. Θα σκότωνε τον ταύρο, αφού ο ταύρος έπρεπε να σκοτωθεί, αλλά ο σκοτωμός ήταν μόνο κάτι δευτερεύον, καθώς η ουσία της *fiesta brava* [ταυρομαχίας] ήταν το παιχνίδι της κάπας και του κόκκινου πανιού. Ο Λαβέρν δεν ξεγελάστηκε, λοιπόν. Ήξερε ότι ο άντρας δεν είχε επιχειρήσει ακόμη πραγματική επίθεση, δεν τον έκρινε ούτε άξιο ούτε ώριμο για το τελικό χτύπημα. Επιπλέον, μια βόλτα στο Παλιό Λιμάνι της Μασσαλίας, που τώρα, στις αρχές Σεπτεμβρίου, ήταν γεμάτο από τις πλουσιότερες αναθυμιάσεις σάπιου πατσά, δύσκολα ήταν κατάλληλη ευκαιρία για αστραπιαίες επιθέσεις. Αλλά φοβόταν ότι μπορεί να έκανε λάθος, φοβόταν ότι ακόμη και η αγάπη του επιθεωρητή Εσπινάς για την τέχνη μπορεί να είχε υποκύψει στις ισοπεδωτικές δυνάμεις του Βισύ.

Αν δεν μάθω τι συμβαίνει σε πέντε λεπτά, σκέφτηκε, θα κατευθυνθώ προς το κοντινότερο κρησφύγετο.

Περπάτησαν με σταθερά βήματα στο ανώμαλο πλακόστρωτο. Κάπου κοντά στο σκοτάδι, γάτες έκλαιγαν σαν κακοδιάθετα μωρά. Απέναντι από τη βρωμερή πρόσοψη του Hôtel de Ville, κάτω από τους θόλους που σάπιζαν από την αρρώστια των αιώνων, κάποιος αγκάλιαζε κάποιον άλλον σε μια αγκαλιά χωρίς τέλος. Η βαριά αναπνοή και τα βαριά βήματα του επιθεωρητή δεν έδιωξαν καθόλου τις βρωμερές οσμές της νύχτας. Ο Λαβέρν προσπάθησε να θυμηθεί τι έκανε μια τέτοια νύχτα του Σεπτέμβρη πριν από πέντε χρόνια. Ή τέσσερα. Τίποτα, μάλλον τίποτα. Διαφορετικά θα το θυμόταν. Σκέφτηκε ότι αν είχε τόσο λίγες αναμνήσεις από το τι είχε συμβεί, ήταν

επειδή δεν είχε συμβεί τίποτα. Η ζωή. Η ζωή στην απλότητα και την ιερότητά της.

Δεξιά, ανέβα τα σκαλοπάτια του νοσοκομείου, ανέβα αυτά τα σκαλοπάτια και θα του ξεφύγεις, σκέφτηκε.

«Δεν θέλω κόλπα, Λαβέρν», είπε ο επιθεωρητής σαν να μιλάει μέσα από ένα βαρέλι.

Συνέχισαν να περπατούν με σταθερά βήματα στο ανώμαλο πλακόστρωτο. Δεκαπέντε μέτρα, δώδεκα μέτρα, εννέα μέτρα, εδώ θα την κάνω, σκέφτηκε ο Λαβέρν.

«Περίμενε», είπε ο επιθεωρητής. Ακούμπησε το δάχτυλό του στον αγκώνα του Λαβέρν. «Δεν πρόκειται να σε χώσω μέσα».

Συνέχισαν να περπατούν με σταθερά βήματα. Δύο ένστολοι αστυνομικοί πέρασαν και ο ένας έστρεψε τον φακό του πάνω τους. «Επ...» είπε ο επιθεωρητής. Δεν είχε τραβήξει το δάχτυλό του.

Ο Λαβέρν δεν αισθάνθηκε ανακούφιση από την υπόσχεση του άνδρα· στην πραγματικότητα, είχε μια διαίσθηση ότι ο Εσπινάς δεν επρόκειτο να τον συλλάβει. Όχι εκείνο το βράδυ.

«Λοιπόν, θα χαρώ πολύ να μην σας ξαναδώ, επιθεωρητά», είπε.

Ο επιθεωρητής πίεσε πιο δυνατά το δάχτυλό του στον αγκώνα του Λαβέρν και ένα μουγκρητό βγήκε από το στήθος του.

«Μπάσταρδε», ακούστηκε μια ατάραχη ανδρική φωνή από την άκρη του αχανούς σκοταδιού. «Βρωμερό κάθαρμα, θα σου δώσω ένα μάθημα».

Ο επιθεωρητής τράβηξε το δάχτυλό του. «Πιστεύεις ότι είμαι μπάσταρδος, ένας πολύ βρωμερός μπάσταρδος», είπε σαν να μιλάει μέσα από βαρέλι.

«Με ρωτάτε;» είπε ο Λαβέρν.

«Όχι. Ναι. Αλλά είσαι ψεύτης...»

«Μπορείτε να το δείτε και έτσι», είπε ο Λαβέρν.

Νόμιζε ότι διέκρινε μια ξαφνική παραφωνία στη φωνή του επιθεωρητή, σαν να είχε κόψει την τελευταία στιγμή το τέλος της φράσης του. Είχαν βγει σε μια μικρή πλατεία όπου την ημέρα υπήρχε μια

προτομή σε ένα βάθρο, ενώ τη νύχτα δεν υπήρχε τίποτα. «Γεννήθηκα εδώ», είπε ο επιθεωρητής. Εδώ ο παλιός μαΐστρος σιγοτραγουδούσε τις νότες ενός *Λιντ*, τα αρχαία κατάρτια έτριζαν στο κενό, εδώ ένας ορμίσκος της θάλασσας κοιμόταν στην αγκαλιά των μώλων.

Ο Λαβέρν δεν είχε ποτέ διανοηθεί ότι είχε υπάρξει κάποια μέρα ή ώρα που είχε γεννηθεί ένας επιθεωρητής Εσπινάς. Ένας επιθεωρητής Εσπινάς υπήρχε καθεαυτός, όπως εκεί έξω υπήρχε η θάλασσα, και εδώ πέρα η βρωμιά – υπήρχε, έχοντας εμφανιστεί στη γη μονομιάς, με τα εκατόν ενενήντα πέντε κιλά των συμπλεγμάτων του ενδεδυμένα με λευκό δέρμα, και κανείς δεν μπορούσε να τον φανταστεί μικρό, να ρουφάει το γάλα ενός στήθους, μικρό και σχεδόν αθώο.

«Θα σου στήσουν άγαλμα εδώ», είπε ο Λαβέρν.

Ο επιθεωρητής δεν είπε τίποτα. Έχοντας την πλάτη τους γυρισμένη στην πόλη, ακολούθησαν την προκουμαία, περπατώντας κατά μήκος της. Ο Λαβέρν σκέφτηκε ότι πράγματι ο Εσπινάς δεν ήταν «τόσο καλά – εσύ;» Δεν επρόκειτο για ανάκριση, ούτε για συζήτηση, ούτε για περίπατο. Αυτό ήταν λάθος. Ένας λάθος υπολογισμός. Ο επιθεωρητής έπασχε από μυωπία αν ήλπιζε ότι ο Λαβέρν θα ξεχνούσε τι ήταν. Έπασχε από γλαύκωμα. Ο Λαβέρν δεν είχε συμπόνια να σπαταλήσει, ούτε για έναν λάθος άνθρωπο που βρισκόταν σε άσχημη θέση. Η ηθική χημεία των επιθεωρητών τον άφηνε αδιάφορο, και δεν ήταν ο άνθρωπος που θα κρατούσε το κεφάλι του Εσπινάς για να τον βοηθήσει να ξεράσει.

«Επιθεωρητά, είστε πολύ ευγενικός, αλλά αν δεν έχετε τίποτα άλλο να μου πείτε, θα προτιμούσα να περπατήσω μόνος μου».

Ο Εσπινάς είπε «ε...» και άγγιξε με το δάχτυλό του τον αγκώνα του Λαβέρν. Ένα τραμ περνούσε, κουνώντας τα οπίσθιά του σαν μανεκέν. Μια μεγάλη σπίθα έσκασε στην άκρη του στύλου του τραμ, και στη μωβ λάμψη το μαλθακό πρόσωπο του επιθεωρητή καλύφθηκε από λεπτές κηλίδες.

«Ένα αγόρι που το λένε Μισέλ», είπε. «Τον είδαν την τελευταία φορά στη Νάντη, όταν η δική ματαιώθηκε». Η φωνή του έβγαίνε από τα σωθικά ενός ταμ-ταμ, που έμοιαζε να βαραίει αδιάκοπα. «Θα ήθελα να μου πεις αν τον γνωρίζεις».

«Δεν διαβάζω εφημερίδες», είπε ο Λαβέρν.

«Δεν σου ζητάω να μου πεις πού βρίσκεται. Πιθανότατα δεν ξέρεις. Αλλά μπορεί να ξέρεις αν...»

Δεν τελείωσε, σαν να είχαν σπάσει όλες οι χορδές του μπάσου βιολιού του. Αυτό είναι πραγματικά κακό, σκέφτηκε ο Λαβέρν. Δεν μπορούσε να θυμηθεί τον Εσπινάς να μπερδεύει τη γλώσσα του ποτέ πριν. Οι λέξεις που συγκρατήθηκαν δονούνταν επαναλαμβανόμενα στο στήθος του επιθεωρητή. Τι ήθελε να μάθει και τι ήταν αυτό για το οποίο γνώριζε τόσο λίγα; Καλή τύχη και μακροήμερευση, αν κυνηγούσε τον Μισέλ. Με προτεταμένα περίστροφα, ο Μισέλ και δύο άλλοι είχαν εισβάλει σε ένα γερμανικό στρατοδικείο όταν τρεις από τους δικούς τους επρόκειτο να καταδικαστούν σε θάνατο. Ένας *Oberst* [συνταγματάρχης], ένας *Hauptmann* [λοχαγός], ένας φρουρός, ένας Γάλλος χωροφύλακας, είχαν σκοτωθεί. Δουλειά υψηλής έντασης. Την επόμενη νύχτα μια γερμανική περίπολος είχε γαζώσει με σφαίρες έναν ποδηλάτη. Το πτώμα αναγνωρίστηκε ότι ανήκε σε κάποιον Αλφρέντ Ζακινό, εργάτη, είκοσι οκτώ ετών, γεννημένο στη Μπετύν. Ήταν ο Μισέλ. Ο Λαβέρν το έμαθε δύο εβδομάδες αργότερα από έναν αγγελιοφόρο που ήρθε στη Μασσαλία. Δεν είχε γνωρίσει τον άνδρα. Έψαξε στον πάτο της τσέπης του για ένα τσιγάρο.

«Μα είσαι ψεύτης», είπε ο επιθεωρητής τραβώντας το δάχτυλό του.

«Είναι οικογενειακό χούι», είπε ο Λαβέρν.

Θρυμμάτισε λίγη σκόνη καπνού και στάχτης σε ένα τσιγαρόχαρτο. «Εεε..» είπε ο επιθεωρητής και φύσηξε τη μύτη του. Το μαντήλι του σηκώθηκε και εξαφανίστηκε σαν μια ανάσα σε μια παγωμένη νύχτα.

«Νομίζεις ότι είμαι παλιάνθρωπος», είπε..

«Όχι», είπε ο Μαρκ Λαβέρν. «Δεν νομίζω τίποτα για σένα». Του φάνηκε ότι το βαρύ βήμα του επιθεωρητή είχε γίνει πιο βαρύ. Πολύ χαμηλότερα η θάλασσα μιλούσε στον εαυτό της, πολύ ψηλότερα ο

ουρανός είχε χαθεί. Ο Λαβέρν μούσκεψε την άκρη του χαρτιού και έστριψε ένα λεπτό τσιγάρο.

«Θα σου έδινα ένα αξιοπρεπές τσιγάρο αν μου το ζητούσες», είπε ο επιθεωρητής, μιλώντας μέσα από ένα βαρέλι βροχής. Ο Λαβέρν δεν ζήτησε, και ο επιθεωρητής δεν του πρόσφερε. Είχαν ακολουθήσει τα βήματά τους προς τα πίσω, και για άλλη μια φορά η παλιά πόλη τους υποδέχτηκε με τα βαλτωμένα αποβράσματά της.

«Κοίτα, Λαβέρν, είσαι πολύ νέος για να με πηγαίνεις εκεί που δεν έχω καμία πρόθεση να πάω». Ένας ήχος που έμοιαζε με το χτύπημα ενός τυμπάνου ακούστηκε βαθιά μέσα από τη μάζα του σώματός του. «Εκείνα τα αυτοκόλλητα – “Μασσαλιώτες, ενωθείτε ενάντια κ.λπ.” – τα αποτυπώματά σου ήταν παντού πάνω σε εκείνη τη δουλειά. Δεν ξέρω ακόμα ποιος τα τύπωσε, αλλά σε λίγες μέρες θα το ξεκαθαρίσουμε κι αυτό. Τον Ιούλιο ήσασταν στη Λυών σε μια μυστική συγκέντρωση της “Επαναστατικής Αριστεράς”. Συντάξατε τρεις εκθέσεις, μία για την κατάσταση και τις προοπτικές της Αντίστασης, μία για το απεργιακό κίνημα στην Αγγλία από το 1940, μία για την εσωτερική κατάσταση της Ρωσίας. Τα κύρια άρθρα τουλάχιστον δύο παράνομων εφημερίδων είναι δικά σας. Είμαι αρκετά σίγουρος ότι είχες κάποια σχέση με την απόπειρα ληστείας στο οπλοστάσιο της Τουλόν. Είμαι σχεδόν βέβαιος ότι πήγες στην Ελβετία σε αποστολή και ότι έφερες πίσω αυτόματα όπλα και χειροβομβίδες. Έχω αρκετά στοιχεία για να σε στείλω πέντε φορές στην γκιλοτίνα. Αλλά δεν πρόκειται να σε συλλάβω».

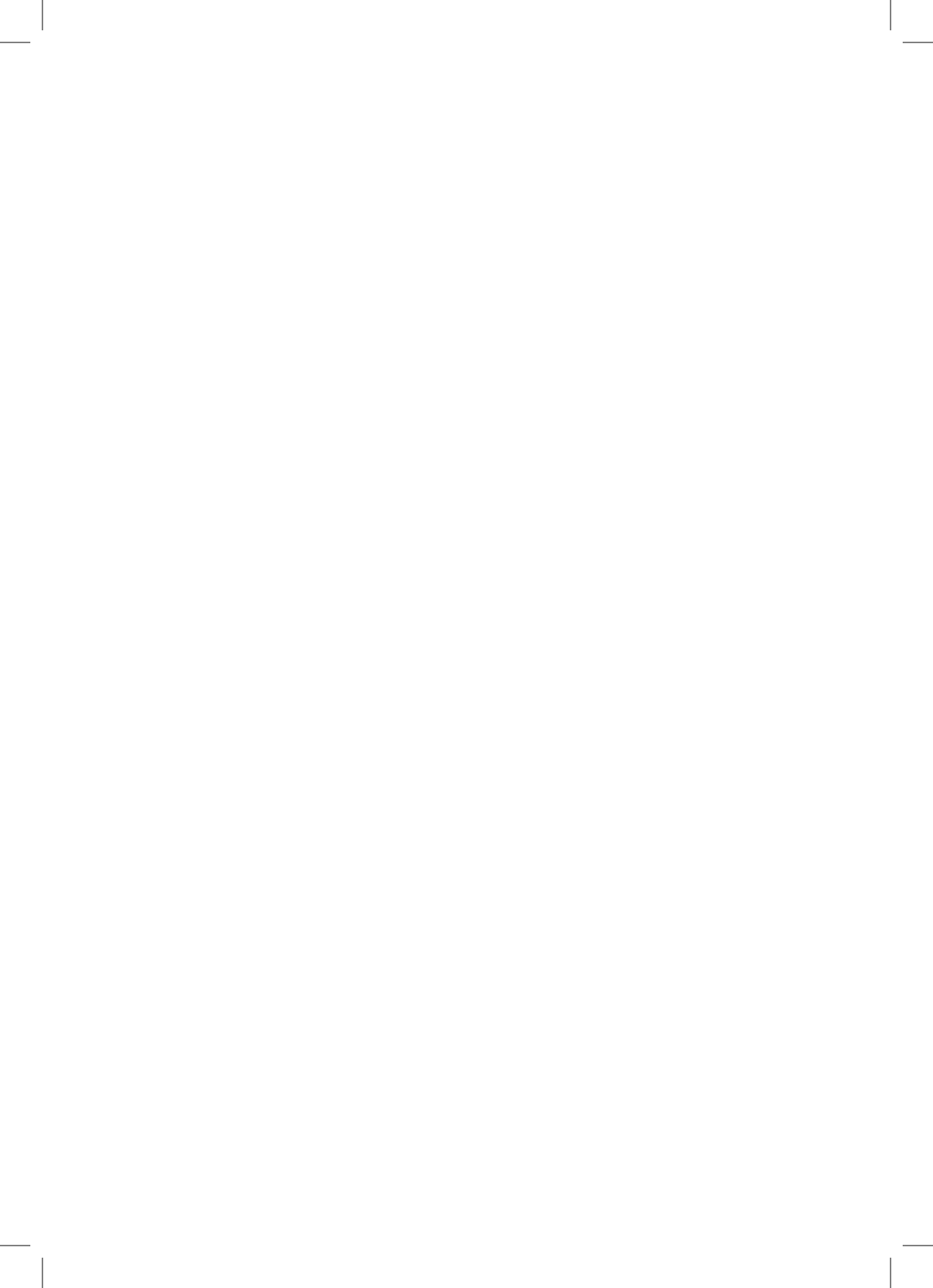
Σταμάτησε να μιλάει και προχώρησαν αρκετά βήματα σιωπηλά. Δύο αμπούλες βρώμας κύλησαν στο πεζοδρόμιο χιμαιρικά. Ή μήπως ήταν τα μάτια μιας γάτας; Ο Λαβέρν αναρωτιόταν ποιος ήταν ο ρουφιάνος.

«Θέλεις να μάθεις ποιος είναι ο ρουφιάνος», είπε ο επιθεωρητής. «Δουλεύει για μένα. Αποκλειστικά για μένα. Θα σας πω ποιος είναι. Μπορείτε να τον βγάλετε από τη μέση και δεν θα κουνήσω ούτε το δαχτυλάκι μου». Μιλούσε από τον πάτο ενός πηγαδιού, πολύ κάτω από τη βάση του στήθους του. «Υπό έναν όρο. Θα μου πεις αν έπιασαν τον Μισέλ. Πρέπει να ξέρεις αν τον έπιασαν. Μπορείς να απαντήσεις με μια λέξη: ναι, όχι. Ο Μισέλ είναι γιος μου».

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Ο Λαβέρν σταμάτησε για να ανάψει το τσιγάρο του. Ο επιθεωρητής δεν σταμάτησε, και αμέσως οι ψηλοί, στραβοί τοίχοι έκλεισαν από πάνω του. Το βήμα του έγινε λιγότερο βαρύ, μετά βελούδινο, μετά απόμακρο.

Στα χέρια του Λαβέρν η φλόγα του σπέρτου έσβησε κάτω από το βάρος της νύχτας.

Επίμετρο

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Geneviève Nakach, *Malaquais rebelle*, Le Cherche midi, Παρίσι, 2011

Πλανήτης Μαλακέ

Έμιλι Μπίκερτον

«Η σκέψη ότι θα πρέπει να έχω περισσότερες επαφές με αυτούς τους αδιάκριτους μπάτσους και τους βρωμερούς ντετέκτιβ· ότι θα πρέπει να προσκομίσω πιστοποιητικά εργασίας εικοσιπέντε ετών και αποδείξεις ενοικίου από όλα τα σπίτια όπου έχω μείνει... Αυτή η σκέψη με κάνει να προτιμώ να πεθάνω ένδοξα ως άπατρις». Έτσι έγραφε ο Ζαν Μαλακέ στον Αντρέ Ζιντ το 1949, καθώς έπρεπε να υποβάλει άλλη μια αίτηση για να πάρει γαλλικό διαβατήριο που δεν είχε ποτέ καταφέρει να αποκτήσει. Ο πολωνικής καταγωγής συγγραφέας ζούσε πάνω από δύο δεκαετίες στη χώρα, είχε υπηρετήσει στο στρατό της και είχε αποκτήσει λογοτεχνική αναγνώριση, αλλά δεν έγινε ποτέ αποδεκτός εκεί, και οι φύλακες του κανόνα δεν ενέταξαν ποτέ σε αυτόν τα τρία μυθιστορήματά του, *Les Javanais* (Οι Ιαβανέζοι) (1939), *Planete sans visa* (Πλανήτης δίχως βίζα) (1947) και *Le Gaffeur* (Ο Τζόκερ) (1953). Ο Μαλακέ παρέμεινε ο αυθεντικός *Ιαβανέζος* του πρώτου του μυθιστορήματος, ένας άνθρωπος που πήγαινε όπου υπήρχε δουλειά, έχοντας στο μυαλό του τις πιο πλούσιες μυθοπλασίες και εκφράζοντάς τες με μια μοναδική πρόζα. Το μικρό αλλά ελκυστικά παράξενο και ιδιαίτερο έργο του έγινε επιτέλους έμμεσα πιο προσιτό με το βιβλίο *Malaquais rebelle* (Ο επαναστάτης Μαλακέ), την πρώτη βιογραφία του συγγραφέα, που είναι γραμμένη με σαφήνεια, καλή τεκμηρίωση και συναρπαστικό τρόπο από τη Γαλλίδα φιλόλογο Ζενεβιέβ Νακάς (Geneviève Nakach). Σκιαγραφεί την εικόνα ενός ανθρώπου που τα πρώτα τριάντα χρόνια της ζωής του ήταν τόσο θυελλώδη, ώστε δεν προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι τα τελευταία εξήντα χρόνια τα πέρασε πιο ήρεμα.

Ο Μαλακέ γεννήθηκε το 1908 στη Βαρσοβία ως Βλαντίμιρ Μαλακί, σε μια μη θρησκευόμενη εβραϊκή οικογένεια. Ο πατέρας του, δάσκαλος σε σχολείο, του μετέδωσε το πάθος για τη γαλλική κουλτούρα και λογοτεχνία, που τον ενέπνευσε ως έφηβο να γράψει τα πρώτα του ποιήματα σε αυτή τη γλώσσα και να μην την αποχωριστεί ποτέ. Σε ηλικία δεκαεπτά ετών έφυγε από την Πολωνία με βίζα για την Παλαιστίνη και ξεκίνησε αυτό που η Νακάς περιγράφει ως «φυγή προς τα εμπρός». Έζησε λίγο καιρό στη Ρουμανία και την Αίγυπτο, κατόπιν ήρθε στη Γαλλία μέσω Μασσαλίας και έφτασε στο Παρίσι στα τέλη του Ιουνίου του 1926. Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών του έπιασε περίπου πενήντα δουλειές, από λαντζέρης και μηχανικός μέχρι ηλεκτρολόγος στη γραμμή Παρίσι-Ορλεάνη. Στη γαλλική πρωτεύουσα, ο Μαλακέ είχε μια καθοριστική, όπως αποδείχθηκε, συνάντηση με τον νεαρό αριστερό αγωνιστή Μαρκ Σιρίκ, ο οποίος προερχόταν από τη Μολδαβία και έκανε διάφορες χειρωνακτικές δουλειές. Ο Σιρίκ, που είχε διαγραφεί από το Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα και που πλέον ήταν ενεργά αναμειγμένος στην επαναστατική πολιτική, επηρέασε βαθιά την πολιτική οπτική του Μαλακέ, διαμορφώνοντας την πρώιμη κριτική του σε αυτό που θεωρούσε ως «κρατικό καπιταλισμό» της Σοβιετικής Ένωσης.

Στα τέλη της δεκαετίας του '20, ο Μαλακέ άρχισε να στέλνει διηγήματα προς δημοσίευση σε γαλλικά περιοδικά, με ανάμεικτα αποτελέσματα. Ξεκίνησε επίσης ένα μυθιστόρημα, χρησιμοποιώντας ως υλικό τη συσσωρευμένη εμπειρία της εργασίας και της περιπλάνησής του στον κόσμο. Για να βγάλει χρήματα, είχε πιάσει δουλειά σε ένα ορυχείο στη Νότια Γαλλία, στη συνέχεια έπλενε πιάτα σε ένα πλοίο στο Ντακάρ και κατόπιν βρέθηκε στο Αλγέρι και την Καζαμπλάνκα. Όταν στα μέσα της δεκαετίας του τριάντα επέστρεψε στο Παρίσι, εργάστηκε στα κρεοπωλεία της αγοράς Λε Αλ, ενώ σκεφτόταν να μεταναστεύσει στην Ισπανία για να ενταχθεί στις επαναστατικές δυνάμεις εκεί. Όντας ιδιαίτερα ενθουσιασμένος με την πορεία του, ήρθε σε επαφή με το Εργατικό Κόμμα Μαρξιστικής Ενότητας (Partido Obrero de Unificación Marxista - POUM), και συγκεκριμένα με τη Διεθνή Ταξιαρχία Λένιν, μια οργάνωση που αποτελείται από ξένους αλληλέγγυους υπό την ηγεσία διαφωνούντων μπορντι-

γκιστών. Όμως ο Μαλακέ γρήγορα απογοητεύτηκε όταν το ΡΟΟΜ κάλεσε σε ενότητα όλων των «δημοκρατικών» δυνάμεων μέσα σε ένα στρατιωτικό μέτωπο εναντίον του Φράνκο – μια κίνηση που θεωρήσε ως το τέλος της Ισπανικής Επανάστασης.

Εκείνη την περίοδο γνώρισε επίσης τον Αντρέ Ζιντ, μια συνάντηση που ήταν επίσης καθοριστική. Ο Ζιντ είχε δημοσιεύσει ένα άρθρο στη *Nouvelle Revue Francaise*, στο οποίο περιέγραφε τα δεινά της διανοητικής εργασίας.¹ Ο Μαλακέ, ο οποίος ένιωθε πάντα εξαντλημένος μετά από μια μέρα δουλειάς και δυσκολευόταν να βρει χρόνο ή ενέργεια για να σκεφτεί, τον θεωρούσε πραγματικά πολύ τυχερό και του έστειλε μερικές οργισμένες επιστολές, με τις οποίες καυτηρίαζε τη ρομαντική εξιδανίκευση της χειρωνακτικής εργασίας από τον Ζιντ. Μετά την πρόσκλησή του στην οδό Βανώ, ο νεαρός άνδρας σύντομα άλλαξε το ύφος του – αρχικά σε «αγαπητέ μου κύριε» και στη συνέχεια σταδιακά σε «αγαπητέ μου φίλε». Ωστόσο, η αρχική διαμάχη δεν ήταν ασήμαντη και υπήρχε πάντα στη σχέση τους το υπόγειο ρεύμα αυτής της έντασης μεταξύ διανοούμενου και εργάτη. Ο Μαλακέ έλεγε ότι δεν μπόρεσε ποτέ να απαλλαγεί εντελώς από την «ψυχολογία του φτωχού ανθρώπου». Στο πεδίο της πολιτικής σύντομα βρήκαν κοινά σημεία, ειδικά αφότου ο Ζιντ επέστρεψε από την ΕΣΣΔ το 1936 και δημοσίευσε τον ζοφερό απολογισμό του για όσα είχε συναντήσει εκεί. Στο βιβλίο του *Επιστροφή από τη Σοβιετική Ένωση*, ο Ζιντ ανακοίνωσε την οριστική του ρήξη με τον σταλινισμό, προκαλώντας την οργισμένη αντίδραση του Λουί Αραγκόν, ο οποίος θα παρέμενε πιστός υποστηρικτής της ΕΣΣΔ για τις επόμενες δεκαετίες. Ήταν μια διαμάχη ανάμεσα σε δύο από τις πιο σεβαστές προσωπικότητες της γαλλικής λογοτεχνίας που πήρε μεγάλη δημοσιότητα και αφορούσε τη σχέση της αριστεράς με τον σταλινισμό. Ο Μαλακέ παρενέβη και αυτός, δημοσιεύοντας ένα άρθρο προς υπεράσπιση του Ζιντ και εναντίον του «επαγγελματία πατριώτη» Αραγκόν.

1. (σ.τ.μ.) Μετά από δική μας έρευνα διαπιστώσαμε ότι η εν λόγω περιγραφή δεν είναι απόλυτα ακριβής. Βλ. το προλογικό σημείωμα του βιβλίου.

Όταν πέθανε ο Ζιντ το 1951, ο Μαλακέ είπε ότι δεν θα είχε γίνει ποτέ ο συγγραφέας που έγινε αν δεν τον είχε γνωρίσει. Αυτή η ζωτική, διαμορφωτική επιρροή φαίνεται πιο ξεκάθαρα και συγκινητικά στην εκδοθείσα *Correspondance* (Αλληλογραφία) τους (2000), την οποία επίσης επιμελήθηκε εξαιρετικά και κατατοπιστικά η Νακάς. Στις επιστολές τους διαβάζουμε την εκλεπτυσμένη αλλά ανελέητη ετυμηγορία του Ζιντ για το πρώτο χειρόγραφο του Μαλακέ, *La Rage au ventre* (Η οργή στα σωθικά), όπου παρότρυνε τον νεαρό να το εγκαταλείψει, αλλά μόνο για να αφοσιωθεί αμέσως στη συγγραφή ενός άλλου. Όταν το 1939 ο Ζιντ διάβασε το αποτέλεσμα της παρότρυνσής του, το βιβλίο *Οι Ιαβανέζοι*, μια ιστορία για τους εργάτες σε ένα ορυχείο μολύβδου και αργύρου στη Νότια Γαλλία, δήλωσε ότι «έμεινε πραγματικά έκπληκτος [...] μερικές φορές καταφέρνεται να πετύχετε έναν εξαιρετικό λυρισμό σπάνιας και ιδιαίτερης ποιότητας που με συγκινεί· διαθέτει επικό μεγαλείο, ταυτόχρονα κωμικό και τραγικό [...] είναι η απόλυτη επιτυχία». Ο Ζιντ δεν ήταν ο μόνος που το θαύμασε, και προκαλεί αίσθηση η ετερόκλητη σύνθεση των οπαδών του μυθιστορήματος. Το βιβλίο *Οι Ιαβανέζοι* εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε συνέχειες στην καθημερινή εφημερίδα *Le Peuple* της Γενικής Εργατικής Συνομοσπονδίας (Confédération Générale du Travail – CGT). Ο νέος εκδότης Ρομπέρ Ντενοέλ, ο οποίος είχε αποκτήσει φήμη εκείνη την εποχή χάρη στη συμμετοχή του Λουί-Φερντινάν Σελίν στον κατάλογό του, αγόρασε το βιβλίο, αφού το είχε απορρίψει ο πιο επιφανής εκδοτικός οίκος Gallimard, και επιπλέον έπεισε τον Βλαντίμιρ Μαλακί, όπως ονομαζόταν ακόμη, να αλλάξει το όνομά του για τις ανάγκες της έκδοσης. Ο Τρότσκι, διαβάζοντας τους *Ιαβανέζους*, ενθουσιάστηκε και έγραψε ένα άρθρο με το οποίο ανήγγειλε «έναν νέο μεγάλο συγγραφέα», το όνομα του οποίου «πρέπει να θυμόμαστε». Σημείωσε την κοινωνική διάσταση της ιστορίας –οι εργάτες του ορυχείου πραγματοποιούν απεργία όταν κυκλοφορούν φήμες για το επικείμενο κλείσιμό του– αλλά επαίνεσε τον συγγραφέα για το γεγονός ότι δεν προσπάθησε να υποστηρίξει κάποια συγκεκριμένη ιδέα ή θέση σε σχέση με το θέμα του. Το βιβλίο *Οι Ιαβανέζοι* δεν ξέπεσε ποτέ στην προπαγάνδα, έγραφε ο Τρότσκι – αντίθετα, προσέλαβε με σιγουριά τα χαρα-

κτηριστικά της τέχνης. «Και όμως ταυτόχρονα αισθανόμαστε κάθε στιγμή τους κλυδωνισμούς της εποχής μας, τους πιο ισχυρούς και τους πιο τερατώδεις, τους πιο σημαντικούς και τους πιο δεσποτικούς... [Ο] συνδυασμός του προσωπικού, ανυπότακτου λυρισμού και της βίαιης επικής ποίησης, που ανήκει στην εποχή του, δημιουργεί ίσως τη γοητεία αυτού του μυθιστορήματος». Το λογοτεχνικό κατεστημένο βρήκε επίσης πολλά να επαινέσει και απένειμε στον Μαλακέ το βραβείο Renaudot το 1939, μπροστά από τη *Ναυτία* του Ζαν-Πωλ Σαρτρ.

Την ώρα που το βιβλίο του λάμβανε διακρίσεις, ο Μαλακέ ήταν αποκομμένος και εξαθλιωμένος στα χαρακώματα. Είχε επιστρατευτεί τον Σεπτέμβριο του 1939, υπηρετώντας αρχικά στο 620^ο Σύνταγμα Σκαπανέων, όπου είχε υποβληθεί σε εξαντλητικές χειρωνακτικές εργασίες. Στη συνέχεια μετακινήθηκε σε διάφορες άλλες μονάδες και τοποθετήθηκε γύρω από μικρές πόλεις στην περιοχή της Αλσατίας, όπου δεν βίωσε καμία μάχη, αλλά πολλή κακουχία και κατάθλιψη. Όταν έμαθε για τη λογοτεχνική του επιτυχία ζήτησε και του χορηγήθηκε άδεια. Χάρηκε τη στιγμή, αλλά ήταν μια μεμονωμένη στιγμή, σε μια περίοδο που η Νακάς χαρακτηρίζει ως «τη χειρότερη περίοδο» – ένα σημείο καμπής με εμπειρίες που θα τον σημάδευαν για όλη του τη ζωή. Στους εννέα μήνες που ήταν στρατιώτης, ο Μαλακέ συγκλονίστηκε βαθιά από το μέγεθος της απέχθειας που ένιωθε για τους συμπολεμιστές του: τη χυδαιότητα της ομιλίας τους, την αποκρουστική μυρωδιά, την εμφανή ευχαρίστησή τους για καθετί το ποταπό. «Ζηλεύω όσους έχουν την ικανότητα να μην σκέφτονται το αύριο», έγραφε στο βιβλίο του *Journal de guerre* (Ημερολόγιο πολέμου) (1943), «να μην σκέφτονται το τσιμέντο και τη βρωμιά – τη ζωή. Να μην σκέφτονται. Ότι κι αν συμβεί, όσοι μπορούν να μην σκέφτονται έχουν ήδη κερδίσει τον πρώτο γύρο». Μισούσε το στράτευμα, μισούσε τον εαυτό του που δεν μπόρεσε καν να προσπαθήσει να γίνει μέρος του. Και όμως ήταν υποχρεωμένος να γράφει λόγω της πίστης του στους ανθρώπους, λόγω της επιθυμίας του να συλλάβει αυτό που τους συγκινεί. Ήθελε να αποτίσει φόρο τιμής στο πνεύμα τους, αλλά η εμπειρία του ως στρατιώτη του είχε δείξει μια πλευρά της ανθρωπότητας που απεχθανόταν, με απο-

τέλεσμα να μην είναι πλέον σίγουρος αν ο πόλεμος μετέτρεπε τους ανθρώπους σε ζώα ή αν αποκάλυπτε την αληθινή τους φύση. Όποια κι αν ήταν η αλήθεια, μισούσε να βρίσκεται κάθε μέρα τόσο κοντά σε αυτήν και η συγγραφή έγινε ένας τρόπος να εκτονώσει τον θυμό του. «Αν ποτέ βγω ζωντανός από αυτόν τον πόλεμο, θα ήθελα η μαρτυρία μου να έχει τη γεύση του αίματος που έχει ξεραστεί πάνω σε ένα φρέσκο φύλλο και δίνεται στον αναγνώστη για να το μασήσει».

Η παρόρμηση να απομακρυνθεί από την ομάδα και να επιδιώξει την απόσταση, ενώ την ίδια στιγμή είχε πάντα ως θέμα του την ομάδα, ήταν μια δύσκολη αντίφαση για τον Μαλακέ. Ήξερε ότι δεν έπρεπε να υποκύψει στον πειρασμό να χρησιμοποιήσει τη συγγραφή ως απλό καταφύγιο, ως λόγο για να δικαιολογήσει τη μοναξιά και την απομόνωση από έναν κόσμο που τόσο συχνά έβρισκε καταθλιπτικό και εξοργιστικό. Το υπενθύμιζε συχνά στον εαυτό του στα ημερολόγιά του: στο *Ημερολόγιο πολέμου* που γράφτηκε από τον Σεπτέμβριο του 1939 έως τον Ιούλιο του 1940 και στο *Journal d'un métèque* (Ημερολόγιο ενός μέτοικου) (1997), το οποίο αρχίζει αμέσως μετά, στις 13 Ιουλίου 1940 – την ημέρα που γύρισε στο Παρίσι, έχοντας δραπετεύσει από ένα προσωρινό γερμανικό στρατόπεδο αιχμαλώτων πολέμου όπου είχε παραμείνει έγκλειστος από τον προηγούμενο μήνα, στην περιοχή της Νανσί. Η τελευταία καταχώρηση σε αυτό το δεύτερο ημερολόγιο γίνεται την ημέρα που σαλπάρει για το Μεξικό από τη Μασσαλία, στις 8 Οκτωβρίου 1942. Και στα δύο ημερολόγια ο Μαλακέ αποφαίνεται ότι δεν θα γίνει ποτέ «άνθρωπος των γραμμάτων», λέγοντας ότι προτιμά να σκέφτεται τον εαυτό του ως εργάτη που δουλεύει το υλικό του (τις λέξεις) για να δώσει μορφή σε μια άμορφη μάζα και κρατώντας μια υγιή απόσταση από το αντικείμενό του. «Η ζωή ενός ανθρώπου, ειπωμένη σε πρώτο πρόσωπο, δεν μπορεί να εκφραστεί. Δεν έχουμε ούτε την απόσταση ούτε την αποσύνδεση που είναι απαραίτητη. Στη μυθοπλασία, στην ποίηση, σπανιότερα στο δοκίμιο, είναι που η γραφή το πετυχαίνει αυτό καλύτερα, επειδή γίνεται εν αγνοία της. Ο συγγραφέας μιλάει για τον εαυτό του μόνο όταν μιλάει για κάτι άλλο».

Φυσικά, αυτό το «κάτι άλλο» ήταν επίσης προσωπικό βίωμα, και εκείνος μετέφερε στη μυθοπλασία του αυτό που είχε ζήσει. Η

δράση του βιβλίου *Οι Ιαβανέζοι*, του πιο ζηηρού και ανάλαφρου από τα τρία μυθιστορήματα του Μαλακέ, διαδραματίζεται στο περιβάλλον των ορυχείων που είχε γνωρίσει από κοντά μια δεκαετία πριν. Ένα βρετανικής ιδιοκτησίας ορυχείο απασχολεί περίπου διακόσιους εργάτες, σχεδόν όλοι αλλοδαποί, οι οποίοι ζουν σε παραπήγματα και καλύβες κοντά στο ορυχείο, που φέρουν το παρατσούκλι «το νησί της Ιάβας». Οι «Ιαβανέζοι» είναι όλοι πλάνητες, και στον πρόλογο του μυθιστορήματος ένας ανώνυμος πρωτοπρόσωπος αφηγητής συναντά τον Μάνιεκ Μπρύλα, έναν νεαρό ονειροπόλο που περιπλανιέται στους δρόμους του Παρισιού σε αναζήτηση κάποιας ζεστής στέγης. Τα όνειρά τους για το μέλλον συγκρούονται: το όνειρο του Μπρύλα είναι γεμάτο ελπίδα και περιπέτεια, ενώ ο αφηγητής είναι απογοητευμένος από τον κόσμο. Στη συνέχεια και οι δύο εξαφανίζονται από το μυθιστόρημα, στο οποίο, κατά τα άλλα, η αφήγηση συνεχίζεται σε τρίτο πρόσωπο. Ο Μπρύλα επιστρέφει στις τελευταίες σελίδες σε μια εγκαταλελειμμένη πλέον Ιάβα. Το μυθιστόρημα, που τελειώνει με αυτόν τον τρόπο, μπορεί να διαβαστεί ως μια προσπάθεια κατανόησης του Μπρύλα, της ελπίδας και της απελπισίας που εμπεριέχει η φυγή του προς τα εμπρός, η οποία σίγουρα θυμίζει τη φυγή του Μαλακέ. Στον πρόλογο, ο αφηγητής κατηγορεί τον Μπρύλα για ανώφελο ιδεαλισμό, λέγοντάς του ότι «το ζήτημα δεν είναι να βουλευτείς ήρεμα στη λάσπη μέσα στο κλουβί· πρέπει να το σπάσεις, να συντρίψεις όλο το σύστημα των περιορισμών». Αυτή η κατηγορία πλανάται πάνω από το μυθιστόρημα, καθώς πολλοί από τους Ιαβανέζους φαίνονται πιο πρόθυμοι να βουλευτούν στη λάσπη, ακόμη και μπροστά στην άδικη απόλυση. Όμως, όπως είχε παρατηρήσει ο Τρότσκι, δεν υπάρχει ηθικολογία στην ιστορία· καταλαβαίνουμε γιατί κάποιοι χαρακτήρες βολεύονται και κάποιοι άλλοι χτυπιούνται στα κάγκελα, και γιατί, τελικά, ίσως ο αφηγητής των πρώτων σελίδων να είναι ο ιδεαλιστής και όχι ο Μπρύλα.

Η αφήγηση του μυθιστορήματος *Οι Ιαβανέζοι* κινείται μεταξύ διακοπτόμενων προβληματισμών για το Νησί και τους Ιαβανέζους ως μια συνολική μάζα ανθρώπων που περιπλανιέται στη γη, και, συχνότερα, μιας ορμητικής κατάβασης στο μυαλό περίπου δώδεκα χαρακτήρων, ανδρών και γυναικών, εργατών και αφεντικών. Η

πρόζα είναι δομικά πολυφωνική, υφασμένη από πολλές φωνές, και η γαλλική γλώσσα, η ίδια συχνά ιδιολεκτική και άσεμνη, υπερφορτώνεται από την είσοδο ποικίλων γλωσσών που προέρχονται από τις πατρίδες των χαρακτήρων από τέσσερις ηπείρους. Ο τίτλος υποδηλώνει τον εξωτισμό και τη γλωσσική παραδοξότητα των «ακαταλαβίστικων» που μιλούν οι χαρακτήρες. Μερικές συγκεντρωμένες προτάσεις αναδεικνύουν τη μοναδική υφή της γραφής:

Τι μπορείς να κάνεις σε ένα μέρος όπως η Ιάβα, ένα παλιόνησο δεμένο στην ουρά του διαβόλου; *Me cago en Dios* (Γαμώ τον Θεό), λέει ο Ιαβανέζος αν είναι βρωμολατίνος. Ο Ρώσος λέει *yob tvoiu dushu* (γαμώ το άγιο πνεύμα). Οι ίδιες λέξεις, οι ίδιοι ευσεβείς στεναγμοί, στη μία γλώσσα μετά την άλλη. Ο Ανρί Λεού, ο μόνος γνήσιος Γάλλος εδώ μέσα, κοιτάζει τα οπίσθια των γυναικών. Να μην υπάρχει γαμώτο μια κανονική πουτάνα, σκέφτεται παρηγορώντας τον εαυτό του.

Τα άμεσα ζητήματα επιβίωσης απασχολούν το μυαλό των Ιαβανέζων: η σκληρή εργασία, που περιγράφεται με ξεκάθαρη ωμότητα, αλλά και εκείνες οι νεκρές στιγμές τις Κυριακές, όταν η νοσταλγία και ο πόθος τρυπώνουν ύπουλα στο μυαλό τους. Το μέλλον και το παρελθόν είναι αμφοτέρα απελπιστικά μακρινά, το ένα ονειροπόληση και το άλλο οδυνηρά ακρωτηριασμένο. Όπως ο στρατιώτης στα χαρακώματα, έτσι και ο ανθρακωρύχος που δεν σκέφτεται έχει περισσότερες πιθανότητες να επιβιώσει μέρα με τη μέρα, αν και δεν θα γλιτώσει από τα ορυχεία. Η αφήγηση αιωρείται γύρω από διάφορους χαρακτήρες και τις προσωπικές τους ίντριγκες, αλλά τα γεγονότα δρομολογούνται από την πρόσφατη εντολή που έλαβε ο αρχιφύλακας της τοπικής αστυνομίας από τους ανωτέρους του να διώξει όλους τους παράνομους εργάτες από το ορυχείο. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να διαρρήξει την αγαστή συνεργασία του με το αφεντικό του ορυχείου, ο οποίος τον δωροδοκεί επί μακρόν με φινό μαλτ ούισκι και πούρα. Οι εργάτες απεργούν ως απάντηση, με περιορισμένη επιτυχία, και το μυθιστόρημα ολοκληρώνεται με την έξοδό τους. Ένας γέρος μένει πίσω, περιπλανώμενος στο άδειο νησί, ακούγοντας όλες

τις φωνές του και σκεπτόμενος τους δύο χιλιάδες άνδρες που έχει δει να περνούν μέσα σε δύο χρόνια. Η θλίψη αυτών των τελευταίων σελίδων παραμένει και αναμειγνύεται με την υπόσχεση που περιέχεται στην ανθρώπινη κινητοποίηση και στην αναζήτηση μιας άλλης πατρίδας.

Με τρία φουσίματα, σαν χρυσαλιφούρφουρο, ένα νησί χάθηκε στον αέρα, και δεν έχει μείνει ούτε ένα σημάδι σε κανέναν γνωστό χάρτη που να επισημαίνει την τοποθεσία όπου κάποτε υπήρχε... Η Άτροπος με τα ψαλιδια της είχε περάσει από εκεί, και χριτς, χρατς το έκοψε! – δεν απέμεινε τίποτα. Η Ιάβα στην Κυανή Ακτή είχε αλλάξει γεωγραφική θέση. Οι άντρες είχαν μεταναστεύσει για να αποικίσουν άλλα νησιά... είχαν κάνει σάλτο σαν περιπλανώμενοι θεατρίνοι προς το μεγάλο άγνωστο, και είχαν αφήσει μια ανάμνηση του εξοστρακισμού τους σαν τόσα φαντάσματα που στοιχειώνουν σαν βρικολακες τα στέκια της ενεργής τους ζωής.

Το δεύτερο μυθιστόρημα του Μαλακέ, με τίτλο *Πλανήτης δίχως βίζα*, βασίζεται επίσης σε μεγάλο βαθμό στη βιωμένη εμπειρία, αυτή τη φορά από τη δίνη της Μασσαλίας μεταξύ 1940 και 1942. Ο ίδιος και η σύζυγός του (η δεύτερη από τις τρεις), Γκαλί Γιούρκεβιτς, είχαν εγκαταλείψει το Παρίσι για τον μη κατεχόμενο ακόμη Νότο, καθώς η καταστολή των Εβραίων, των μεταναστών και των αριστερών αγωνιστών εντεινόταν. Κάθε μέρα κυνηγούσαν τα άπιαστα προικιά για το έθνος που θα τους επέτρεπε να φύγουν, αλλά η προσπάθεια κράτησε δύο ολόκληρα χρόνια, βλέποντας τα πλοία να αποπλέουν με άλλους φυγάδες στο κατάστρωμα – μεταξύ αυτών ο Βίκτορ Σερζ, ο Αντρέ Μπρετόν και ο Κλωντ Λεβί-Στρος. Στο βιβλίο του *Πλανήτης δίχως βίζα*, ο Μαλακέ συνέπτυξε αυτά τα γεγονότα σε λίγους μήνες του 1942. Το μυθιστόρημα, που είναι και πάλι σε τριτοπρόσωπη αφήγηση και το οποίο παρουσιάζει από κοντά δέκα ή περισσότερους από τους εξήντα περίπου χαρακτήρες του, αρχίζει με την ανακοίνωση ότι ο στρατάρχης Πεταίν έρχεται για επίσκεψη. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί ένα νέο κύμα συλλήψεων και καταστολής και

οι προσπάθειες φυγής γίνονται όλο και πιο φρενήρεις. Τα γεγονότα παρουσιάζονται από διάφορες οπτικές γωνίες και η χρονική ακολουθία, αν και σε γενικές γραμμές είναι γραμμική, ελίσσεται πότε μπρος και πότε πίσω μέσα από τους χαρακτήρες, οι οποίοι περιλαμβάνουν έναν υψηλόβαθμο αξιωματούχο της Νομαρχίας, έναν φύλακα στρατοπέδου, έναν Γερμανό στρατιώτη, μια ρωσική οικογένεια, έναν καιροσκόπο Αμερικανό συλλέκτη έργων τέχνης, μερικούς διευθυντές και το προσωπικό του συνεταιριστικού εργοστασίου Συρκόρ και μια χούφτα επαναστάτες. Η Κατοχή είναι η αναπόφευκτη κατάληξη του μυθιστορήματος, αλλά οι χαρακτήρες παίρνουν τον δικό τους δρόμο, με διαφορετικά μείγματα τύχης και αποφασιστικότητας να παίζουν τον ρόλο τους – άλλοι επιβιβάζονται σε πλοία που κατευθύνονται προς κάπου αλλού, άλλοι παίρνουν τον μοναχικό και επικίνδυνο δρόμο προς την Ισπανία, και άλλοι εξαφανίζονται στα στρατόπεδα.

Η ύφανση του *Πλανήτη* είναι ιστορική και πολιτική, και υπάρχει μεγάλη συνάφεια με την εμπειρία του ίδιου του Μαλακέ, αν και ο ίδιος υπερτονίζει ιδιαίτερα τον ρόλο των επαναστατών, των οποίων η σημασία στην πραγματικότητα ήταν δευτερεύουσα, και ομοίως εκείνον της αμερικανικής Επιτροπής Διάσωσης Έκτακτης Ανάγκης του Βάριαν Φράι. Ο συνεταιρισμός Συρκόρ περιγράφεται με επονείδιστο τρόπο, ανακαλώντας τη δυσάρεστη εμπειρία του Μαλακέ στον συνεταιρισμό Croquefruit. Επίσης, σε ορισμένους βασικούς χαρακτήρες διακρίνουμε σαφή χαρακτηριστικά του Σιρίκ, του Σερζ και του Ζιντ, με τις συζητήσεις τους να παρέχουν στο μυθιστόρημα τα σημαντικότερα σημεία του, πολιτικά και διανοητικά. Όπως μια χούφτα ζευγάρια στον *Πλανήτη*, έτσι και ο Μαλακέ με την Γκαλί διέφυγαν πράγματι από τη Μασσαλία το 1942. Ο Ζιντ παρενέβη σε μια κρίσιμη στιγμή και κατάφερε να επιστρατεύσει τη βοήθεια τόσο του Φράι όσο και του Τζάστιν Ο' Μπράιαν, του μεταφραστή του στις Ηνωμένες Πολιτείες, για να τους εξασφαλίσει βίζα εξόδου. Το ζευγάρι έμεινε στο Μεξικό μέχρι το τέλος του πολέμου. Ενώ βρισκόταν στην εξορία, και καθώς έγραφε τον *Πλανήτη*, ο Μαλακέ συναναστρεφόταν με άλλους αριστερούς, συμπεριλαμβανομένου του Σερζ. Οι δύο άνδρες ήρθαν σε απόλυτη ρήξη όσον αφορά τη στήρι-

ξη των αστικών δημοκρατιών απέναντι στον ναζισμό, γεγονός που ώθησε τον Σερζ να περιγράψει με μελανά χρώματα τον Μαλακέ στο ημερολόγιό του. Η Νακάς αφιερώνει απογοητευτικά μικρή έκταση στο επεισόδιο, αλλά ο Μαλακέ είχε δώσει τη δική του εκδοχή των γεγονότων σε μια επιστολή προς τον Σιρίκ, γραμμένη στο Μεξικό το 1945, στην οποία περιγράφει τον Σερζ ως «χυδαίο ομορφοφιλόσοφο» που ήθελε να συσπειρώσει ένα ευρύ φάσμα πολιτικών ρευμάτων – σοσιαλιστικά, δημοκρατικά, χριστιανικά, ακόμη και φιλελεύθερα-συντηρητικά. «Η σύγκρουση ξέσπασε κατά τη διάρκεια μιας δημόσιας συνάντησης όπου του είπα ότι κατευθυνόταν προς ένα Ενιαίο Μέτωπο που θα περιελάμβανε και το αγγλικό κόμμα των Συντηρητικών. Το πήρε προσωπικά... Το γεγονός αυτό τον οδήγησε σε πλήρη απομόνωση».

Το 1947 ο Μαλακέ επέστρεψε στη Γαλλία, αν και για μία ακόμη φορά του χορηγήθηκε μόνο *άδεια παραμονής*. Ο Πλανήτης είχε μικτή αλλά ευρείας κλίμακας κριτική υποδοχή, και το μυθιστόρημα ήταν υποψήφιο για το βραβείο Γκονκούρ, χάνοντας οριακά τη διάκριση. Λίγο αργότερα, άρχισε να εργάζεται πάνω σε ένα τρίτο μυθιστόρημα. Ωστόσο, η Νακάς χαρακτηρίζει την περίοδο μετά τον Πλανήτη ως αυτοαναφορική και πλημμυρισμένη από ανασφάλεια. Υπήρχαν επίσης οικονομικοί περιορισμοί, καθώς τα μυθιστορήματά του δεν απέφεραν αρκετά χρήματα για να ζήσει. Ο Μαλακέ άρχισε να αναζητά ακαδημαϊκές θέσεις και θα γράψει το μυθιστόρημα *Ο Τζόκερ εν μέσω* πολλών γεωγραφικών και επαγγελματικών μετακινήσεων. Η φυγή του προς τα εμπρός είχε μετατραπεί σε κάτι μάλλον πιο κυκλικό, λιγότερο καθοδηγούμενο από το πνεύμα της ελευθερίας και της περιπέτειας. Πήρε μια θέση επισκέπτη καθηγητή λογοτεχνίας στο New School της Νέας Υόρκης το 1948, και στη συνέχεια του απονεμήθηκε μια υποτροφία Γκούγκενχάιμ που του παρείχε μισθό μέχρι το 1950. Μετακόμισε στο Βερμόντ μαζί με την Γκαλί και εκεί συνδύασε τη συγγραφή του *Τζόκερ* με μεταφραστικές δουλειές και ταξίδια στο Παρίσι και τη Βενεζουέλα.

Καθ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου, ο Μαλακέ παρέμεινε πολιτικά ενεργός. Η Νακάς επισημαίνει την αφοσίωσή του ως συμπαθούντα της επαναστατικής αριστεράς, που παραμένει συνεπής

στις θέσεις του, μολονότι πάντοτε αρνείται να γίνει μέλος οποιασδήποτε οργάνωσης. Ωστόσο, αυτό το τελευταίο σημείο δεν είναι απολύτως ακριβές. Το 1947 είχε προσχωρήσει στην *Gauche Communiste de France*, μια αποσχισθείσα μπορντιγκιστική ομάδα της οποίας επικεφαλής ήταν ο Σιρίκ και ο Μαξιμιλιάν Ρουμπέλ. Συνεισέφερε πολιτικά κείμενα στο περιοδικό της GCF, *Internationalisme*, και συμμετείχε στις συνεδριάσεις της όποτε βρισκόταν στο Παρίσι. Από τις Ηνωμένες Πολιτείες –όπου ήταν επίσης κοντά στον Χέρμπερτ Μαρκούζε και στην ομάδα *News and Letters* με επικεφαλής την πρώην γραμματέα του Τρότσκι Ράγια Ντουναγιεφσκάγια– ενεργούσε ως σύνδεσμος για τη GCF. Λάμβανε και παρέδιδε έγγραφα και αρχεία, ενώ ο Σιρίκ στη Γαλλία διάβαζε στις συναντήσεις τις λεπτομερείς αναφορές του για τη ζωή στις ΗΠΑ, τις αναλύσεις του για την κατάσταση της εργατικής τάξης, την κατάσταση της οικονομίας και τις πολιτικές προεκτάσεις του Ψυχρού Πολέμου. Ο Μαλακέ παρέμεινε ασυμβίβαστος στη διμέτρη κριτική που ασκούσε στη Σοβιετική Ένωση και τις ΗΠΑ. Ήταν, σύμφωνα με τη Νακάς, αυτή η αντισοβιετική του στάση που τον έσωσε από τον στενότερο έλεγχο της Επιτροπής Αντιαμερικανικών Δραστηριοτήτων της Βουλής των Αντιπροσώπων, αν και το χολιγουντιανό εγχείρημά του το 1949 με τον στενό του φίλο Νόρμαν Μείλερ υπέστη άμεσο πλήγμα. Οι δύο άνδρες έγραψαν ένα σενάριο για τον Σάμιουελ Γκόλντγουιν βασισμένο στο βιβλίο *The Day of the Locust*, την καυστική παρουσίαση της κινηματογραφικής πρωτεύουσας από τον Ναθάναελ Γουέστ. Το σχέδιο τερματίστηκε σύντομα, όταν ο παραγωγός απέρριψε το σενάριό τους ως «αντιαμερικανικό» και η MGM απαίτησε ένα νέο σενάριο στο οποίο οι κακοί δεν θα ξέφευγαν. Ο Μαλακέ και ο Μέιλερ αρνήθηκαν, ξαναγόρασαν το σενάριο και προσπάθησαν, χωρίς επιτυχία, να γυρίσουν οι ίδιοι την ταινία.

Το βιβλίο *Ο Τζόκερ* εκδόθηκε το 1953, την ίδια χρονιά που διαλύθηκε η GCF. Αυτό το τρίτο μυθιστόρημα ήταν, σύμφωνα με όλες τις μαρτυρίες, το πιο βασανιστικό για τον Μαλακέ. Εκ πρώτης όψεως φαινόταν πολύ διαφορετικό από τα δύο προηγούμενα, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τη μορφή: το προηγούμενο μοντέλο της πολυφωνικής τριτοπρόσωπης αφήγησης είχε αντικα-

τασταθεί από μια μάλλον λιτή αλληγορία του κοντινού μέλλοντος ειπωμένη σε πρώτο πρόσωπο. Και όμως, ο *Τζόκερ* είναι ένα εξίσου αναγνωρίσιμο βιβλίο του Μαλακέ όπως και τα άλλα έργα του. Το ιστορικό πλαίσιο έχει εξαφανιστεί, αλλά έχει αντικατασταθεί από μια τυπική «Πόλη», μια μητρόπολη κάποια στιγμή στο εγγύς μέλλον. Η περιγραφική γραφή είναι λιτή, τονίζοντας όμως τα ίδια θέματα: το καθεστώς του απάτριδος, την ταυτότητα, τον ηρωισμό και την αντίσταση. Η αφήγηση μπορεί να είναι σε πρώτο και όχι σε τρίτο πρόσωπο, αλλά ο τρόπος προσέγγισης των καταστάσεων, η ανάλυση και η αποτύπωσή τους, είναι απολύτως οικεία και επιτυγχάνονται μέσα από την παραστατική λεπτομέρεια. Με την έναρξη του μυθιστορήματος παρακολουθούμε τον Πιερ Ζαβελίν, έναν φαινομενικά συνηθισμένο άνθρωπο που ζει στην «Πόλη». Είχε μια άσχημη μέρα και καθώς γυρίζει στο σπίτι του ανακαλύπτει ότι η γυναίκα του έχει φύγει και ότι το σπίτι του έχει καταληφθεί από ένα αλλόκοτο ζευγάρι που ισχυρίζεται ότι ζει εκεί εδώ και χρόνια – ποιος στο καλό είναι αυτός; Ο Ζαβελίν προσπαθεί να επιχειρηματολογήσει ενάντια σε αυτή την έκδηλη τρέλα, αλλά βλέπει την ταυτότητά του να χάνεται – η υπογραφή και τα δακτυλικά του αποτυπώματα δεν ταιριάζουν πλέον, δεν υπάρχει κανένα ίχνος του στον τηλεφωνικό κατάλογο, κανέναν γείτονα δεν εγγυάται για το πρόσωπό του. Σε κάθε στροφή, η γραφειοκρατία της Πόλης τον κυνηγάει. Τελικά, ανακαλύπτει την πηγή των προβλημάτων του: μια συλλογή ποιημάτων που είχε γράψει σε διάφορα κομμάτια χαρτιού, τα οποία στη συνέχεια τύπωσε και διένειμε ανώνυμα. Ο Πιερ, όπως φαίνεται, δεν είναι ο μόνος που αντιστέκεται σιωπηλά στην Πόλη, και τώρα η Πόλη θέλει να σβήσει αυτόν και τους συντρόφους του.

Ο ηρωισμός και η αντίσταση, καθώς και η απουσία ενός βιώσιμου μέλλοντος, βρίσκονται στο επίκεντρο του *Τζόκερ*. Δεν υπάρχει καθορισμένο πλαίσιο, και ο εχθρός δεν έχει πρόσωπο: δεν είναι τα οκνηρά αφεντικά ενός ανθρακωρυχείου που πίνουν ουίσκι ή οι εξουθενωμένοι παράνομοι εργάτες τους, ούτε οι νυφίτσες οπαδοί του Πεταίν που μαντρώνουν τους Εβραίους. Στην Πόλη δεν υπάρχουν ατομικές μοίρες, όλοι υφίστανται πανομοιότυπο θάνατο – όπως στην κόλαση, όπου «όλοι ουρλιάζουν διαφορετικά και και-

γονται το ίδιο». Έτσι, το καλύτερο που μπορεί να κάνει ο καθένας είναι να αρνηθεί τον ρόλο που του έχει αναθέσει η Πόλη. «Σε κάθε τέρας αντιστοιχεί ο ήρωάς του», καταλήγει ο Ζαβελίν. Η πράξη αντίστασης του είναι να αρνηθεί να πεθάνει όπως τα θηρία, μέσα στην αθλιότητα. «Όχι, εννοώ ότι δεν θέλω να πεθάνω καθόλου». Πρόκειται λοιπόν για ένα θλιβερό θριαμβευτικό τέλος, καθώς ο Ζαβελίν ξεγλιστρά αγκαλιά με τη γάτα του προς «μια ζεστή γωνιά όπου θα βολευτούν» – θριαμβευτικό αλλά θλιβερό αν θυμηθούμε πως η ίδια ζεστή γωνιά είχε αναφερθεί στην αρχή του πρώτου μυθιστορήματος του Μαλακέ ως σύμβολο της ήττας. Τώρα ο ήρωας του Μαλακέ αποφασίζει να σταματήσει να γράφει αντικαθεστωτική ποίηση. Άλλωστε, κάτι τέτοιο δεν έχει διαφορά από «τον υποδειγματικό πολίτη που, επειδή αψηφά τον κώδικα οδικής κυκλοφορίας, θεωρεί τον εαυτό του επαναστάτη».

Ο ενθουσιασμός της Νακάς για τα μυθιστορήματα του Μαλακέ είναι αρκετά μεταδοτικός, και η προσέγγισή τους γίνεται με ευστοχία. Συνθέτει χρήσιμα σχόλια του ίδιου του συγγραφέα –αν και αυτά αποτελούν μέρος της παρουσίασης του έργου του, μια διαδικασία που μπερδεύει ελαφρώς τις προθέσεις του Μαλακέ με την αξιολόγηση του τελικού αποτελέσματος από τη Νακάς– και παρέχει έναν καλό απολογισμό της υποδοχής κάθε μυθιστορήματος στη Γαλλία την εποχή της αρχικής του έκδοσης. Ο Μαλακέ ξεχωρίζει ως συγγραφέας, υποστηρίζει, επειδή είναι ο μόνος που πήρε το κοσμοπολίτικο και διεθνιστικό πνεύμα της δεκαετίας του 1930 στην Ευρώπη και μετέτρεψε αυτό το υλικό σε μορφή μυθιστορήματος. Η Νακάς εξετάζει το ενδεχόμενο να τοποθετήσει τον Μαλακέ στο πλαίσιο της ανάλυσης του Έριχ Άουερμπαχ για τη λογοτεχνία του μοντερνισμού – όπου επικρατεί «ένα είδος ατμόσφαιρας περί του επερχόμενου τέλους του κόσμου». Καταλήγει όμως στο συμπέρασμα ότι δεν ανήκει σε αυτό: «Οι αναγνώστες του Μαλακέ δεν οδηγούνται σε αδιέξοδο, ακόμη και αν ο κόσμος που απεικονίζεται στον *Πλανήτη* είναι ένας κόσμος στον οποίο εκατομμύρια άνθρωποι ζουν υπό το βάρος ενός απειλητικού ορίζοντα. Τα υποκείμενα του Μαλακέ είναι πάντα ενεργά, όχι ενεργούμενα». Όπως έκανε και ο Τρότσκι το 1939, η Νακάς απορρίπτει κι αυτή τις συχνές συγκρίσεις με τον

Σελίν. Δεν είναι «η απάντηση της άκρας αριστεράς» στον συγγραφέα του *Ταξιδιού στην Ακρη της Νύχτας* και του *Θανάτου με Δόσεις*. Και οι δύο χρησιμοποίησαν (ή επινόησαν) μια λαϊκή διάλεκτο και ήρθαν σε ρήξη με τις παραδοσιακές λογοτεχνικές μορφές, αλλά η ομοιότητα τελειώνει εκεί. Ο Μαλακέ έγραψε για να αναδείξει όλες τις δυνατότητες και τις ελπίδες που περιέχονται στη ζωή και το μυαλό των ανθρώπων, όχι για να τις πετσοκόψει.

Η παράδοση στην οποία ο Μαλακέ θα μπορούσε μάλλον να ενταχθεί είναι η «προλεταριακή λογοτεχνία», αλλά η Νακάς τον διαχωρίζει από αυτήν πολύ γρήγορα, μετά τη δική του αποκήρυξη οποιουδήποτε τέτοιου προσανατολισμού. «Μόνο ένα είδος ταξικής κουλτούρας μπορεί να υπάρξει, και αυτή είναι πάντα της κυρίαρχης τάξης», έγραφε το 1936. Ωστόσο, ως προς τη θεματολογία το έργο του έχει σίγουρα συναφή προηγούμενα, ανάμεσά τους το διήγημα του Μαξίμ Γκόρκι *Είκοσι έξι άνδρες και ένα κορίτσι* και τα μικρά μυθιστορήματα του Ιάπωνα κομμουνιστή Κομπαγιάσι Τακίτζι (Kobayashi Takiji) που επανανακαλύφθηκαν πρόσφατα, ιδίως το *Kani Kōsen* (Το Πλοίο-Εργοστάσιο), που γράφτηκε δέκα χρόνια πριν από το βιβλίο *Οι Ιαβανέζοι*. Σε αυτά τα έργα τα πρόσωπα είναι εργάτες στο περιθώριο της κοινωνίας και στην ιστορία του Γκόρκι βρίσκεται στο επίκεντρο της αφήγησης η ομάδα, το «εμείς» που λειτουργεί ως ένα. Οι άνδρες κουβεντιάζουν μεταξύ τους στον άθλιο φούρνο τους, όπως και στο πλοίο του Κομπαγιάσι. Γελάνε και πίνουν και θυμώνουν και μερικές φορές πέφτουν γροθιές, αλλά δεν είναι ιδιαίτερα, αν όχι καθόλου, ατομικοποιημένοι. Το θέμα του μυθιστορήματος του Κομπαγιάσι είναι η ανάπτυξη της αλληλεγγύης. Για τον Μαλακέ, αντίθετα, αν και το αντικείμενό του ήταν επίσης πάντα το συλλογικό, η μυθοπλασία ήταν πιο πλούσια αξιοποιώντας προσωπικά στοιχεία και δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί εργαλειακά για την προώθηση ενός συγκεκριμένου σκοπού. «Απλώς αφηγήσου την ιστορία ανθρώπων που κάτι τους τρώει, που τρώνε, πίνουν και κάνουν βόλτες – τότε, καθώς αφηγείσαι μια ιστορία, θα επιτρέψεις σε αυτούς τους ανθρώπους να φανερώσουν την ιδιαίτερη ιστορία τους», είχε πει στον Μέιλερ. «Όσο πιο γρήγορα σταματήσε-

τε να τρώγεστε με τον εαυτό σας, τόσο πιο γρήγορα θα καταλάβετε τι είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο δίπλα σας να τρώγεται».

Η Νακάς επισημαίνει την πρόθεση του Μαλακέ να διαγράψει τη φωνή του συγγραφέα στο έργο του και παραθέτει ένα πλήθος περιπτώσεων στις οποίες το είχε δηλώσει. Είναι περίεργο να τις διαβάξει κανείς, γιατί με βάση τα τρία μυθιστορήματά του δεν μπορεί παρά να συμπεράνει ότι απέτυχε, και αυτή η αποτυχία ήταν ευτυχής. Αποτύπωσε διαφορετικές φωνές, προσέδωσε σε όλες μια χαρακτηριστική χροιά, αλλά η δική του φωνή παρέμενε πάντα εκεί, ανεπαίσθητη αλλά παρ' όλα αυτά ευδιάκριτη. Μια Ρωσίδα χάνει το μυαλό της σε μια φτωχογειτονιά της Μασσαλίας, βλέπει λιβάδια έξω, όταν τα παράθυρα βλέπουν σε τοίχους από τούβλα· ένας Γερμανός στρατιώτης που αυτομόλησε επιστρέφει εμμονικά στη νύχτα που είχε χτυπήσει μέχρι θανάτου Εβραίους κάτω από το βλέμμα θαυμασμού των συμπολεμιστών του· δύο αδέρφια από τη Βόρεια Αφρική περιπλανώνται στους δρόμους για να βρουν κάτι να πιουν, γιατί καμία θρησκεία δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί τη δίψα που νιώθει όταν δουλεύεις όλη μέρα σε ένα ορυχείο· ένας συνηθισμένος άνθρωπος ουρλιάζει μπροστά απ' το αντανακλαστικό γυαλί του γκισέ ενός γραφείου, θέλοντας μόνο να μάθει σε ποιο τμήμα δουλεύει η γυναίκα του – όποια κι αν είναι η φωνή, όποια κι αν είναι η σκέψη, υπάρχει πάντα αυτή η παράξενη εκφραστικότητα και ρυθμός, και το απολαυστικό παιχνίδι με τη γλώσσα που συναντάμε επίσης στα ημερολόγια και την αλληλογραφία του Μαλακέ. Αυτό που επίσης διαφαίνεται είναι μια ελεγχόμενη ή πολύ επεξεργασμένη τραχύτητα. Η συγγραφή δεν ήταν εύκολη υπόθεση για τον Μαλακέ. Δούλευε αργά και σχολαστικά –ο μέσος ρυθμός του, σε μια καλή περίοδο, ήταν δύο ή τρεις σελίδες την ημέρα– και αυτή η προσπάθεια αποτυπώνεται στο αποτέλεσμα. Η πρόζα του έχει ροή αλλά με συγκεκριμένο τρόπο. Έχει την αίσθηση της δομημένης ευφυΐας, η οποία διαχωρίζει τον Μαλακέ ακόμη περισσότερο από τον Σελίν, αλλά και από τον Τζέιμς Τζόις, τον οποίο είχε αναφέρει ο Ζιντ κάνοντας σύγκριση υπέρ του Μαλακέ. Όταν, στο μυθιστόρημα *Οι Ιαβανέζοι*, για παράδειγμα, δύο ανθρακωρύχοι συνθλίβονται μέχρι θανάτου από μια σήραγγα που καταρρέει, όλα συμβαίνουν πολύ γρήγορα· κινού-

μαστε μέσα-έξω από διάφορες οπτικές γωνίες για να βιώσουμε την τραγωδία. Αλλά κάθε τροπή της αφήγησης ελέγχεται με ψυχραιμία:

Οι είκοσι άνδρες κάθισαν να αγρυπνήσουν στο σκοτάδι μπροστά από την πύλη του τάφου. Η απερίγραπτη, απόλυτη σιωπή από τα βάθη της γης διαδέχτηκε τη φασαρία των ανθρώπινων προσπαθειών... Ένας άνδρας, πιο επίμονος από τους άλλους, ήταν ξαπλωμένος μπρούμυτα και προσπαθούσε να περάσει το χέρι του κάτω από το δολοφονικό βάρος, για να φτάσει τους συντρόφους του. Ο γερο-Τζουζέπε Ποντσόνι σκέφτηκε τους δυο γιους του που κείτονταν θαμμένοι σε ένα ιταλικό ορυχείο. Τον είχαν αφήσει όλοι στην ησυχία του, αλλά ο Ποντσόνι δεν θα τα παρατήσει, θα συνεχίσει με τους ζωντανούς, δεν θα παρασυρθεί από τις άναρθρες αναμνήσεις... Ο Νταούντ Χαλίμα ήξερε από μηχανήματα, μόλις χθες ονειρευόταν μηχανοκίνητους μύλους... Τα παιδιά του Ελαχασίν μπεν Καλίφα ήταν πολύ μικρά. Η καλύβα είχε καταρρεύσει και μια χήρα έκλαιγε πάνω στα ερείπιά της... Ο χρονομέτρης έβριζε στο τηλέφωνο. Τι απαίσια δουλειά! Γιατί να πρέπει να τα πάρει όλα πάνω του; Θεέ μου. Είχε κάνει καράφλα από το άγχος και τα δόντια του έπεφταν.

Το γράψιμο έγινε ακόμη πιο δύσκολο με την πάροδο του χρόνου. Ο Μαλακέ χρειάστηκε μήνες για να γράψει μόλις είκοσι σελίδες του *Τζόκερ*: οι τελευταίες δεκαπέντε του πήραν μισό χρόνο. «Η δουλειά της συγγραφής», είχε πει στον Μέιλερ εκνευρισμένος, ενώ ακόμα δούλευε πάνω στο μυθιστόρημα, «πρέπει να πραγματοποιείται ανεξάρτητα από κάθε έννοια χρόνου, σαν να μην έπρεπε ποτέ να πεθάνει ο συγγραφέας, ή τουλάχιστον όχι πριν απολιθωθεί από την ίδια του τη συγγραφή». Με το μυθιστόρημα *Ο Τζόκερ*, φαίνεται όντως ότι ο Μαλακέ είχε εξαντληθεί. «Η ποίηση ήταν ένα μέσο», καταλήγει ο Ζαβελίν, «μου επέτρεπε να ανήκω εδώ παρ' όλα αυτά. Από εδώ και στο εξής θα είμαι μόνο άρνηση». Αυτές οι γραμμές είναι ακόμα πιο ανατριχιαστικές όταν διαβάζονται τώρα που γνωρίζουμε ότι αυτό ήταν το τελευταίο μυθιστόρημα του Μαλακέ, και αναρωτιέται κα-

νείς αν πίστευε κι αυτός ότι η συγγραφή είχε γίνει ένα απλό μέσο που τον έκανε να αισθάνεται επαναστάτης, ενώ στην πραγματικότητα δεν έκανε τίποτα περισσότερο από το να περνάει με κόκκινο.

Είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε γιατί ο Μαλακέ εγκατέλειψε τη λογοτεχνία και αν οι λόγοι αυτοί ήταν προσωπικοί ή της εποχής του. Η Νακάς υποστηρίζει και τα δύο, αν και η επιχειρηματολογία για το δεύτερο δεν είναι πειστική. Θεωρεί ότι η κίνησή του δεν ήταν ασυνήθιστη για τη γενιά του, με τους συγγραφείς που είχαν τουλάχιστον πειραματιστεί με το μυθιστόρημα να προχωρούν, από τη δεκαετία του 1950 και μετά, σε αποστασιοποίηση από αυτή τη φόρμα: ο Μαλρώ, ο Σαρτρ, ο Καμύ, ο Ρομαίν, ο Ντυαμέλ και η Κολέτ. Αλλά οι δρόμοι που ακολούθησαν αυτοί οι συγγραφείς είναι τόσο διαφορετικοί που είναι αδύνατο να τους ομαδοποιήσουμε και να υποδείξουμε μια τάση. Στην περίπτωση του Μαλακέ, οι πιο αποφασιστικοί λόγοι για τη ρήξη του με το μυθιστόρημα φαίνονται προσωπικοί. Μετά τον *Τζόκερ* απογοητεύτηκε: τα δύο πρώτα μυθιστορηματά του είχαν αποσπάσει επαίνους από την κριτική, αλλά η επίδρασή τους δεν είχε διάρκεια, και τώρα το τρίτο, που και πάλι είχε εγκωμιαστεί από αρκετούς κριτικούς, είχε προκαλέσει ακόμη λιγότερο ενδιαφέρον στο κοινό και έκανε κακές πωλήσεις παντού. Πιο θεμελιακά, ο Μαλακέ φαινόταν να έχει χάσει την προηγούμενη ανάγκη του να γράφει μυθιστορήματα. «Αν ήξερες μόνο», είχε πει στον Ζιντ δεκατέσσερα χρόνια νωρίτερα, «το σχεδόν φυσικό ξέσπασμα που με γεμίζει με πόνο και χαρά, με μίσος και κυρίως με εξέγερση – τόσα πολλά και ισχυρά συναισθήματα ταυτόχρονα, ώστε το γράψιμο είναι για μένα ένα είδος λύτρωσης, ανακούφισης, οργανικής και ηθικής αποτοξίνωσης». Το 1936 οι λόγοι για την οργή και την εξέγερση ήταν άμεσοι και το διακύβευμα της αντίστασης ήταν μεγάλο. Ο Μαλακέ αισθανόταν εμπλεκόμενος σε αυτόν τον αγώνα· τον ζούσε καθημερινά. Η συγγραφή ήταν πάντα ζωτικής σημασίας γι' αυτόν, αλλά έμελλε να πέσει θύμα αυτού που η Νακάς αποκαλεί μεταπολεμική «απορία» του:

Η συγγραφή ήταν ο δικός του τρόπος να εξημερώσει το πραγματικό και, κατά κάποιον τρόπο, ο μόνος τρόπος ζωής του...

Μέσα από τα ποιήματά του, τα δοκίμια και τα μυθιστορήματά του, μέσα από την αισιοδοξία των *Ιαβανέζων* του και τις εκρήξεις ελπίδας στον *Πλανήτη*, είχε εκφράσει τη θετική ζωτικότητα, επαναστατική και ανεξάρτητη, ενός ανθρώπου που είχε εμπιστοσύνη στην ικανότητα του ανθρώπου να ξεφύγει από τη βαρβαρότητα και να αλλάξει τον κόσμο. Αλλά όλα αυτά που είχαν τροφοδοτήσει τη συγγραφή του τώρα τον εγκατέλειπαν. Οι κομμουνιστικές ιδέες είχαν διαστρεβλωθεί και προδοθεί –οι καλύτεροι αγωνιστές είχαν σκοτωθεί– τα όνειρά του είχαν χαθεί... Δεν μπορούσε να στραφεί στο παρελθόν του και αντιμετώπιζε ένα τόσο στείρο παρόν. Αυτό ήταν το αδιέξοδό του.

Ατυχώς, η Νακάς συνδέει αυτό το αδιέξοδο με το Άουσβιτς, επικαλούμενη ταυτόχρονα τον Αντόρνο. Πρόκειται για μια παρατραβηγμένη εικασία, αφού δεν υπάρχει κανένα στοιχείο σε οτιδήποτε έγραψε ή είπε ο Μαλακέ που να επιβεβαιώνει ότι πίστευε ότι το Ολοκαύτωμα τον εμπόδιζε να γράψει περισσότερα μυθιστορήματα. Το τι πραγματικά συνέβη στην οικογένειά του στον πόλεμο παραμένει άγνωστο. Η Νακάς αναφέρει ότι η δική της έρευνα ήταν ατελέσφορη. Πιστεύει ότι είναι πιθανό πολλά μέλη της να πέθαναν στα στρατόπεδα, αλλά δεν μπόρεσε να εντοπίσει με βεβαιότητα την άμεση οικογένεια Μαλακί σε οποιουδήποτε καταλόγους ή αρχεία, ούτε μέσω ερευνών που έκανε κατά την επίσκεψή της στη γενέτειρά τους, τη Βαρσοβία, το 2005. Αποκόμισε επίσης ελάχιστα από τις συνεντεύξεις της με τον Μαλακέ, ο οποίος ήταν εξαιρετικά κλειστός σε αυτά τα θέματα, και δεν υπάρχει τίποτα στα γραπτά του, δημοσιευμένα ή ιδιωτικά, που να δείχνει ότι γνώριζε τι είχε συμβεί.

Μετά τον *Τζόκερ* και μέχρι το 1960, ο Μαλακέ επικεντρώθηκε στη διδακτορική του διατριβή, η οποία υποβλήθηκε στη Σορβόννη. Στα τέλη της δεκαετίας του '50 πειραματίστηκε με διάφορα θέματα –τον Κάφκα, τον Σαντ, την αναπαράσταση του έρωτα στα έργα του Μπαίρον και του Φλωμπέρ– αλλά τελικά κατέληξε στη μελέτη του Κίρκεγκωρ, για χάρη της οποίας έμαθε άριστα τα δανέζικα. Το βιβλίο *Soren Kierkegaard: Foi et paradoxe* (Σόρεν Κίρκεγκωρ: Πίστη και πα-

ράδοξο) εκδόθηκε το 1971 στη Γαλλία και έτυχε μιας θετικής, αλλά όχι ιδιαίτερα εγκωμιαστικής υποδοχής. Ακολούθησαν βραχυπρόθεσμες αναθέσεις διδασκαλίας στα Πανεπιστήμια του Τέξας και του Ουισκόνσιν – όπου γνώρισε την Ελιζαμπέτ Ντεμπέρντ, η οποία θα γινόταν η τρίτη σύζυγός του. Εκείνη την περίοδο μετέφραζε επίσης υλικό για την έκδοση *Pléiade* των έργων του Μαρξ. (Είχε παίξει καθοριστικό ρόλο στο να πείσει τις εκδόσεις Gallimard να αναθέσουν στον Μαξιμιλιάν Ρουμπέλ την επιμέλεια της συλλογής, της οποίας ο πρώτος τόμος κυκλοφόρησε το 1963 και ο τέταρτος και τελευταίος το 1994). Στη συνέχεια, το 1966, ο Μαλακέ και η Ελιζαμπέτ μετακόμισαν για δύο χρόνια στην Αυστραλία, όπου είχε διοριστεί επισκέπτης καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Monash. Θα ήταν η τελευταία του ακαδημαϊκή θέση. Μετά την επιστροφή τους στις ΗΠΑ, ερεύνησε τη δολοφονία του Τζον Φ. Κένεντι για το βιβλίο του Μέιλερ *Oswald's Tale* (εκδόθηκε δεκαετίες αργότερα, το 1995) και επίσης, όπως φαίνεται, άρχισε, αλλά εγκατέλειψε γρήγορα, ένα τέταρτο μυθιστόρημα, το *Sable Sel Sol Sang* (Άμμος Αλάτι Χώμα Αίμα).

Όταν εκδόθηκε για πρώτη φορά το βιβλίο *Ο Τζόκερ*, πολλοί κριτικοί έκαναν συγκρίσεις με τον Κάφκα. Σύμφωνα με τον Μέιλερ, στον πρόλογό του για την επανέκδοση του βιβλίου σε χαρτόδετη έκδοση το 1974, το μυθιστόρημα γράφτηκε στην πραγματικότητα πρόωρα κατά είκοσι χρόνια: «Αυτό που φαινόταν παράξενο το 1953 σήμερα φαίνεται προφητικό». Το μυθιστόρημα *Ο Τζόκερ* εξακολουθεί να φαίνεται αλλόκοτο, αν και το φανταστικό μέλλον του Μαλακέ έχει γίνει ακόμη πιο οικείο. Το μυθιστόρημα απεικονίζει μια γραφειοκρατική κοινωνία που προσπαθεί να εκτοπίσει την κριτική σκέψη όχι με την αντιμετώπισή της, αλλά απλώς με το να ενσταλάξει στους πολίτες τη γνώση ότι βρίσκονται υπό διαρκή παρακολούθηση. Αυτό βρίσκει προφανή απήχηση σήμερα, όπως και τα πορτρέτα της επισφαλούς εργασίας και της έλλειψης της ιδιότητας του πολίτη στα μυθιστορήματα *Οι Ιαβανέζοι* και *Πλανήτης δίχως βίβα*. Υπό αυτή την έννοια, είναι δελεαστικό να δούμε τον Μαλακέ ως ένα είδος απεσταλμένου από το μέλλον που μπορεί τώρα να βρει ένα δεκτικό ακροατήριο. Με την ελπίδα ότι αυτό θα συμβεί, ο ίδιος ο συγγραφέας ξόδεψε μεγάλο μέρος της δεκαετίας του '90 για την πλή-

ρη αναθεώρηση των δύο πρώτων μυθιστορημάτων του, κόβοντας ογδόντα σελίδες από το πρώτο, που κυκλοφόρησε το 1995, και σχεδόν 200 σελίδες από το δεύτερο, που επανεκδόθηκε το 1999, έναν χρόνο μετά τον θάνατό του από καρκίνο. Η υποδοχή τους ήταν ήρεμα πανηγυρική, αλλά δεν απέφερε πολλές πωλήσεις ούτε ώθησε σε κάτι περισσότερο από μια επιφανειακή ενασχόληση με τα ίδια τα έργα. Όσον αφορά τον αγγλόφωνο κόσμο, υπήρξε μια σύντομη περίοδος ενθουσιασμού στις δεκαετίες του 1940 και του '50, όταν μεταφράστηκαν όλα τα μυθιστορήματα και τα ημερολόγια, αλλά έκτοτε όλα έχουν εξαντληθεί. Τα επανεκδοθέντα μυθιστορήματα δεν μεταφράστηκαν ποτέ.

Πάνω από όλα αυτά, πλανάται το ίδιο ερώτημα: γιατί ξεχάστηκαν τόσο γρήγορα οι άνθρωποι του Μαλακέ από την Ιάβα, οι άνθρωποι δίχως βίζα και ο ένας άνθρωπος δίχως κοινωνία, και γιατί συνεχίζουν, σε γενικές γραμμές, να τους αγνοούν; Δεδομένης της δύναμης και της πρωτοτυπίας του έργου, αυτό προκαλεί έκπληξη, αλλά οι λόγοι, που αποτελούν δυστυχώς ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας, δεν εξετάζονται στη βιογραφία της Νακάς. Η βιογραφία *Malaquais rebelle* κάνει καλή δουλειά ως εισαγωγή στο έργο του συγγραφέα και αποτυπώνει σωστά τον κόσμο στον οποίο δημιουργήθηκε, αλλά δεν ασχολείται με τη σκιά που απλώνεται πάνω από τα τρία μυθιστορήματα. Εν μέρει η απάντηση μπορεί να βρίσκεται, απλώς, στη γλωσσική τους δυσκολία: υπάρχουν τόσα πολλά ανταγωνιστικά ρεύματα συνείδησης, που εκφράζονται όλα με τη δική τους επινοημένη ιδιόλεκτο και οι οπτικές γωνίες αλλάζουν μέσα σε μία μόνο πρόταση. Με αυτά τα δεδομένα, αναρωτιέται κανείς τι είδους αναγνώστη είχε κατά νου ο Μαλακέ όταν έγραφε. Χρειάζεται χρόνος και ενίοτε δεύτερη ανάγνωση για να εισέλθει κανείς στους κόσμους του και να κατανοήσει τους χαρακτήρες του, και αυτό καθιστά το έργο του θεμελιωδώς διαφορετικό και αυτόματα πιο απόμακρο από, ας πούμε, την κόλαση της θάλασσας που εξιστορεί ο Κομπαγιάσι. Και, για όσους δώσουν χρόνο στον Μαλακέ, το θέμα δεν είναι γραμμένο για να παρηγορήσει, αλλά για να διεγείρει. Όταν ο Ζιντ τελείωσε το *Ημερολόγιο πολέμου*, είπε στον Μαλακέ ότι «το διάβασε με σφιγμένη καρδιά, με ραγισμένη καρδιά... είναι ένα οδυ-

ΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

νηρό, συγκλονιστικό, φρικιαστικό ντοκουμέντο για την καταστροφή και για σένα τον ίδιο». Ούτε το ημερολόγιο ούτε οι ιστορίες του Μαλακέ ήταν εύπεπτες εκείνη την εποχή, και δεν είναι ούτε και τώρα, παρόλο που παραμένουν παράξενα ενδυναμωτικές μαρτυρίες από τον κόσμο που τις ενέπνευσε.

